

ААЛЫ ГОКОМБАЕВ
(Балка)

ТАҢ АЛДЫНДА
(КАНДУУ ЖЫЛДАР)

ААЛЫ ТОКОМБАЕВ
(Балка)

ТАҢ АЛДЫНДА

(КАНДУУ ЖЫЛДАР)

I

ӨМҮР ЖОЛУ

Качкындын алдуулары башын курап,
Келишти Алымкулдун алыя сурап.
Кары да, кара сакал, жигит да бар,
Тулгада соргок казан кайнап турат.

Туш-тушка кымын ыргып жабалактап,
Умтулат жалын көккө чабалактап.
Чартылдап күйүп жаткан арчаларды,
Меймандар бир кезекте өтү мактап.

Сөз болду кезегинде жомоктордон,
Сөз болду эрдин жайы жомоктолгон.
Сөз болду байыркыда өтүп кеткен,
Манастан кыргыздарга омок болгон.

Ошондо Ыйса кары айтты „Манас“,
Болгонуу сүрөттөдү кандай талаш.
Кыскартып чоң казатты бүткөн кезде,
„Манастын жери,-деди-Тскес Талас“...

Бажактап, кара сакал тилин безеп—
Бабасын кыргыздардын кылып эсеп.
Бир кезде „өмүрүндү сүйлөп бер деп,
Өтүндү, Алымкулга берди кезек.

Алымкул үнсүз ойго баткан эле,
Лаззатын чебер сөздүн таткан эле.
Манасты жандап жүргөн Сыргак өндүү,
Ой менен кошо бара жаткан эле.

Обдулуп чыканактап жал-жал карап,
„Карыя менде болсун кандай санат.
Манасты тыншап жатып өлүп кетсем,
Армансыз болор элем атаганат...

Менде жок таңыркатар өмүр баян,
Жашымдан чагып кирди жылан-чаян.
Эрмекти менсиз эле өткөрсөңөр,
Силер го таянганым менин саям!!

Ойлоно кыдырата элди байкап,
Түпөктөй чоң сакалын улам жайкап:
„Жок, балам өмүрүндү сүйлөп бергин,
Буйтаба эл кааласа башты чайкап“.

Обдулуп ичкеретип чычаланы:
„Сүйлө дейт кыйналбасаң“ Ыйса кары.
Өзүңө бетөн кызык-болбосо да,
Айткызуу көпчүлүктүн ыктыяры.

Туш-туштан айтыңыз деп жабалактап,
Бир жигит кумтулантты ордун баптап.
Алымкул айтпай турган өмүр жолун,
Мындайча жай сүйлөдү чыканактап:

Быйыл мен жыйырма бешке бара жатам,
Кезимде балтыр бешик өлгөн апам.
Жетимде—жетим калдым атамдан да,
Болуптур жалгыз агам—апам-атам.

Жашымда болсом керек өтө тентек,
Бйлашты, ойноп өскөн далай жөнтөк.
Алтымда бир молдого атам берген,
Ал чиркин казап эле, кара келтек.

Окудум алты жылы болдум зерек,
Төрт бала жакшы окуду менден бөлөк.
Алардын бири Жунуш, бири Жапар,
Абылым кыйындыкта болду жөлөк.

Төртүнчү Ашым эле эпсиз кербез,
Атасы адам эле тендик бербес.
Мээримсиз, издегени чатак эле,
Бир киши болгон эмес ага теңдеш.

Күн өттү, окуу дагы жолдо калды,
Чарбабыз орто болчу, тарттык жарды.
Жакшы атын, киймин мага тыңдап берин,
Агабыз ашка, тойго жүрбөй калды.

Көп жүрүп аралалым далай жыйын,
Көзүмдөн өтө берди далай кыйын.
Биларман, ойлуу кары, ырчы чечен,
Ар качан көрүп жүрдү элдин сыйын.

Көп көрдүм, түркүн түрдө бүтүмдөрдү,
Жок жала, бүлдүрүшөт бүтүндөрдү.
Бийлери күмүш меөрүн баса койсо,
Ким болсун, кың дебестен бүтүн көндү.

Башында саамым жетпей болдум сенен,
Кандайча ушундай деп алек-чалек.
Жадаса уландардын арасынан,
Байкалды анда-санда кыткыл дарек.

Балдары билармандын болду чатак,
Коркутат кай бирөөнү матап-матап.
Бөтөнчө кыз оюнга барган кезде,
Кимдидир, кемсинтишет атын атап.

Андайга баш ийүү жок, чыдамым жок,
Балким мен болсом керек алардан шок.
Күч менен, тил менен да, эрдик менен,
Эркинди эч кимине бергеним жок.

Эрегиш издеттирет далай чырды,
Көп чырда кешкүлөндөр далай сынды.
Кай жерде оюг-күлкү; той болгондо,
Абыл, Жунуш, Жапарлар бийлик кылды.

Той болду, бир күндөрдө 'адаттан тыш,
Ат чабыш, балбан күрөш, улак тартыш.
Аламан көкбөрүтө болгон кезде,
Иш болду кокусунан мындай калпыс.

Улакты Абыл эңип алган эле,
Калың эл тегеректеп калган эле.
Бир кезде Ашым жетип тизгининен,
Абылдын атын силкип салган эле.

Тез гапа чегингенде элпек тору,
Абылдын өксүн калды созгон колу.
Ашымдын ак сымдыгы күчөп кетип,
Торууу башка чапты эки жолу.

Мунусун Абыл көзү чалып калды,
Торунун топтоп ири жанын калды.
Кара жок жүрөгүндө кайран Абыл,
Ашымды баштап ары салып калды.

Кызыл бет, кан жошосун диркиретти,
Абылды, кимдер бирөө атын кетти.
Ашымдын көйрөн, жуукур жигиттери,
Туш-туштап уга салып барып жетти.

Калың эл боло калды эки тарап,
Сурапты: кимди кимдер кетти сабап.
Далайдын кыбалары калып жүрөт,
— „Эр Абыл койду, дешип, ишке жарап“.

Кезешип чабышууга эки черүү,
Быкылдап элге толду жашыл керүү.
„Катуудан казан калсын, жумшактан күл,
Эми жок булар үчүн жөнгө келүү.

Сакалын карысынын бирден жулуп,
Жаштарын тепсеткиле мойнун буруп!
Экинчи баш көтөрбөс кылгыла деп,
Ушундай буйрук кылды Төлө туруп.

Азыраак, күчсүз эле биздин айыл,
Бирок да намыс үчүн болду кайыл.
„Эр минген аттын куну эрге тете,
Канткенде сөзгө келбейт Төрө жайыл“.

Ушунтип сакалдуубуз айтып салды,
Кезенип уландарда жарактанды.
Бетме-бет эки черүү келген кезде,
Арага калыс келип жүрүп калды.

Чатактын себептерин териштирин —
Билишти, ара жерге киши кирип,
Төрт киши эки жактан бийлик алып,
Тартышты, ар кимиси өзү билеп.

Калыстын бири Мурат баштады кеп:
„Эжелден элдин салты ушундай“ деп
Сайышта эрдин бирөө өлүп кетсе,
Эр үчүн кун төлөнбөйт, ат кааа тек.

Өлтүргөн эрдин аты эрдин куну,
Калың эл кылым бою кылды муну.
Жакшы атты башка чабыш эр чапканга,
Тепе-тең, калыстыктын ушул туну.

Ашымдын кылган иши чектен ашык,
Тили жок айбан малда кандай жазык.
Эси бар, күчтүү болсо Абылдагы,
Улакты жулуп алып алсын басып.

Эжелден уят, намыс атты какмак,
Ыймансыз, ыймандууну кылса чакмак.
Жалага башын тосуп кулдук кылып,
Канткенде макул болот кандай акмак.

Төртөөбүз эл ишенген болсок калыс,
Абылда, Ашымда да, бирдей намыс.
Озунуп атты башка чапкан үчүн,
Ашымды уяткарсак калыс нагыс“.

Төрт калыс эт бышымдай кеңеш курду,
Үчөө бир, жалгыз калып Мурат турду.
Басмарлап бир тогузга бизди жыгып,
Үч жуукур бүтүм кылып мөөрүн урду.

Не керек, айла канча бүтүм бердик,
Оюмда суроо койдум, — „кандай элдик“.
Кокустан так ошондо мен түшүндүм,
Алардан өнбөстүгүн кылдай тендик.

Бул жагаш достоштурбай, кылды кектүү,
Жүрүштүк алар менен өтө шектүү.
Акыры жыл айланбай Абыл менен,
Айдалдым өмүрлүккө тепе-тептүү.

Кантмекпиз, кете бердик кинденделип,
Жашоодоң кеткин келет кээде жерин.
Мойнубуз, буттарыбыз кажалганда,
Жок болуп кетсем дейсиң муздай эрин.

Айтпаныз, кычыланган эттин кирип,
Же чиркин билсек боло желдет тилин.
Серейтин курмушудай муруттарып,
Жумшатпайт, азда болсо таштай дилин.

Көрбөдүм адам заттай чыдамкайды,
Үйрөндү, жылдош болуп азап кайгы.
Беш айда араң жеттик Сибирь дешет,
Көз көрүп, кулак укпас бөтөн жайды.

Бизейлер миндеп жүрөт көзү жайнап,
Күзөтчү күндө саяйт, кондой айдап.
Чычкандай жерге кирет алтын казып,
Өздөрү ачка, журдай, тишкн кайрап.

Күн үчүн, күрөш жүрдү калды жаштык,
Түркүм эл-тушкундарга аралаштык.
Барак, деңт жерден казган сүйрү бекет,
Түмөгүң сыз топурак, таштай жаздык.

Анда бар, биз билбеген чочун өйдөн,
Орус, сарт, ногои, калмак, чүктү делген,
Казык да, хахол да бар, түркмен, тажик,
Грузин, армен да бар поочо келген.

Ыйлашат, кай бирөөлөр үлдүрөшүп,
Ырдашат, кээде чогуу күнгүрөшүп.
Айтышат армандарын, өткөн күнүн,
Ушунтун ага берди күндөр өтүп.

Ар күнү эртең менен өчөп өлүк,
Түбөлүк ажал алаг бизден бөлүп.
Кай бирөө ошолордой болсок дешет,
Кай бирөө чочуп кетет аны көрүп.

Ушундай коркунучтуу элдик түрмө,
Өлгөн-ө кепин дошоң, жырткыч күрмө.
Ал жердин кышы катуу жайы кыска,
Тумандуу, зар болобуз сараң күнгө.

Көрбөйсүн туткундардан болук жанды
Оорумат коркунучтуу „кара санды“.
Тиштери, өтө башкай арпа сындуу,
Күбүлөт, чайнай албай кара канды.

Бардыгы көрдөн чыккан ач арбактай,
Ойлошот тагдуу күнүн кыркан кайнай.
Бирөөлөр башын сүйсөп, таң эткенча,
Отурат, кээде турат айла таңтай.

Канчалык качкан менен кылбай кылмыш,
Ошого түртөт экен, ачтык турмуш.
Тагдыры туткундардын бир болсо да,
Көрсүн күтүлбөгөн эчен болмуш...

Оюнда ачкалардын дайым тамак,
Издешет, бошой калса суудан чабак.
Уурдашат, бир биринен сындырым нан,
Мындайды айта берсем бүтпөс жамак...

Алымкул ушул жерге токой калып,
Карады жан жагына көзүн салып.
Үшкүрүп, муруттарын сылап коюп,
Узатты калган сөздү мукактанып:

„Баратат, жарам ооруп лукулдатып,
Айтайын, ангемемди чукулдатып.
Бир киши, бул турмуштү чын таанытты;
„Алгын-деп-акыйкаттын тузун таты“.

Эмки сөз, балким чоочун, элге жукпас,
Кайдагы кыялбы деп эч ким укпас.
Ардайым ошол киши айтар эле,
„Эмгекти качан болсо эч ким жыкпас“.

Сүйкүмдүү көптү билген чебер эле,
Билгенин күн-түн дебей себер эле.
Сүрөтүн падышанын урматтабай,
Же тытып, же күйгүзүп тебер эле.

Железнов Константин орто жашар,
Ал мага алты жылы болду мазар.
Үйрөтүп; орус тилин, эрктин жолун,
Ар качан жакын көрүп салды назар.

Ал айтты: элдин жайын, азаптарын,
Сүйлөдү падышалык казаптарын.
Калың журт падышанын бийлигине,
Тикти дейт жандан кечип казаттарын.

Кейитпей, калың элге берип мээрин,
Чыкты дейт эди баштап баатыр Ленин.
Эң калыс жаңы турмуш элчиси ушул,
Кени—дейт эркиндикке бүткөн мээнин.

Мейли орус, мейли кыргыз, мейли казак,
Бардыгы тартпасын дейт кылдай азап.
Зордукту түбөлүккө жоготот дейт,
Чоң элдер майда журтту кылбай мазак.

Таалайга салгылашкан көптөн берки,
Кыйратса залымдерди элдин эрки.
Жаракчан таалай издеп эл толкуду,
Колунда жармачтардын балта керки.

Жашабайт, падышалык чирик бийлик
Баратат, мүнөт санап сынып-ийилип.
Элинди эркиндикке шыктандырып,
Ойготуп ыйык ишке мыктап кийлик“.

Ушунтин алты жылдык өттү камак,
 Мен үчүн ошол күндөр болду сабак.
 Элдеги эркениздин түбүн көрдүм,
 Көзүмдү доктур келип ачкандай як.

Акыры ошол жигет болду бактым,
 Айтуунча, кара күчкө суудан актым.
 Балыктай суучулдугум ишке жарап—
 Кутулдум, алты жылда элди таптым.

Келсем да жүрө албадым эркин ачык,
 Үйүндө балкачынын жаттым качып.
 Жолугуп жандай көргөн куроуларга,
 Сүйлөдүм тар замандын айып ачып.

Калың эл, толкун болсо эч ким тыйбас,
 Кез экен нааразылык толгон кыйгас.
 Үйөрдүн бир түрмөгү болуп алып,
 Эзгенден эрк талаштым мээге сыйбас.

Билбестер орустарга коёт кылмыш,
 Орустан жамандыкты көрбөйт кыргыз.
 Кылмыш да, кыянат да бийлегенде,
 Аларды тепсеш керек кайта тургус.

Орустун жалчылары байыртадан,
 Эрк үчүн эчен ирет агызган кан.
 Мен жүргөн алтын кенден, Битрбордон.
 Кырылган, балдар менен жүздөгөн жан.

Ушундай аз өмүрлө баскан жолум,
Үзүштүм падышалык чыкжыр торун.
Кыйындык кыйчалышта өтө берет,
Кыргыздар кыйналыша табат жолун.

Жери кең, калкы калың Орусия,
Ал мекен, баарыбызга алтып уя.
Уккула; жол баштаган Ленин баатыр,
Жыланды жылас кылып чабат кыя.

Өкүнүч, өзүн көрүү калганым жок,
Көп уктум, жаттыз сөзүн татканым жок.
Өлбөсөм эркин күнүм көрөр элем,
Өлсөм да элим керет, арманым жок“.

Уккавдар түшүндүбү, ишендиби?
Тыңшатты, чоочун сөздүн кинден-жиби.
Ангыча тактысынан казан түшүн,
Токтолду ошол жерге сөздүн жиги.

Карылар: „баракелде“ дешти кепти.
Ангыча тасторконго тамак жетти.
Кыйналып араң сүйлөп олтурган эр,
Созулуп төшөгүнө жата кетти.

Окуучу; элдин жайып, эрдия жайын,
Каалашар тагдырына салып бейым.
Толкунду толук кылып айтмак кайда,
Тамчысын кыйындыктын айкындайын.

II

КОШТОШУУ

Калдайган, кең Текести даки каптап,
 Борошо, бет алдырбай уруп турду.
 Куштарды түнөгүнө жеткирбестен,
 Кылчылдап кышкы чилде буюктурду.
 Асман, жер аралашып кеткен өңдүү,
 Алсызга аттап өткүс туюк турду.

Чабыр мал, дир-дир этип оттой албай,
 Зыңкыйып турган жерде тонуп жатты.
 Качкындар, үңкүр жасап кирген жерден,
 Ойганбойт... Өлбөгөнү солуп катты.
 Шум ажал кыңырагын колуна алып,
 Арбайтып коркунучтуу колу чапты.

Тирүүлүк далай эрден колун шилтеп,
 Алыстан алда кайда кеткен өңдүү.
 Кайдагы тентип жүргөн өлүм ээси,
 Так бүгүн издегенге жеткен өңдүү.
 Качкындар көрөр күнүн так ушүл деп,
 Уу төгүп, терең орго тепкен өңдүү.

Кыйимсиз, элдин көбү сенгиректеп;
 Жүрүшөт эл кыдырып кайыр сурап
 Бороондо борбуйларын көтөрө албай.
 Жаш балдар калып жатат жолдо кулап.
 Кайрылып, жашын төгүп жармач кемпир.
 Жыгылат, далбасалайт кайта турат.

Ушундай! Кыргызымдын алы начар.
 Кең сыйынт боло албады чоочун мекен.
 Кокустан эки качкын башын кошсо,
 Сүйлөшөт „өлсөм мейли кайтып кетем“,
 Окуучу сабыр кылбай күтөрсүнөр,
 Кайда деп, Алым баатыр кандай өкөн?

Кыялдын дариясында кулач керип,
 Алымкул алсыз, үйдө жаткан эле.
 Кабылдап, октун орду жанды кыйнап,
 Ширидей эрдин дени каткан эле.
 Эки көз чарасына бата жаздап,
 Тереңден тентек булак аккан эле.

Эшиктеп Жунуш үнүн уккан кезде,
 Акырын жашын сүртүп тегеренди.
 Оорунун опсуз күчүн билдирбестеп,
 Обдулду, оң кол менен сүйөп белди.
 Өңүлүп бир азыраак тиктей калды,
 Кыймылсыз, тилге келбес кара жерди.

Ким билсин, кыялында кандай толкун,
 Акырын алда неге күнгүрөндү.
 Көзүнө от учкуну жабалактап,
 Ой токтоп, кулактары дүңгүрөдү.
 Алыстан бирдемени тыңшагансып,
 Сүзүлүп алсыз баатыр үлдүрөдү.

Кубарган арык колдун шадылары,
 Арбайып аркы терки кыбыралды.
 Көгүлтүр эриндери коомайланып,
 Кимгелир; бирдемени шыбыралы.
 Бир кезде жылмайгансып үн чыгарып.
 От кечпей өткүр болот чыныгабы.

Эшиктен Жунуш үйгө кирген кезде.
 Алымкул-берен, мойнун бурган эле.
 Көнүлгө бир кубаныч кирген өндүү,
 Жылмайып ажарданып турган эле.
 Сегилип зордук менен жылмайганы,
 Эки көз мунарыктап тунган эле.

Алымга Жунуш жетип көзүн салды.
 Алым да, тилсиз сүйлөп мукактанды
 Жер тиктеп кара күчкө кайта күлүп,
 Алымга жалбаргандай назарланды.
 Бир бирин үнсүз, бир аз, тиктешкенде,
 Эр Жунуш:—ук курбум—деп сөзгө чалды:

Кээде кир, кээде кандуу, кээде тунук,
 Жашоонун жолу кандай тентек тетяк.
 Бардыгын, татат экен, тартат экен,
 Өлбөсө чиркин адам ажал жетип.
 Жокчулук бардык ишке түрттөг экен,
 Түптөлгөн зоо болсоң да жерге бекип.

Бекитип эки жылга башын байлап,
 Токону малайлыкка алды дорго.*
 Бергени эти семиз асый чобур,
 Өлбөсө чыдай турган узак жолго.
 Качпаска Ыйса—кары кепил болуп,
 Өткөздү эрдин башын араң зорго.

* дорго-жасоол

Түркүн иш, болгонунча болду курбум,
 Эми мен, кантип кетем сени кыйып?
 Бир жылдык оокат болот силерге деп,
 Бул айыл зекеттерин * берди жыйып.
 Бардыгын качкындарга бөлүп бердим,
 Бир топ күн күтсөм кантет жолду тыйып.

Көңүлүм сени таштап тынар эмес,
 Калсамбы, жазга чейин темтеңдебей.
 Алымкул алда кандай болду экен деп,
 Ар качан күндү санап ипеп жебей.
 Коркомун, куу жыгачтай катып калдың,
 Тил алсаң койсоң кантет, баргын дебей!"

— Жок—деди - солгун гана Алымкул—шер.
 Күтпөгүн бүлөндү тап, сен бара бер.
 Чабыттап ажал чиркин келип калса,
 Уялып, үргүлөйбү бул кара жер!
 Жайымды Токо келип билип турар,
 О, курбум, сен бара бер, сенделген эр.

Олтурчу, мен уялар эчтеме жок,
 Айтайын, мейли керээз, мейли жымсал.
 Кокустан сен кеткенде көздү жумсам,
 Ар кимдин жүрөгүндө сакталсын дал.
 Соо болуп карындашың эркек тапса,
 Жээниндин атын Белек койгузуп ал.
 Мен билдим, жолун алыс жана кыйын,
 Ала жүр, канжарыңды жалгыз конбо.
 Ар качан жолоочуга жолдош болсоң,
 Сак болгун, мингенине камсыз болбо.
 Сурагын акырындап Турпан жолун,
 Өзүн бол Үрүмчүдөн чыккан дорго.

* Зекет—шарият боюнча мадаан бере турган чыгым,

Салам айт; элге, теңге, эне, жарга,
 Билдирбе, жараланган жанды дайын.
 Төлөлөр ошол жерде боло калса,
 Кубанып айтышпасын ушак айын.
 Алымкул Үрүмчүгө кетти дегин,
 Доотайга * билдирем деп элдин жайын.

Табылса издегениң, күчүң келсе,
 Нуржандын жарык көзүн көрсөтө көр?
 Кантейин, бүркүт өлөм мүрүм сынды,
 Түнөрүп күткөн өндүү кап-кара көр.
 Тууган эл, тукулжурап нан сурады,
 Эрксизден кан аралаш төккөн өшөр...

О, курбум күдөр үзбө, кабак салба,
 Эл бүтпөйт, эрк чаалыкпайт, үмүт жанат.
 Жол чукул, так куланат, зордук кетет,
 Тереңден түндү сүрүп таң агарат!
 Бир гана жүргөн шамал, өткөн өмүр,
 Кылчайбайт, өсте калат кылган санат“.

Эскирген чүпүрөктөй куп куу жүзүн,
 Алымкул эчен ирет жанып өттү.
 Унчукпай тыңшап турган мундуу Жунуш
 Акырын бытырадай жашын төктү.
 Көрсөтпөй Алымкулга көз булагын,
 Түндүктөн тиктей кетти көлдөй көктү.

Бир кезде Токо кирип күлүмсүрөп,
 „О, курбум, кунум, зорго чобур, болду
 Доргого жигит болуш олой эмес!
 Жунушту жолго салуу оңжо болду.
 Тагдырдын тартып турган тузактары.
 Бир эмес, чатып көрөр эчен колду“.

* Доотай—уездик улук.

Ушунтип бир бирине жаңдай курдаш.
Далайга терең сырды чечкенсиди.
Ар кими айрылуунун салмагынан,
Жалынды жылаң аяк кечкенсиди.
Тумчугуп тунуп жаткан жүрөк сыры,
Дирилдеп бир биринен өткөнсүдү.

Аңгыча кыштын күнү жалкоолонуп.
Акырын уясына барып жетти.
Эсентай, Ыса кары ошол түнү,
Көңүлдү, ыр ырдашып салды кепти.
Өбүшүп эртең менен, өкөө калып,
Эр Жунуш узак жолго жөнөп кетти.

III

АШУУ АЛДЫНДА

Иңирде, муз даванга жаңы жетип,
 Боройдон жолдун нугун таппай Жууш.
 Ылымта, бир зоокага бура тартты,
 Борчугун жел айдаган желден буруш.
 Атыма көөдө жулуп, дем алдырып;
 Таң ата муз давандан өткөн дурус...

Жаңыдан аттан түшсө адам изин—
 Ширенди толтурбаптыр көрө салды
 Сезилип, желде жүргөн суюк түтүн.
 Кайдандыр, жолоочуга келе калды.
 Асканын бир бурчуна чогулушуп,
 От жаккан адамдарды көзү чалды.

Көнүлдү, кызыл жалын, жапырылып,
 Кайтадан окторулуп сөзolonот.
 Бир кезде жалкоолонуп уйгу—туйгу,
 Ышкырган борошого макул болот.
 „Жан үчүн, жай кылышып кызыл зоону,
 Алатко өткөндөрдөн оокат тоноп“

Ойлонуп, Жунуш тиктеп байкап турду,
 Бир адам козголбоду, бурулдады.
 Бир кезде от жалыны чарчагансып,
 Көк түтүн суу төккөндөй бурулдады.
 Бир адам күрмөлгөнсүп күңгүрөдү,
 Башкадан чыккан дабыш угулдады.

Таң калды, таамайлады, Жунуш басып,
 Жакындап аркан бою жерге келип.
 Кожомто коргошун түз балчык болду,
 Мөлтүлдөй отко кирди ширенди эрип.
 Ачкалык алсыратып бүткөндөргө,
 Чыдабай Жунуш келди салам берип.

Бир жигит аран гана жүзүн бурду,
 Иренсиз, көз көрүнбөйт, шишик баскан.
 Калганы күртүлдөгөн жөтөл менен,
 Билдирди тирүүлүгүн, ачтык баскан.
 „О, курдаш адамсыңбы, иерисиңби?
 Сактагын күчүн келсе, өлдүк, ачтан!

Кыргызбыз, кыргызсың го, биз качкынбыз,
 Бүтүрдүк чокой, тонду бышырып жеп.
 Кемирдик, үч күн болду тамыр, кабык,
 Каруу жок, тирүүлүккө жан соога тек.
 Мен дагы өзүн өңдүү жигит элем,
 Мынакей өлмөк болдум бүтүрбөй кек“.

„Жок—деди элпек Жунуш—өлбөйсүңөр,
 Мингеним семиз жылкы силер үчүн.
 Соёмун, өргүп жатып тоюңгула,
 О, курдаш күчүн келсе отко күтүн?“
 Таш болуп тилсиз жаткан он чакты жан,
 Бир бирден көрсөткөндөй шишик жүзүн.

Калтырап: „Мына кыдыр өзү келди,
 —О кыдыр жалга! деди кемшиндеп чал.
 Жолоочу: „жарма кылып уртагыла,
 Чогулсун денеңерден жоголгон ал.
 Ар дайым азап кыйнап эрмек кылбас,
 Жоюлар жүрөктөгү сызылган кал“.

Жолоочу бөтөн сөздү сүйлөбөстөн,
 Тез гана минген аттын башын кести
 Ачкалар өздөрүнчө күбүрөшүп,
 „Бул жигит, өзгөрүлгөн арбак“ дешти.
 Өксөгөн бороон токтоп, ай чалкайып,
 Төбөгө келген кезде тамак жешти

„О балдар бүгүн арбын жебегиле,
 Ачканы арбын тамак кылат майып.
 Көрсөтүп ырыскысын алып качпас,
 Алыстан бизге келген илме кайып“
 Ушунтип алда кимге бата кылды,
 Карыя тилге кирип колун жайып.

Карыя каргылданып жолоочуга:
 „О балам, ал жайынды билдирип кой,
 Кандайча өлчүүлөргө дуушар келдиң.
 Ким сага айтып кетти „атынды сой“
 Кор болбо, кош дүйнөдө, аман болсоң
 Ар дайым жүргөн жериң болсо экен той“

„Карыя мен да качкын, кыдыр эмес,
 Кыдырдын кылчайганын көргөнүм жок.
 Өлүмдүн кылычында тургандарга,
 Атымды байлыгымдан бергеним жок
 Эр жигит эл менен эр, эр элдики,
 Жардамсыз жандан көрө барына жок.

Карыя өзүнүз ким, булар кимдер?
 Кай жерден, кайсы жакка, качан чыккан?
 Улама, баамы терең жан окшойсуз,
 Сүйкүмдүү сөз бар чыгар элден уккан.
 Качкындын алы кандай, көбү кайда?
 Кандай эл? кандайча жер Аксуу, Турпан*.

Жунушту көпкө тиктеп шишиген чал:
 „О, балам эл Турпанга тарап болду.
 Телмирип жерден жерге нан издешип,
 Кайран эл, сөз жетпестей карап болду.
 Болуштар келин—кызды тартып алып,
 Сзтышып ээ кылышпай талап болду.

Текеске жан талашып келе жатып,
 Айрылдык үч адамдан орто жолдо.
 Күнүнө бир чакырым араң басып,
 Жетиштик ушул жерге араң зорго.
 Кулунум ырайымың болбогондо,
 Баарыбыз калат элек каран жолдо.

Өлбөсөк өтөлгөнө жарай турган,
 Жакшылык кайтарарбыз элтеп балам.
 Арманда, көз ачалбай жерге кирсек.
 Кайтарат кайдан жүрүп өлгөн адам!
 Бүгүнкү кылганыңдын өлчөмү жок,
 Алкыштан башкаларга жетпейт чамам.

Бүткөн бой, коргошундай өрүп жатат.
 Магдырап, булдуруктап тилим келбей.
 Тил алсаң чечекейим, эс алайын,
 Байкуш жан, чарчаган бейм тыным көрбөй.
 Эс жыйнап эрмектейин элдин жайын.
 Тан менен ушул жерден турсам өлбөй*.

Өзөккө ичкен тамак түшүп кетип,
 Карыя бүтүрбөдү айткан кепти.
 Ыксырап, бүткөн бою ымыр-чымыр,
 Чал дагы ошол бойдон уктап кетти
 Башкасы алда качан үргүлөшүп,
 Сүйөнгөн бир бирине, чүмкөп бетти.

Үлпүлдөп өтүп турган темир аяз,
 Адашты, алда кайда, танда сүрдү.
 Бир кезде тоону жарып чыккан өндүү.
 Мемиреп эркелетип күн да күлдү.
 Чакага этти салып булоолонтуп,
 Жолоочу айланчыктап басып жүрдү.

Аскада уя баскан бүркүт өндүү,
 Көтөрүп көкүрөгүн кары турду.
 Чабытка канат керип айланчуудай,
 Көңү дүү айланага моюн бурду.
 Акмалап ар жагында жүргөн Жуууш.
 „Карыя кандайсыз“ деп колун сунду.

Карыя чочугансып, жалтангансып,
 Кирпигин улам-улам ирмеп алды.
 „О кудай! Түшүм эмес өнүм болсун,
 Чын эле соо көрдүмбү аткан таңды.
 Токточу, арбаксыңбы? Жок адамсың.
 Жууушсуң! Сен кайтардын өлгөн жанды

Мен Мурат, мен комузчу абакенмин,
 Кулунум кучагыма жакын келчи.
 Ар качан кыйындыктан сүйрөп чыккан,
 Сенсиңби, кудайымдан келген элчи.
 Тигине Мусаканын тааныбайсың,
 О, балдар тургулачы, келгилечи“!

Акылман, асмандагы айдай балам,
 Алымкул арстан жүрөк аман. барбы?
 О, кудай, эр балдарды эсен коюп,
 Ала көр, өрү калган мендей чалды.
 Айт балам, өзүң жалгыз кандай жорук!
 Эл баккан, эр курдашың кайда калды?!

Корунган, кекиликтей козголушуң,
 Бардыгы жабалактап тура келди.
 Кыялдын кумдан калың сабактары,
 Жунушту ээлеп калды, тура берди.
 Бир бирден кубангандай жашын төгүп,
 Качкындар күлүмсүрөп колун берди.

Жаш Жунуш суу сепкендей башын булкуп,
 „О, тагдыр турмуш жолу кандай тайгак.
 Озондоп элдин бары болуп калды—
 Айрылган энесинен жетим тайлак,
 Түн кирсе таң агарат, күн да чыгат,
 Ушул кез өткөн күнгө болсун айгак!

Алымкул жараланган, жапаа тарткан,
 Текесте, азыр аман араң жатат.
 Шашсаңар, көзүн көрүп калаарсыңар,
 Шум ажал келген өндүү жарга такап.
 Өзүмдү зордук менен аттандырды:
 „Турба-деп—бекер мында бүлөндү тал“

Абаке сүйлөнүзчү, кандай жорук,
 Ким кайда, кимдер өлдү, кимдер аман?
 Турпандын эли кандай, жери кандай?
 Эзилген эл башында кандай заман?
 Бүлөмдү көрдүнүзбү, табамынбы?
 Үзөйүн үмүтүмдү болсо каран!“

Карып какырынып сөзгө кирди,
Кумсарып, кээде мундуу, кээде күлүп,
Эл жайып көз алдынан өткөргөндө,
Бозумдай Жунуш турду этек түрүп.
Соорудан эки чарык кесип алып,
Коптошуп таяк кармап кетти жүрүп.

IV

КУУ БАШ

Жунуш ачка, жалыны бар көзүндө.
 Жунуш алсыз, кайраты бар сөзүндө.
 Токсон дозок жүрөгүндө күйсө да,
 Токтоткондой касиет бар өзүндө.

Эөн кайда жалгыз жатып ойгонду,
 Ойгонду да терең кыял ойлонду.
 Так алдында томолонгон баш жатты,
 Атайылап түндө бирөө койгонбу?

Тиши бүтүн, чыккыйлары кажалган;
 Кантип өлгөн, кандай түрдүү ажалдан?
 Тирүүдөбү, өлгөндөбү белгисиз,
 Так чокусу төрт жеринен кадалган.

Башка каккан кадоолорун кармалган;
 Укпаганды Жунуш көрүп тан калат.
 Таң калат да сүйлөшкөнсүп баш мелеп
 Алда кимге суроо берип үн салат.

Шордуу баш, кайсы жактан кандай келген?
Кай жылы, жалгыз бекен кандай элден?
Кагынып, кан түкүрүп өлдү бекен,
Мээримсиз ач талаада соккон желден?

Бир кезде, жыргап, эркин күлдү бекен?
Жээ бул баш, дайым мундуу жүрдү бекен?
Болбосо алтын такка башын сүйөп,
Эчен жыл падышалык сүрдү бекен?

Жээ куу баш, соода кылган бакыл бекен?
Жээ баштын ичи толгон акыл бекен?
Болбосо булут минип айга чыккан
Жүрөктүн күүсүн черткен акын бекен?

Бул куу баш, обон салган ырчы бекен,
Же чиркин, Толубайдай сынчы бекен?
Болбосо элдин эркин соода кылган,
Намыссыз күн өткөргөн тынчы бекен?

Жээ бул баш эр Манастын өзү бекен?
Жээ шердин чекте турган көзү бекен?
Болбосо мендейлерди жолго салган,
Тенирдин тилсиз айткан сөзү бекен?

Бул куу баш, сүйгөнүнө барды бекен?
Сүйүшсө моокулары канды бекен?
Сабакташ эки гүлдөй турган кезде,
Душмандар башын кесип салды бекен?

Акылман, ары баатыр, ары чечен,
Бул куу баш Алмамбеттин башы бекен?
Болбосо комуз кармап тентип кеткен,
Көркүтгун ошондогу жашы бекен?

Жекелеп эл-четинде жоого чапкан,
Эр бекен, эмгек менен элге жаккан?
Жээ чиркин боорукерби асан кайгы?
Болбосо момун бекен малын баккан?

Бул куу баш, эчен сонун көрдү бекен?
Март болун этге мүлкүн бөлдү бекен?
Кармашып душман менен жалгыз калып,
Кыйноодо онтоп жатып өлдү бекен?

Жээ бул баш, бүтүм кылган элчи бекен?
Болбосо алдап жүргөн серчи бекен?
Атактуу Жейренчелей чебер айла,
Элинин, акыл тапкыч кенчи бекен?

Куу баштын, сөөгү кайда, жаагы кайда?
Денесиз жалгыз жатат куп куу сайда.
Кемирип, бөрү, түлкү, жору сүйрөп,
Дайынсыз таштаганбы алда кайда?

Бул баштын жүзү жарык, жылуу бекен?
Өлчөмсүз күн уялган сулуу бекен?
Болбосо ай ааламга аты чыккан
Улукман (Скендердей) улуу бекен?

Жээ башты кымбат баалап каткан бекен?
 Денеси башка жерде жаткан бекен?
 Болбосо желдет союп, душманың—деп,
 Алтынга эрдин башын саткан бекен?

Жээ мендей жерден азган карыпсыңбы?
 Жээ байкуш нан издеген арыксыңбы?
 Болбосо жок жаладан азап тартып,
 Кутулбай туткун болуп калыпсыңбы?

Жээ мени издеп жүргөн ажалсыңбы?
 Жээ шайтан, азап берер тажаалсыңбы?
 Болбосо, кадимкидей көргө жатчуу,
 Бир кезде тирүү жүргөн адамсыңбы?

Жер мейкин, жол сызылат асман ачык,
 Сен куу баш, мага кайдан келдиң качып?
 Сүйлөчү күчүң келсе кыймылдачы!
 Билдирчи, эч болбосо атыңды ачык!

Жээ куу баш эр Манаска чоросунбу?
 Жээ ыйык, мага жолдош болосунбу?
 Болбосо желмогузсуң мени күткөн
 Чын айткын, азыр мени соросунбу!

Жок, тил жок, эч болбосо күңгүрөбөйт,
 Кара жер ишаараттан дүңгүрөбөйт.
 Элсиз чөл, көктөн башка эчтеме жок,
 Жээ куу баш алсызмын—деп үлдүрөбөйт

Азамат кандай күчтүү, кандай алсыз!
 Куу турмуш кандай тентек кандай арсыз!
 Адамзат шылдын үчүн жаралганбы.
 Акылдар, мынча неге бодот камсыз“...

Ушунтип күңгүрөнүп ташты чачып,
 Куу башты корумдады койбой ачык.
 Далайга үйгөн ташын тиктеп туруп,
 Үшкүрдү, жерди тиктеп, кетти басып.

Бир күндүк узаганда ошол жерден,
 Жолукту шаңгыраткан калың кербен.
 „Адашкан мусапырмын нан бергиле,
 Менде жок сатып алар жаңгыз теңгем“.

Керилген, кербен башы кийген торко,
 „Булаңчы! пулуң болсо сайда сорпо“
 Ушунтип, „ак балкан“ деп жүрүп кетти,
 Шарактап, күмүш жабдык, минген жорго.

„О, адаш, токла ачнын алини билмас,
 Кожомла каядак өсөдү шалини билмас.
 Маң калаң, о мусапыр манга чирин,
 Коноккын заграсыны билла жиймас“.

(„Бардык жан жамандыкты аткара алат,
 Ар кимден келе бербейт жакшы сават.
 Ар качан шордуу башты шордуу баспайт,
 Ар качан бир бирине болот канат“).

Мардикер нанын берип, Жунуш эрди,
 Аксууга эшек менен алып келди.
 „Сиз менен дос болушуп коштошом—деп,
 Ал Жунуш өткүр шабын алып берди.

Өлбөсөк дагы курдаш көрүшөrbүз,
 Жарты нан, жээ казана бөлүшөrbүз.
 Токтогун! Эсине тут атым Жунуш,
 Көpbөсөк дос боюнча өлүшөrbүз.

Кош болгун, элим кыргыз жерим узак,
 Түбөлүк туткун кылбас илген тузак.
 Канжарды кадыр менен алгамын деп,
 Эстей жүр, кеткен кезде менден узап“.

Куп—деди Токтохунда—уккун Жунуш,
 Эл менен элдин ырсы болот жугуш.
 Не көpbөйт аман болсо угул бала,
 Жигитти жигит сыйлап өткөн дурус.

Бир жаным кудайдыкы, байдан жээрим,
 Өзүндү көрөр менен түштү мээрим.
 Азык кыл, аз болсо да көптөй көрүп,
 Мына бул эмгек менен тапкан зээрим*

Акырын боз курунан чече салып,
 Жунушка, тиктөөчүдөй жакын барып.
 Төрт күмүш санап берди кошуп даачан,**
 Унутпай дуба кыл деп колдоо алып.

* Зээр—ытай доллары.

** Даачан—кытайдын жээ тыйыны.

V

БАЗАР

Түш мезгил, базар чексиз базар тарих,
 Базарда аз кубаныч, арбын карып.
 Бир кезде — пош-пош деген дабыш чыгып,
 Чүмбөттүү бир араба келди жарып.

Базарга келгенсиди кулак уккус,
 Кайдагы күтүлбөгөн бөтөн укмуш.
 Тургандар турган жерде тилсиз калды,
 Бул элден бир дабышты бир жан уккус.

Калкара атырылган эки качыр,
 Ооздугун кажап келет бачыр-бачыр.
 Экөөнү эки жигит суулукташып,
 Дагдандап кыйналыша келе жатыр.

Экөө тең, жалаң аяк бою бийик,
 Чуркашат, үстүндө жок „киши кийик“.
 Кай жерден, кайда барат ким түшүнсүн,
 Калың эл как жарылды башын ийип.

Намазда, сажыда да турган жандай,
Турпандык боло калды алда кандай.
Билбеген жорук, салтын кай бир кыргыз,
Таңыркап карап калды жардагандай.

Араба чаң бургутун өтө берди,
Калтырып аркасына калың элди.
Ким билсин: талаптуубу, таңыркаппы?
Артынан бир топ кыргыз кете берди.

Дорголор кыргыздарга чуркап жетип,
Айдашты, зордук менен муштап эскип.
Билгендер шордууларга жүздөн балак,*
болбосо алат деди зээрден кесип.

Кайтадан базар кызып чурулдады,
Ашпоздон мантуу жыты бурулдады.
Дорголор айдап жүргөн бир топ кыргыз,
Кыйкырды, эч кимге үнү угулбады.

Курчанып белин бекем кабырылтып,
Таңыркап Жунуш жүрдү турбай тынчып.
Бир кезде укпаганды көзү көрүп:
„Кыргызым! ким бактынды кетти кыркып!“

Көрчү элем, кыз алганды куттуу куда,
Уккамын кул сатат деп байыркыда.
Жетелеп өз баласын сатат деген,
Түшүмө кирген эмес укмуш буда“.

* Балак—киши ура турган калак.

Бул ойду, таштай албай айран калып,
 Жаш Жунуш кете жазды эстен танып.
 Бир кезде кимдир бирөө тартып калды,
 „Балам“ деп назик кана колдон алып.

Бурулду, Жунуш көрдү аксак чалды,
 Мойнунда куржуну бар өткөн жарды.
 Колунда жетелеген кызын тиктеп,
 Карыя көзүн сүртүп сөзгө салды.

—Чырагым, казакбысын, кыргызбысын,
 Кор болдым, колумдагы жалгыз кызым.
 Күн өтпөй жылдызымды эртип журмин,
 Калмайды, ажал ширкин салып ызын.

Бар эди, будан кичи жалгыз карак,
 Жатады анау жерде бизди карап.
 Биревин, нанга сатып бирин багып,
 Жериме кайтсамба деп кылдым талап.

Сурайды, кейде богак, кейде кытай,
 Чыны мен кор кылдыгой бизди кудай.
 Жат жерге калтырмастан алгын чырак,
 Кунуна берсең жетер чийрек бийдай

Ангыча кемпир келди чачы кардай,
 Келди да сүйлөп калды:—тигини албай.
 Бекер ал өлгөн уулдун баласы эле,
 Өлбөсө жерге жетер мында калбай.

* Чийрек—чейрек (12 кило о жакын елчөө).

Баратат, бир жашынан эки жашка,
Кытайга калтырбагын жери башка!
Оору емес, ачкалыктан арык болду,
Оо балам тилегимди сокпо ташка?

Кайтандыр жетип келип аксым далдал,
Мурунку чалга келип салды жаңжал.
—Сатпастан мен сүйлөшкөн байбичеге,
Кызына дагы кайдан таптың кардал!

Тез жүргүн, баскып деди кызды тартып,
Кыз чалды кучактады мойнун артып.
Далдалчы отко күйүп бараткандай,
Бакырды, чалды муштап чала чарпып!

Жардамсыз аксак кары кетенчиктеп,
Жунушка ыңгайланып көзүн тиктеп.
жүрөгү күйүп турган өткүр Жунуш,
Кесенди ачууланып эрдин тиштеп.

Умтулуп далдалчыга жакын барды;
Намыссыз! бул кишиде акың барбы?
Жоголгун, көз алдымдан, болбосо кел—
Кааласаң аккан канды, чыккан жанды!

Далдалчы акириштеп тура калып,
Карады кайраттууга көзүн салып.
Көрүндү ач жолборстой Жунуш жүзү,
Көзүнөн куюлушуп жалын жаным.

Алыстан арстан көргөн карышкырдай,
Далдалчы кайта басты такат кылбай.
Чал дагы, кемпир дагы алкыш менен,
Жунушка сүйлөй берди кадам жылбай.

—Атаке, энеке! деп кемпир чалды,
Тез гана кучагына тартып алды.
Мен дагы өзүңөрдөй качкынмын деп,
Экөөнө эки зээрин бере салды.

—Мезгилдүү, энчи болду элге кайгы,
Жүрдүңөр көп өткөрүп кышты жайды.
Бул дагы, көпкө келген салмактуу кыш,
Бул кордук, чын көргөзөт тийген айды.

Кош аба, кош энеке! барыңыздар,
Кор болбос түбөлүккө биздин кыздар.
Деп кана, кол кармашып басып кетти,
Денесин ээлеп алып муздак ызгар.

Жүрөгү, бирде салкын, бирде жалын,
Таманы баскан өңдүү эзген самын.
Чайкалып жыгылчудай кайгы менен,
Токтоду, эсин жыйнап байкап жанып.

Дагы эле базар кызып жүрүп жатты,
Бири ыйлап, бирөө шак-шак күлүп жатты.
Балдарын колдоруна кармап алып,
Качкындар издеп жүрөт таппай бакты.

Тытылган, көк чапандуу кыргыз чалы,
 Онтолоп жолдо жатат чыкпай жаны.
 Олтурат маңдайында ак чач кемпир,
 Жайылган, үмүт менен алаканы.

Көтөрүп бир баласын, бирин колдон,
 Кармалап келин келди сокур болгон.
 Шамдагай, Жунуш барып жаткан чалды,
 Көтөрүп алып чыкты буйтап жолдон.

Азыгым алда кимден илме кайып,
 Дегенсип казал айтып жоолук жайып.
 Бир киши там сүйөнүп турган эле,
 Жанында жашын төгөт карган зайып.

Селт карап, ага Жунуш кулак салып,
 Тыңшады токтоно албай жакын барып.
 Ырчынын касиеттүү үнү менен,
 Мындайча бермет акты тилин жарып.

„Карылары басалбай,
 Жетөлөдү кайран эл.
 Арзан шаар кайда деп,
 Төтөлөдү кайран эл.
 Бирин бири колунан,
 Жетеледи кайран эл.

Эскилерин жаңыртып,
 Сырдап сатты кайран эл.
 Мал базарга бышырып,
 Шыйрак сатты кайран эл.
 Арзан шыйрак мында деп,
 Ырдап сатты кайран эл.
 Антпегенде кантишет,
 Акыл эси айран эл...

Жунуштун оттуу көзү караңгылап,
 Тыңшады кайырчыны жашы кулап.
 Бир кезде бүт денеси жалын болуп,
 Турмушту күңгүрөнүп өттү сынап:

„Түбөлүк тынбай агызган,
 Толкундап аккан суусуңбу?
 Түтөтүп ичти өрттөгөн,
 Оттукка тийген куусуңбу?

Тирүүлүк менен кезешкен,
 Түгөнбөгөн сен турмуш,
 Адамга бүткөн уусуңбу?
 Солуктап, ыйлап тентиген,
 Добулдуу борой, желсинби!

Жерди сактап адамдан,
 Жоруптап турган селсинби!
 Кан менен жашты агызган,
 Акыл жеткис сен турмуш
 Кудайдын өзү сенсинби?...

Кыялдын кыйрын таппай адашкансып,
 Кылчайып Жунуш карып токтоду тык.
 Сүйөнүп ырдап турган кайырчыга;
 „Ыр менен жүрөгүмө кактыңыз мык.

Сиз кямсиз, ыр кимдики өткүр бычак?
 „Мен качкын, ырсым ушул жазган Ысак.
 Таң атып, эл жатканча күнүм ушул,
 Алкымдан кысып турат өлүм кычап.

Ушул ыр, жан азыгым жана тамак,
Ыйлатат, ырдатат да, ачат кабак.
Мен менен көргө бирге кирет окшойт,
Озондоп обон салып айткан сабак.

Ангыча ар жактагы элди көрүп,
Карыя каадасынча ырды төгүп.
Озондоп, „кайран эл“ деп какшаганда,
Төлө бий, тыңшап калды көңүл бөлүп.

Көрдү да, Жунуш бийге салам берди,
Жунушка Төлө шашып кадам керди.
Келди да, „баатыр Жунуш эсенсинби?
Көрдүңбү, көтөрүлгөн тентек элди?“

„Сел жүрсө, жер көгөрөт, басылаг чан,
Адамдан үйөр жүрсө акыл айран!
Эл эрки, менде да эмес, сизде да эмес,
Дайынсыз чөгүп кетпес кандуу майдан“...

Тиштенип Төлө тилсиз кайта жүрдү,
Узатып көзү менен Жунуш күлдү.

—О, балам Жунушсуңбу, кагылайын,
Билдиңби, Төлөдө сыр бар шекилдү.

Соо кылбайт, сурап жүргөн кыйды—Төлө
Жалгызсың жанды сакта андан көрө—
Тезирээк, из жаңылтып буйтай берип,
Токтайла, Токтайлыга * качып жөнө“.

* Токтайла, Токтайлы-жердин аты.

Жунушту чабуусунан кармап алып,
 Карыя тар көчөдөн элди жарып;
 „Төлөнүн күнү тууган, адам сатар,
 Шания * доотайына жүзү жарык...

Энең соо, Нуржан менен атойнокто **
 Кеткиче көрүп турдум окго-сокто.
 Жубайың окко кегкен уккандырсың,
 Ыштыктын *** белиндеги күйгөн отто!..

Жунуштун жүрөгүнөн жик кеткенсил,
 Тура калды ордуна шылкыйып тик.
 Кош черүү ээрчиткени, дорго, Төлө,
 Шарактап курал менен келди жетип.

„Акыры колго түштүң жапан бүркүт,
 Көлбоорду үзүп көрчү канат силкип“
 Төлө бий салып өттү камчы менен,
 „Эми мен кайыш алам, мына минтип!“

„Өлүм бир, кезек экөө, болмуш алда,
 Үмүттү өлтүрбөйсүң кармасаңда.
 Чындыкты, ийе бергин сындырбайсың,
 Эркинди канча бийлеп, алдасаңда.

Сен Төлө! аз ичпедиң кыргыз капып,
 Эркине койгонун жок, эрдин жанын.
 Токсон кат темир үйдө жатсаң дагы,
 Кутулбайт канды кечип баккан жаның

* Шания—областык улук.

** Ат ойнок—жердин аты.

*** Ыштык—жердин аты.

Толкунду токтотпойсун, мейлиң карма
Толкундан кутулбайсың минип салга!
Чын болсо „чындык өлбөйт“ деген макал,
Кетесиң эбелектеп шардан шарга...”

Тиштенип, Төлө чыдап араң зорго,
Чайпалтып жорго менен түштү жолго,
Артына эки колун байлап алып,
Шилилеп айдап калды черүү, дорго.

Баратып Жунуш айтты калган чалга,
„Түшүңгүн эр башына түшкөн алга.
Ысакка:—көрдүм Жунуш туткун дегин,
Билдирбе азап тарткан жалгыз жанга?“

„Түшүндүм, Жунуш балам, айтам дайым,
Кайрылбай, кетсең дагы көздөн кайым.
О, балам; кайраттуу бол, үмүт үзбө,
Жүрөккө элиң сактайт эрдин жайын“.

Кош!—деди, туткун болуп, баатыр басты,
Карыя төгүп калды тунук жашты.
Жунуштун күлүк ою бийлеп алып,
Көзүнө элестетти куп-куу башты

VI

КОШ ЖҮРӨК

Акын булбул эчак сайрап токтолгон,
Алма гүлден эчак учуп жок болгон.
Арпа, буудай желге сылап мурутун,
Жапырактар силкинишип топтолгон...

Күн кылкылдап так төбөгө келген кез,
Жунуш жолдо, алды жакта бир элес.
Кээде чуркап, кээде басып кылчактап,
Бара жатат Жунуш жетти, желден тез.

Башында бар эски темгил жоолугу,
Өңү куп-куу, начар өндүү соолугу.
Бөлөк-бөлөк түйүнчөгү мойнунда,
Аркасында; томпойгону коонубу?

Эски көйнөк шамал менен желпилдеп,
Коңур чачы тал-тал болуп селкилдеп.
Ыйлачуудай чоң көзүнүн кычыгы,
Толо кетти тунук жашка мелтилдеп.

Жунуш күлүп ачык айрым жүз менен,
Суроо берди жумшак кана сөз менен.
„Эмнени билдирмексиң карындаш
Жаркыраган жашың толгон көз менен?“

Корктун белем? алда кимдин кареги!
Мен селсаяк, мен кыргыздын данеги.
Ногойсунбу, казаксыңбы, кыргызбы?
Белгисизби, үй-бүлөнүн дареги?

Иштеп туруп качтың беле бирөөдөн?
Жээ кеттиңби, кордук көргөн күйөөдөн?
Жанды кор оп, эл кыдырып; жумада,
Жыймак болуп бардың беле түлөөдөн?“

„Жок—деди кыз, эки көзү жалтырап,
Күмүш үнү болоор болбос калтырап.
Ылдам гана ылдый карап негедир,
Токтоп калды терең сыры барчылап.

Кызга, Жунуш көңүл ачар кеп менен,
Кээде күлүп, ийберинки бет менен.
Эчак тааныш бирге жүргөн эмедей,
Сыр сүйлөдү жанга жагар эп менен.

Мен—деди, кыз. Өз кезеги келгенде;
„Күчүм келбейт барын айтып бергенге.
Жоолук согуп жанды коргон турабыз,
Жылдан ашты ат ошонко келгенге.

Таң калбаныз, мен орустан кыргызмын,
Атамда жок, энемда жок бир кызмын.
Жаш өмүрдүн келечеги белгисиз,
Мен адашып жерге түшкөн жылдызмын.

Менин зарым айта берсем кыйла зар,
Уккан жанды ууктурар, ыйлатар—
Тыншап кана, ырайымдуу болуңуз,
Сиздей жигит кордук кылбас сыйлашар.

Атам эчак кыргыз менен чыгышкан,
Өткүр эле, жалтанбаган кылычтан.
Жигит кезде падышадан качыптыр,
Алда капдай, жалган айып кылмыштан.

Атам байкуш, акыл эле кыргызга,
Эчен жылы кызмат кылды кыргызда,
Биздин бүлө тоолук болуп калды эле,
Бары мендей сүйлөр эле кыргызча.

Кимдер кетпейт, кыян жүрсө сел менен,
Козголоңдо биз кеткенбиз эл менен.
Кырган жоого кыргыз менен аттанып,
Атам эчак кучакташкан жер менен.

Эл, атамды мол киши деп мактаган,
Атам элдин эркиндигин жактаган.
Элдин күткөн үмүт менен тилегин,
Козголоңдо каны менен актаган.

Ак өгүздө ажал колун сунганда,
Кардуу бороон, элди сыйпап тынганда.
Муз жарыкка биздин бүлө түбөлүк,
Түшүп кетип эриксиз көзүн жумганда.

Көрүп туруп мен чыңырык салгамын,
Өлөйүн деп кайта чуркап баргамын.
—Кой балам—деп тааныш кемпир колумдан;
Билем, кайта жулкуп тартып алганын.

Ошол энем, азыр менин колумда,
(Азап, кайгы, жашоо чиркин сонун да!)
Ушул ага биздин көргөн күнүбүз,
Мына турмуш, мына тамак жонумда.

Эжем да бар жаш жарынан айрылган,
Саман түздүү санаа менен кайгырган.
Эки агабыз дайыны чыкпайт, бар бекен?
Жээ чяркиндер эчак көрдү жай кылган?

Эрмек да бар жазда гана төрөлгөн,
Энем сүйөт,-"шер баламдан көрөнгөм.
"Алар барбы оң бутунду көтөрчү,
Аман, аман! туура келди жөрөлгөн".

Ушул кана энекемдин бактысы,
Ушул гана өмүрүнүн таттысы.
Ал болбосо көксөп жүрүп балдарын,
Келип турат көргө кирип жаткысы.

Энем койгон жээндин аты Белек—деп,
 Эжем аны эркелетет, Желек—деп.
 Мен ичмдеп кайгы менен ойлоном,
 Жаш жетимге далай азап келет—деп.

Ушул ага биздин көргөн күнүбүз,
 Дит кылсаңыз биздикинде жүрүңүз.
 Турмуш жолун, ачуу таттуу күндөрүн,
 Бирге көрүп, бирге чыксын үнүбүз⁴.

Жер Жувушка айлангандай көрүндү,
 Санаа, санга бет бетинен бөлүндү.
 „О карындаш, денем балкып баратат,
 Айтчы жаным, түшүмбү бул өңүмбү?

Атын айтчы, жоодон өлгөн атаңдын,
 Атын айтчы, эмки баккан апандын.
 Өз атың ким? Жанга жакын сөзүңдөн,
 Ач кыялга, алсыз болуп маталдым.

Жакшы тилек, жарык күнгө үндөсүн,
 Жаш өмүрүн жаркырасын гүлдөсүн,
 Айтчы жаным жаш балалуу эжең ким?
 Мундуу менин боорум болуп жүрбөсүн?

Кайгы, шатка берген белем кезегик,
 Сөздөрүңдөн көп жылуулук сеземик.
 Азыр эле алып таштап жүрбөгүн,
 Жүрөгүмдү кыйнап жаткан кеселиң?

Тиктеп туруп тыншап турсам сөзүндү,
Бир кезде мен билгенсиймин өзүндү.
Эң бөтөнчө тааныш болуп баратат,
Үнүндү угуп, кайдан көргөм көзүндү?*

Чочугандай, кыз Жунушка бурулуп,
Караса да, көзү ырмелип жумулуп.
„Жунушсунбу? Мен Мария!“ деди кыз,
Жолоочуга арык колу сунулуп.

„Эжем Нуржан, мен Антондун баласы!“
„Мен Жунушмун, Нуржанындын агасы!“
Экөө бирдей жансыз боло калышты,
Козголууга келе алышпай чамасы...

Тентек жүрөк, чуркачуудай камчылап,
Күлүмсүрөп көздөн жашы тамчылап.
Жунуш кызы өпкүлөдү кучактап,
Кыз далайга тилсиз болду алсырап.

Бир кезекте алып учуп жүрөгү,
Шашпай, назик көтөрүлүп билеги.
Жаш жигитти жалбаргандай кучактап,
Бары түгөл болгонсуду тилеги.

Күн нурун да, күлүмсүрөп куюлду,
Калың кайгы, кош жүрөктөн суюлду.
Биригишип бактын алып ачкычын,
Асман жерди бийлешкендей туюлду.

VI

СЫРДАШУУ

Жапан терек жапырагы дилдиреп,
 Жерге түшүп өлгөндүгүн билдирет.
 Шынгоо кайың чырпыктары желменен,
 Термелишет, шыбырашат, ким билет?
 Күндүз өндүү бетегеге жанбаштап,
 Жууш ырдайт, кээде жашы иргилет

Жыпардай жытын буркуткан,
 Кызыл гүл элем жайнаган.
 Кулактын курчун кандырган,
 Мен булбул элем сайраган.
 Жүрөктүн кирип кетирген,
 Арашан элем кайнаган.

Аскарлуу тоодон айланган,
 Ак шумкар элем тордомун,
 Ак булут басып аттанган,
 Ак тулпар элем ордомун.
 Азаптын чеги бүткөнүз,
 Ачакей, тайгак жолдомун.

Төлөнүн салган дартынан,
 Терең ор болду айланам.
 Канатты кериң баратам,
 Укмуштуу терең дайрадан.
 Чындыктын күнү бүтпөсө,
 Чынданып учам кайрадан.

Бурулуп энесине чечкенсип сыр,
 „Апаке кандай экен ырдаган ыр?“
 Корот деп бая күнү айтканым жок,
 Эми айтам алтын апам абайлап тур.

Алымга эки күндө жетербиз биз,
 Баш кошуп тууган жерге кетебиз биз.
 Баякы, Антон, Жапар өлгөн жерге,
 Түбөлүк жыргал оокат этебиз биз“.

Талпынган Белек жээнин колуна алып,
 Жалдырап эне турду кулак салып
 Марням, Нуржан экөө көзүн албай,
 Жакындап олтурушту тура калып.

„Ак сууга алда качан келген элем,
 Кайырчы, ырчы чалды көргөн элем.
 Төлөлөр мени кармап байлаганда,
 Айткын деп элге кабар берген элем“...

Орума, сегиз айда жалгыз адам,
 Кирген жок, алсыз гана жалгыз жатам.
 Кез-кезде загра менен суу түшүрөт,
 Чаначтан анда-санда жарма татам.

Бир күнү чанач менен келди жарма,
Аралаш өрүгү бар, кескен алма.
Алда ким сатып келип кошсо керек,
Жүрүптүр арасында таттуу халва.

Дагы бар канжар бычак, жазылган кат,
Катында; иним, турган соо саламат.
Падыша тактан түштү, деген кабар,
Кубантты, эл жериңе кайтып жатат.

Доотайга Төлө берип алты жамбы,
Өзүңдү чыгарбаска кагаз алды.
Достошуп, апийимчен келемин—деп,
Бир жума мындан мурун кетип калды.

„Мен гана, элдин арты болуп калып,
Жибердим жарма менен канжар салып,
Кокустан, билнп туткун кылбасын—деп,
Турпанга качып кеттим даярданып“.

Ким экен кат жазган жан, билгеним жок,
Көңүлүм боло калды жыргалдай ок.
Өзүмө кайрат берип ойлоп койдум;
„Чыдагын, байкуш жүрөк балкадай сок“

Кагазда мындан башка болбоптур сөз,
Кубандым кубат кирди боюма тез.
Колума болот канжар тиер менен,
Көңүлүм айткансыды „орунду теш“.

Ор терең! бышырган кыш, жатканым сын,
 Көрүнөт анда-санда канаттуу куш.
 Жел жүрсө ыргалышкан терек түшөт,
 Көзүмө мындан башка болбоду туш.

Көңүлүм: уйгу-туйгу алек-чалең,
 Үч айча казуу менен болдум алек.
 Казтаным кайта терең кеткен өңдүү,
 Билбедим эчтемеден кылдай дарек.

Бир күнү кулагыма келди дүбүр,
 Билинбейт, өңдөнгөнсүйт аккан күбүр.
 Тырмышып, улам жылып каза бердим,
 Бир кезде жылчык чыкты, кирген иңир.

Артымдан кайра жылып орго келдим,
 Кыйкырын,—суу бергин-деп үндү кердим.
 Сакчысы адатынча унчуккан жок,
 Коштошуп зындан менен, жүрө бердим.

Айтмакчы, ор дубалга жаздым тилин,
 Учуруп алып кетти бүркүт кирип.
 Издесең сегизинчи көктө жүрөм,
 Дөп койдум күчүң келсе алгын илип.

Күзөтчү эмдигиче билбегендир,
 Суу кургап загырасы кирдегендир.
 Жамбыга, жан кайтарган Доотайынын,
 Түшүнө сымап—Жунуш кирбегендир.

Кандайча апа—деди кылган жумуш—
(Жаркырап айдай жүзү албан Жунуш)
Энемден бытырадай куланган жаш.
Болуптур эки кызга эчак жугуш.

Бирок да жүздө күлкү, көздөрү суу.
Өндөнөт, кошулгандай бал менен уу.
Кой апа, Белегинди Нурга берип,
Жадырап, булак менен жүзүндү жуу"...

Оргуган тоодон ылдый тентек тунук,
Кайдадыр кетип жатат кулач уруп.
Ич мунун жардан таштап турган өндүү.
Ырдады Жунуш, шарды тиктеп туруп.

Авада, кең дем алып созулган ыр,
Зынданда мун кошулуп ырдагандыр.
Бир кезде көкөлөтүп көккө сүйрөп,
Бир кезде тепсеп өтөт чиркин тагдыр.

Телмирип ордон карасам,
Теректин башы чайпалат.
Жашылдан жибек жамынып,
Жашарган түрдүү байкалат.
Ошондой жерден элдерден,
Кандай куш кабар айталат?

Кайрыкер болсоң канаттуу,
Капаста жанга келе кет?
Канатың менен кат жазсам,
Калкыма чачып бере кет?
Алсырап жүргөн элиме,
Айланып назар сала кет?!

Жазыксыз гуткун болгон жан,
 Жабыркап жалгыз жатат де:
 Өлбөгөн жүрөк сокконсуп,
 Азаптын уусун тартат—де.
 Күндөрү жылдай узарып,
 Түндөрү кыйнап жатат—де.

Экинчи келсен айланып,
 Эл жерден толук кабар ал.
 Эңгиреп жаткан карыпка,
 Эс алгыч кылып кабар сал.
 Кандайча күндө жүрүшөт,
 Каржалган, шордуу кемпир-чал.

Карындаш, бөбөк, курбулар,
 Кайгырып өсөй бар бекен?
 Мончоктой жашын кулатып,
 Муңдуу өнөм кандай алда экен.
 Эриксизден качкан шордуу бак.
 Кылчактап кайда калды экен?

Боштукта жаным жүргөндө,
 Бак кушу колдо турчу эле.
 Күлкүсү гүлдү жайнатып,
 Өзүмө кулдук кылчу эле.
 Опусуз, көйрөң заңым жел,
 Кай жерде моюн бурчу эле.

Эсебин алсаң элимдин,
 Канапта Жунуш мынакей.
 Акылман, алтып чалгыным,
 Азыркы аркам Семетей.
 Канаттуу билсең кабар айт,
 Алымкул шерим канакей!

Кабарым жетсе канаттуу,
Сөзүмдүн барын жаттап кал.
Чындыкты уккан жан болсо,
Чабыттап учуп даттап кал.
Кыйналып элсиз мен өлсөм,
Кылымдар бою мактап кал!

Кейпимди көрүп нетесин,
Керилип кенен жатпаса.
Толукшуп турган өң кайда,
Кылаңгыр тамак татпаса.
Айланып учар ал барбы,
Чын уулун чындык таппаса.

Үн менен, бугуп жаткан капа кетти.
Сүйөнүп Жунуш ташка жата кетти.
Үшкүрүп бетин басып күнгүрөнүп,
Күү менен көп кыялга бата кетти.

Баятап тыңшап турган Мариямды,
Тереңге сүзгөн Жунуш билбей калды.
Ырынын бир сабагын жаттап калып,
Мариям жакын келип үнгө салды.

Селт өтти, Жунуш карап: Макиш-макен!
Мун төктү, жашырынып курган акен".
Мариям, эркеледи, эркелетти,
Толкунга араң чыдап турган экен.

„Жылдызым, жалгыз ордо кантип жаттың!
Бар экен мандайыңда кетпес бактың.
Дыйынсыз, көрсүз, жинсиз калаг өлөң,
Айланып азаттыкты кайтып таптың..“

Ушунтип кучагына кынап алып,
Мариям таттуу сөзгө кирди салып
„Өгүнү жолукканда уят болдум,
Өнүндөн жаным сени билбей калды“

Мен сени эки көрүп калган элем
Эсимде; эпсиз өкүм, балбан элең.
Ашымдар өлтүргөнү жаткан кезде
Колунан аман алып калган элең.

Экинчи атам менен келдин эле,
Мени сен тамашалап эндин эле.
Кандай эр, кандай балбан, кандай көркөм
Жигит—деп бөтөн көңүл бөлдүм эле.

Кең чалкар, өмүр жолу кээде кемер,
Кээде саз, кээде кандуу, кээде чебер.
Тилектеш акылманым сүйгөнүмсүң,
Мен көндүм тилегине колунду бер!“

Өбүштү, балбылдашты кучакташты,
Сырларын суунун шары алып качты
„Биздин үй, башкошконжерушул“ дешип
Күлүшүп белгилешти арсак ташты.

Жолчулар эмгектеше турсун токтоп,
Сүйлөшсүн сүйүшкөндөр акыл топтоп.
Окуучу алда качан күткөн чыгар,
Өтөлүк Алымкулдун дайыны жоктоп.

VIII

КҮТҮҮ

Мүрүнөн бозум бүркүт сынып калса,
Мунайып кең дүйнөнү карабайбы!
Кыйры жок: көк асманда сызган кезин,
Балбылдап, кыялында санабайбы!
Кыймылсыз, жаралуу жан жата берсе,
Өмүрдөн канткен менен жадабайбы!

Күн көчтү, какым учту, гүл солуду,
Жыл өттү, толкун өндүү аласалып.
Алымкул жашык болуп жата берди,
Денеси кээде шишип, кээде жанып.
Баатырдын от жүрөгү кашаң тартып,
Бир күнү шишик басты тилден калып.

Колунун тамырлары тырышкансып,
Көгүлтүр шадылары салкындады.
Керилип анда-санда ийнин тартып,
Кез-кезде чыйрыккансып калтылдады.
„Эл жата эрдин күнү бүтөт“ дешип,
Табыптар билген сырдан тартынбады.

Тан атты, Алым кайта тилге кирди
 Шишиги күндөкүдөн тарагандай,
 Манасчы, садагалап улак союп,
 Кубанды Алым ишке жарагандай.
 Алымкул, — Алдас менен эки чалга,
 Сүйлөдү, кыйналуудан жадагандай:

„Жан чиркинкандай кымбат“ кандай таттуу.
 Денеден бир адашса кайтып келбейт.
 Кыйналдым, алсырадым, жан жашынат,
 Түрү суук, темир өлүм колун сермейт.
 Үмүттүн бай чечегин көрбөй туруп,
 Кырчындай алтын жанды бергим келбейт.

Айтыңыз, табыптарга аявбасын,
 Жаанымды иле кылып сактаар бекен?
 „Эли жок, кандай арстан болгон менен
 Дебесин кызматымды актаар бекен?“
 Өлбөсөм өмүрүмчө кызматында,
 Болоюн. Чукул калды, өмүр аттең...

Көз көргөн кулак уккан табып болсо,
 Кош аттап бүгүн кана алдырыңыз?
 Жанымды балбан эркем бербей турат,
 Денемди күтүп калды караңгы сыз!
 Менсинген, окко чапкан, жалын кечкен
 Кайран баш, уктайт белем каралдысыз!

Көп көргөн карылардан сураңарчы!
 Мен өлбөйм, азыр эрте, жардам керек.
 Мен күтөм, көргүм келет курбу жарды
 Болмокчу эркек болсо балам Белек...
 Кандай күч, ошолордон кабар кылат,
 Жууруш жан туткун болуп калса керек!“

Күч менен сөзүн айтып эстен танып,
 Алымкул тилсиз болуп жатып калды
 Акылман, баласы жок Эсентайдын,
 Денине кайгылуу сөз батып калды
 Баратып Алымкулдун жүзүн сылап
 Нетбекмин, тугагы жок как бас жанды.

Шырагым, жалынсыңгой, сонбойтугун,
 Сен үчүн теңир алса көнөр эдим!
 Жалындап ажал чиркин келер болсо,
 Сендирип, жа болмоса сөнөр эдим
 Өмирди сатып алар боим болса,
 Марттыкты, сонда сынап көрөр элими

Чабындар! Кайдан болса табып издеп,
 Ийеси жыйган малдың алтын жангой!
 Мал десе каалаганча ала берсин;
 Жетпесе кыргыз менен кызай баргой
 Эр жанын чын тилекбен сурап көрсөк,
 Жемейтун адам акын кудай баргой!

Бичара, үмүтбей тур, эстен танбай,
 Дүйнеде татты жоккой алтын жандай.
 Даурдин буйра жалды арстаныгой,
 Асбанга сауле берип күйгөн чамдай.
 Жак жакка чапчаң турип аттаныңдар,
 Даригер келип жетсин тандан калмай!

Парнастын чокусунан келген өңдүү
 Эки акын ойго түшүп катар басты.
 Алда ким урмат менен тура калып
 Окшошкон эки чалга эшик ачты.
 Эшиктен алар үйгө кирген кезде,
 Алымкул, аран кайта көзүн ачты.

„Таң атпай табып алып келгиле деп,
 Айылдар апырылып кала берди.
 „Тыргооттун * билгичтерин келтирем — деп“,
 Бир жигит, өзүнчө эле чаба берди.
 Түн бою, кош ат менен табып издеп,
 Төрт жигит элге кабар сала берди.

Эки чал, узун жомок сөзгө кирип,
 Күзөттү, түн ооганча бири жатпай.
 Үргүлөп, улам кайта чочуп кетип,
 Алымкул жаткан эле кирпич какбай.
 „Карылар—алтын аркам, жарыктыктар.
 Эс жыйдым, уктагыла мени бакбай“.

Жанынын кыйналганын билдирбестен,
 Тиштенип жөөлүй жаздап Алым жатты.
 Үстүнө алда кандай шумдук келип,
 Тырмышып, жанын кысып алып жатты.
 Алымды өлөт дешип күткөн айыл,
 Таң менен эсендешип барып жатты.

Баатырдын денесинен шишик тарап,
 Жылмайып келгендерди карап жатты
 Алыстан алып келген тамырчылар,
 Билектен жүрөк күчүн сынап жатты
 „Кайран эр кадимкилей болотто“, —деп,
 Келгендер үмүт менен тарап жатты...

Жабыктан сүйрүлөнүп күндүн нуру.
 Козголбой алтын өндүү турган эле.
 Тынч кана Алым көзүн ача салды.
 Баятан, бого көзүн жумган эле.
 Түндөгү тыным бербей эзген түшкө,
 Жооп кылып терең оюн бурган эле.

* тыргоот—текесдеги жалмак уругу.

Ой, коркунуч алдамчы түш,
Алдамбаймын күдөр үз.
Түн койнунда уйку бербей,
Кыйнасаңда эчен жүз!

Курган башты муңкандырып,
Эки көздү кан кылып.
Ой курган түш кайда алпардың,
Куу табытка салдырып!

Мен жатамын: уу таткандай,
Жарык жылдыз баткандай.
Чиркин өмүр өтүп жатат,
Жылып суулар аккандай.

Ой, коркунуч, ажалдуу түш,
Кыйнай бергин көнбөймүн.
Мен адаммын, мен кармашам,
Сенден чочуп өлбөймүн!...”

Токону жибербестен жакын көрүп,
Сүйлөдү, далай сөздү баштан терип.
Башында жаздап койгон кагаздарды,
Бекит деп курдашына алып берип.
Жарк этип тамашалуу күлүп койду,
Өмүрдүн көп жомогун айтып келип.

Күн батты; өшөр төктү, шамал сызды,
От ойноп, казан кайнап тамак бышты.
Табытар Алымкулду айыгат—деп,
Жарага уу коргошун жактырышты.
Уртатып жаш сорподон, жылуу чүмкөп,
Баатырды тердесин—деп жаткырышты.

Эл жатты, терен уйку магдыратты,
Ызылдап шамал күчөп бара жатты.
Жөөлүгөн Алымкулдун үнү угуп,
Жанындай жакын Токо чырак жакты.
Денине от койгондой Алымкулдун,
Бир укмуш, эр жүрөгүн сурап жатты.

„Жок-деди жөөлүп жатып, менден көрбө,
Кеткиле, мени күтпөй Ысык— Көлгө!
Көргөзчү, Белегимди. Нуржан келчи.
Жетемби азыр чыксам Төлөлөргө?
Никалай, тактасынан учуптур го
Энеке, жерди көрбөй елө көрбө!

О Жунуш! сен кайдасың, Нуржан кайда!
Мен кетем, шамал минип алда кайда.
Антонго мурун барсаң салам дегин,
Качкынды орундатсын жакшы жайга.
Белекти көтөрүп ал. Жээ таштап кет.
Чыныксын мени көрүп ушундайда!

О болуш, качан жалгыз келсин дедим!
Кай жерден, кимдин канча мүлкүн жедин?
Бардыгын өз алдымда эсеп кылып,
Кайтарып өз өзүнө берсин дедим.
Карачы! Шамал кандай күчөп калган,
Чыдаса төрөсү өкөө көрсүн дедим...

Мен өлөм, элден сура мына мылтык,
Кууланба, жүдөгөнсүн баспа сылтың!
О болуш, элдин канын жибербеймин.
Качып көр, мыкты болсоң тизгин кыркып.
Унчукпа! падышаң жок, коргой турган,
Ом менен жүрөгүнө салам жыртык!

Үйөзгө, приставка жазган катың;
 Жерге кир, көккө да чык калтырбаймын.
 О Жапар! Антон экөөң келгилечи,
 Төлөнү, эл каны үчүн алкымдаймын.
 Алып кел, Ашымды да, мага келсин,
 Келсин де, мен алдына түк барбаймын!

Тур, Жунуш! мөөрүн алып, кагазын чач,
 Тур, Жунуш! дарбазанын кулпусун ач.
 Аттангыла.

Аттангыла.

Шашпагыла.

„Кач — ба — гы — ла. . . .“

Кыдырып, көзү менен үйдүн ичин,
 Токого токтолчудай келе жатты.
 Ышкырын шамал өтүп бүткөн кезде,
 Шолоктоп ошор ыйлап үйдөн акты.
 Бир кезде, эсин жыйып ойногондой,
 Алымкул тиктей кетти эшик жакты.

Жалпырап бир аз туруп колун сунуп:
 „О Жунуш келдинерби, келгин бери!
 Алып кел, Белегимди ала кетем,
 Биз үчүн мекен болбойт кытай жери.
 Кел Нуржан, кучактачы, энем кайда?
 Чарчадым, күтө берип байкуш сени.

Толкундап, мени күтүп жаткан экен,
 Тиктечи тигинекей Ысык-Көлүм.
 Көгөртүп тырмагыңды мага салба,
 Менден кет, мээрим жок карган өлүм!
 Тигине мен үчүн деп казыптырго,
 Ал эми меники эмес, сенин көрүң.

Алымдын жөөлүп айткан сырдуу сөзүн,
Унутпай Токо тыңшап багып турду.
Алымдын алсыраган көздөрүнөн,
Кирпиги чаалыккансып кагып турду.
Токонун жүрөгүнө кайгы кирип,
Мөлмүлдөп тилсиз, жашы агып турду.

Ким билет, Токосуна айтабы сөз!
Жээ кайта жөөлүдүбү, чалырттап көз.
Шишиксиз тула бою арбак өндүү,
Эттери түспөлдөндү эскирген боз...
(Чоң үмүт, шаттык менен келе жаткан,
Жунушка окуучулар жолуксун тез).

IX

УГУЗУУ

Аппак кымкап жамынып,
Алтын тажы кийгендей.
Асманды тиреп күч менен,
Ортосун оюп ийгендей.
Кан тенири алыстан,
Карап калды сүйгөндөй.

Кызганбай нурун агызып,
Күн шооласын тийгизди.
Нуржан чечип кумдактан,
Белегин күнгө сүйгүздү.
Буламыгын жегизип,
Боз көйнөгүн кийгизди.

Керилип жаткан Текестин,
Шибери көлдөй көрүндү.
Көксөгөн жандын көңүлү,
Көтөрүлүп бөлүндү.
Оолуккан адам бул жерден,
Ойлонор эмес өлүмдү.

Ар кимиси өзүнчө,
 Жумшак ойго чөмүлүп.
 Тамылжыган жаш Нуржан,
 Таалайлуудай көрүнүп.
 Бешимде койгый тартышты,
 Белгилүү жолдон бөлүнүп.

Жулуштун көзү чачырап,
 Туш-тушка сараң карады.
 Кабагын ачып шамдагай.
 „Мага бер, Нукеш баланы.
 Мындай эмес, тетигил,
 Кыска жолго салалы.
 Атасынан уулунун,
 Сүйүнчүсүн аламы.

Кун баткыча Алымга,
 Кубантып кирип барабыз.
 Олжолуу биздей ким экен,
 Атасын көрсө балабыз.
 Топтолуп тиги көрүнгөн,
 Тойго барган эл бекен?
 Алымкулдун жайынан,
 Энеке, эми кабар алабыз”.

Торпудан төмөн түшкүчө,
 Топ жактан келип бир киши.
 Салам айтып жай сурап,
 Буларды келди билгиси.
 „Алыс жерден чыккандай,
 Алсырап калган жансыңар”.
 Жол болсун, жигит сөз башта
 Көздөгөн жерин бар чыгар?

„Айтканын келсин курдашым,
 Көздөгөн жерим бар эле.
 Көзөмөлдөп келгеним,
 Урматтуу Ыса чал эле.
 Үйүндө калган жаралуу,
 Жан курдашым бар эле.
 Бул киши мага карындаш,
 Алымкулдун жары эле.
 Колдогу турган жаш бөбөк—
 Ошол эрдин туягы,
 Жаныдан тапкан бала эле.

Ыйсанын айлы жаңылап,
 Ташынып барып конгонбу?
 Жаралуу жигит Алымкул,
 Кадимкидей болгонбу?

Калдайган тигил калың эл,
 Ашка, тойго барганбы?
 Эригип кумар жазууга,
 Аламан байге салганбы?
 Шаңыялык талашып,
 Жээ курдаш, топ курашып калганбы?“

Келип турган бул жигит,
 Шашкан жандай көрүндү.
 Түшө калып атынан,
 Амандашып бөгүлдү:
 „Жувуш мырза Сиз белем,
 Биринчи көрдүм өчүндү.
 Алымкул курбун оорудан,
 Кутулгандай көрүндү.
 Тынчып жатып калды окшойт,
 О курдаш, көңүлү болбой бөлүндү.

Тигил элдин ичинде,
 Эсентай, Ыса кары бар.
 Өзүңө тааныш жан экен,
 Муратың акын дагы бар.
 Тааныбассың барысын,
 Калмактын бир топ чалы бар.

Ушундай силер тургула,
 Тезирээк кабар берейин.
 Уккан сөздүн бардыгын,
 Унутпай бирден терейин.
 Ыйлактап күткөн Муратты,
 О курдаш, ырдатып алып келейин...
 Кубангандан жолчулар,
 Кужулдашып калышты.
 Кумдагынан бошотуп,
 Белегин чечип алышты.
 Чыдай албай болоктоп,
 Кемпир да жашын агызды.
 Сүйүүнүн таттуу тамчысын,
 Күдөрүн үзгөн жаш Нуржан —
 Күлүндөп кайта тамысты...

Калкылдап турган калың эл,
 Кайрылып бери бурулду.
 Мунарадан чыккандай,
 Мураттын үнү угулду.
 Айткансыды дабышы,
 Чыгарам деп мунумду.
 Чыдай албай мингени,
 Чимирилип жулунду.

Ошондөн мунду баштады,
 Бадапансыз, кургандай.
 Угуп турган жандыктын,
 Жүрөгүн мыкчып жулгандай.
 Калдайып турган кара таш,
 Чындабай балкый тургандай.
 Сөөктөн өтөт сөздөрү,
 „Сом темир менен ургандай“.

„Адамзатка бериптир,
 Акылына тил кошуп“.
 Арман менен болгонду,
 Айтсын дептир үн кошуп.
 Колумдан келсе силерге,
 Коёр өлөм гүл тосуп.
 Ай талаадан жолуктук,
 Алда кандай күн өкөн,
 О, балдар, алдыңардан жол тосуп.

Амандыкка келгенче,
 Алыстан сөздү баштаймын.
 Айта турган сөзүмдүн,
 Ар жеринен жазбайын.
 Айткызып жаткан чындыкты,
 Алыстан издеп казбайын.
 Сабыр мечен уккула,
 Укмуштардын өткөнүн —
 О балдар, алдыңарга таштайын.

Текестей терен сууларды,
 Кимдер кечип өтпөгөн.
 Өзөнүндө сайрандап,
 Кимдер келип кетпеген.
 Талпынып келген тилекке,
 Кимдер жетиң, жетпеген.
 Бүтүн келип бул жерге,
 Бүт тилегин кыла албай,
 Балдарым, ким бүлүнүп кетпеген?

Турасын жерге койгулап,
 Тулпарда өткөн Текестен.
 Текөөрүн темир сындырып,
 Тешкарда өткөн Текестен.
 Жекеден жеке салышып,
 Эрлер да өткөн Текестен.
 Азуулашып алышып,
 Кандарын суудай агызып,
 Кулундар, шерлер да өткөн Текестен.

Жашын төгүп сай-сайдан,
 Сууларда өткөн Текестен.
 Ак тайлактап койкоюп,
 Кууларда өткөн Текестен.
 Коңурбай, Манас сайышкан,
 Чууларда өткөн Текестен.
 Өзөндөр менен буркурап,
 Өлдүм — деп мөңгү зыркырап,
 О, балдар, бууларда өткөн Текестен.

Билгеним жалган болбосо,
 Берекелүү, жер өлбөйт.
 Миң жылдан өмүр сүрсө да,
 Бардыгы бар эл өлбөйт.

Укмуштварды жомоктоп,
 Улуп жаткан жел өлбөйт.
 Элдин туусун көтөргөн,
 Арбагы бийик ар качан,
 О, балдар, эжелден бери эр өлбөйт.

Токсонго келип бул кезде,
 Торгойдой болуп мөгдөдүм.
 Жаман, жакшы көрсөм да,
 Жазмыштан мурун өлбөдүм.
 Ушул жашка келгенче,
 Далай укмуш көргөмүн,
 Өзүм көргөн турмушта,
 Өлбөй турган жандыкты,
 О балдар, өмүрүмчө көрбөдүм.

Учуп жүрүп кутулса,
 Жумуртка салып кышында,
 Жаланган суукка түнөткөн,
 Кайраттуу балбан канатын,
 Калкып жүрүп түлөткөн,
 Жапан жүргөн жандарга,
 Жай алдырбай күн өткөн,
 Шаңшып учкан кылыч кол,
 Балдарым, Бүркүт аман калбайбы!

Сүзүп жүрүп кутулса,
 Балырлуу, камыш шабырга,
 Уругун төгүп таштаган,
 Тоодой болгон толкундан,
 Толгонуп кийин качпаган,
 Суу түбүндө термелип,
 Желге бетин ачпаган,
 Бедерлүү күмүш жамыган,
 О балдар, Балык өлбөй калбайбы!

Коркуп жүрүп кутулса,
 Чыгыш менен батышты
 Бир күндө баскан жетиден
 Жылаң аяк жылаң баш,
 Өлүмдөн качып тентиген,
 Кайда барса даяр көр,
 Күтүп турган бетинен.
 Комузун чертип ыйлаган,
 О журтум, коркут аман калбайбы!

Шумдук менен кутулса,
 Сакалда жок, мурут жок,
 Баспаган жери калбаган,
 Карыганча жаңылтып,
 Бир адам жениш албаган.
 Токсонунда торойтуп
 Шайтанды мянип алдаган,
 Бир адамга окшобойт,
 О журтум, Көсөө өлбөй калбайбы!

Эгиздиктер кутулса,
 Күн нурунун учкуну,
 Тендери жок шер экен.
 Карындашы эгиздин,
 Айдан бүткөн дээр экен.
 Баскан изи чылк алтын,
 Жараткандын мээри экен.
 Мундук, Зарлык уялаш,
 О балдар, экөө өлбөй калбайбы!

Чечендиктен кутулса,
 Айткан сөзү берметтей.
 Булбул үндүү, жез таңдай,
 Таштан өтүк тик деген.
 Падышандан жазганбай.

Кумдан суряп шибеге,
 Акылдын кенин казгандай,
 Чечен деп калкы ат берген,
 О, чиркин, Жейренче өлбөй калбайбы!

Таамайлыктан кутулса,
 Жан талашып зыпылдап,
 Учкандын жанын койбогон.
 Тоо талашып ыргыштап,
 Качкандын жанын койбогон.
 Үңкүргө кирип жашынып,
 Жаткандын жанын койбогон.
 Кайыпты кууган Кожожаш,
 О журтум, мерген өлбөй калбайбы!

Кыйыктыктан кутулса,
 Топон суу толкуп жүргөндө,
 Толорсуктап келбеген.
 Козголбой үйдө жат десе,
 Коржондоп басып дегдеген.
 Жоону тепсеп кел десе,
 Өздөрүн тепсеп желлеген.
 Көк тиреген Ажы акен
 О балдар, кыйык өлбөй калбайбы!

Ыйыктыктан кутулса,
 Эртеңден кечке олтуруп,
 Бадалда өзүн күүлөгөн.
 Түн киргенде калдактап,
 Анда-санда „үү“ лөгөн,
 Селкилдеген жүндөрүн,
 Кыз, келин сүйүп сүйлөгөн.
 Жылдыз көздүү чоң үкү,
 О балдар, ыйык өлбөй калбайбы!

Боорукерден кутулса,
 Курт, кумурска жандыктын,
 Бардыгын багып жыйнаган.
 „Үшүп өлүп калат“ деп,
 Жарканатка ыйлаган.
 Жылып күнүн көрөт деп,
 Жыланды сылап сыйлаган,
 Кайгырып күн түн боздогон,
 О калкым, Асан өлбөй калбайбы!

Пашалыктан кутулса,
 Ааламдагы жандууну.
 Жалгыз өзү бийлеген,
 Курт, кумурска, чөп чардын,
 Тилдеринде сүйлөгөн.
 Капаска салып шайтанды,
 Кайгырып муңга күйбөгөн.
 Так Сулайман алтын так
 О балдар пашаан өлбөй калбайбы!

Сынычтыктан кутулса,
 Болочокту, өткөндү,
 Көргөн жандай сүйлөгөн,
 Бөтөнчө бүткөн касиет;
 Азипка артык күйбөгөн,
 Элдин, жердин, эрлердин,
 Тагдырын айткан дүйнөдөн,
 Сынычтардын сырттаны,
 О балдар, Толубай өлбөй калбайбы!

Ырчылыктан өлбөсө,
 Үнүн уккан канаттуу,
 Алыстан учуп келчи экен,
 Өксөгөндө комузун,

Учкан пери көрчү экен,
Чыдай албай асмандан,
Ыйлап түшүп өлчү экен,
Токсон мин түркүн күү чалган,
О балдар, Токтогул тирүү калбайбы!

Сарандыктан кутулса,
Кумдай болгон түркүн мал,
Жер бетине жетиптир.
Конок келсе чиркин бай,
Жер түбүнө бекиптир.
Таш болуп мүлкү, малдары, —
Кайып болуп кетиптир.
Элден сурап жутунган,
О балдар, Карынбай тирүү калбайбы!

Жоомарттыктан кутулса,
Жетишпеген адамга.
Желкилдетип нар берген,
Жергеи кенен болсун деп,
Тоодой күмүш, зар берген.
Жалгыз жүргөн адамга,
Жаркыратып жар берген,
Кааласаң мени ал деген
О балдар, Атантай өлбөй калбайбы!

Кавкорлуктан кутулса,
Арсылдашып, чайнашып,
Канды кечип ойногон.
Жети өзөндү ар күнү,
Жети катар жойлогон,

Жетим улак жолукса,
 Жабырсың деп койбогов.
 Арстан, жолборс, кабылан
 О балдар, алачы * өлбөй калбайбы!

Баатырлыктан кутулса,
 Каарданган кезинде
 Ырдай албай ырчы өлгөн,
 Ылайык сөзүн таба албай,
 Сынап турган сынчы өлгөн,
 Айланып карап жетөлсө,
 Андып турган тынчы өлгөн,
 Ай менен күндөй жаралган,
 О калкым Манас өлбөй калбайбы!

Майдадыктан кутулса,
 Үлпүлдөгөн жел менен
 Дайынсыз учуп көмүлгөн,
 Эчен миңи жыйналса,
 Бир чымындай көрүнгөн.
 Бары, жогу күмөндөй,
 Убайымсыз өлүмдөн,
 Жанынан башка дени жок.
 О балдар, кымын тирүү калбайбы!

Соргоктуктан кутулса,
 Көлдү жутуп тойбостон
 Балыгын терип жечү экен.
 Бүтүм турар жер болсо,
 Жерди жесем дечү экен.

* Алачы — канкор, кан ичкич.

Жер бетинде жандыктын,
 Бары ошого өч экен.
 Ата энесин жеп койгон,
 О балдар, Сорун өлбөй калбайбы!

Тевтектиктен кутулса,
 Уктап жаткан баланын,
 Мээсин чукуп ойногон.
 Кайын кылып чымынды,
 Конуз союп тойлогон.
 Үйгө барып жатам—деп,
 Ыштыкка кирип сойлогон.
 Адамдын башкы аймагы,
 О балдар, Телибай тирүү калбайбы!

Табыптыктан кутулса,
 Дарбыз жарган эмедей,
 Адамдын башын бөлчү экен.
 Башынан оору таппаса,
 Жүрөгүн тилип көрчү экен.
 Тоголок туулган адамга,
 Кол, бут жасап берчү экен.
 Миң бир жашты өткөргөн,
 О балдар, Улукман өлбөй калбайбы!

Ойлоп көрсөң калайык,
 Кубангандан адамдын,
 Маңдайы деле жарылбайт.
 Сынып калган балтадан,
 Сыңар чырпык чабылбайт.
 Сызып кеткен алтын жан,
 Сыздаган менен табылбайт.
 Калганга сабыр кылбаса,
 О балдар, кансырап жүрөк кабылдайт.

Карап турсан дүйнөнү,
 Тегеренип айланат.
 Тегирмендин ташындай,
 Канча сүргөн өмүрүн.
 Байчечекей жашындай,
 Кандай адам кутулат.
 Кара чымга жашынбай,
 Эсен сактап калбадык.
 Биз дагы бир адамды жашырбай!

Тегеренип көрсөнөр,
 Деңиздей болгон жер жатат.
 Тепкичин басып өмүрдүн,
 Текестик көчмөн эл жатат.
 Тетигинде бөтөнчө,
 Телмирте турган бел жатат,
 Бер жагында көлкүлдөп,
 Кечээки жүргөн сел жатат.
 Осуят кылган жеринде,
 Олчойгон жалгыз көр жатат.
 Азыр коюп биз кайттык,
 Издесек өми табылбайт;
 Ал жерде Алымкул аттуу шер жатат.

X

Э Л Е С

(Керээз)

Жунуштун көз алдына элестелип,
 Алымкул түшкө кирип жүрдү кирсиз.
 Жалдырап, курбу, жарын карай берет,
 Баласын көкөлөтүп сүйүп тилсиз!
 Ар күнү айланычтап көлөкөсү,
 Келгенде Жунуш сурайт: „жүргөн кимсиз?“
 Унчукпай ал көлөкө үйгө кирип,
 Олтуруп чыгып кетет ыйлап үнсүз.

Күндүздө көрдөн чыгып олтургансыйт,
 Алыстан бирдемени көздөгөндөй.
 Бир кезде күнгүрөнүп көргө кирет,
 Кол менен көзүн сүртүп өксөгөндөй.
 Кез-кезде эр Жунушка шыбыр келет,
 „Күтсөм да силерди мен, калдым көрбөй,
 Кубат жок, Белегимди кор кылбай бак,
 Жер асты жаткан жерим, ымдуу кеңдөй“,

Токону, алыс жалгыз алып чыгып,
 Сурады Жунуш андан бардык сырды:
 „Сүйлөчү, сага жалгыз сырдаштыбы?
 Тагдырын калгандардын кандай кылды?
 Жап-жалгыз, желдүү белге көмгүлө—деп,
 Ашымдын айткандары болгон чыныбы?
 Өнүмдөн, түн түшүмдөн кетпей койду,
 Көтөрүп алып чыгып баскан чымды“.

Дал бөлүп эсин жыйбай калган Токо,
 Эстеди бирдемени: жүргүн үйгө?
 Алымдын жазып кеткен каттары бар,
 Окугун, баары бардыр, турат үйдө.
 Кагазда кандай десе ошондой кыл,
 „Тагдырын өзүн түшүн өзүң сүйлө“...
 Каттагы, Алымкулдун осуяты,
 Мына бул кыска, терең, жазган бүйрө.

1

„Оюмда өлөм деген эч нерсе жок,
 Бирок да коёр эмес кыйраткан ок.
 Ажалды эрдик менен токтоталбай,
 Жакында араңардан боломун жок.

Мен өлсөм, өзүм айткан белге жалгыз —
 Койгула, бийик турсун көрүм, жай, кыш.
 Солкулдап сыдырым жел ыйлап өтүп,
 Ар качан өлтүргөнгө айтсын каргыш.

Жамгырда дайым кыян жүрүп турсун,
 Ачыкта күндүн нуру күлүп турсун.
 Ар дайым өшөр куюп турган кезде,
 Сөз кылып түшүнгөн эл билип турсун.

Ал кыян элдин аккан каны деп бил.
 Тийген күн, ата турган таңы деп бил.
 Таң атат, эл кубанат, өч да бүтөт,
 Мына! деп айтаар элем күрмөлсө тил.

2

Байчечекей өндөнүп,
 Кечээ гана жаралгам.
 Жигит деген атакты,
 Жаңы гана алалгам.
 Мен дүйнөнү көргүнчө,
 Ден солуду кубарып.
 От жайнаган эки көз,
 Булдуруктайт тунарып.
 Көрөрүмдү көрбөдүм,
 Мен ошого кайгырам...
 Күзгүдөй бул жүзүмө,
 Мундун наары жаралды.
 Таназарсыз койсом да,
 Күндөр, айлар саналды.
 Мен турмушту билгенче,
 Тикенек кирди майтарып.
 Көлөкө келип өлүмдөн,
 Көрүп турат кайтарып.
 Кандай өмүр кыска деп,
 Мен ошого кайгырам...

3

Ай үстүндө, түшүмдө,
 Ат ойнотуп күлөмүн,
 Мурун туюп ойгонуп,
 Болк-болк этет жүрөгүм.
 Ойгонбостон ойлонсом,
 Күндө турат түнөгүм.

Көк көзү бар асмандан,
Мен түшүмдө ырдаймын
Ак булутка киришип,
Күн нуруна кургаймын.
Эртең менен түшүмдү,
Сагынамын ыйлаймын.

4

Ысык-Көл ыйлап жаткансыйт,
Мени, жер сагынып калганбы?
Ээрчитип алып кеткенсыйт,
Мени, эл сагынып калганбы?
Кылычтын үнү кынгырайт,
Мени эр сагынып калганбы?
Кара жер кайта жарылат,
Мени көр сагынып калганбы?!

5

Бар болсон кана болбо жаным Чуржан,
Эл үчүн жоо бетинде болдум курман.
Жаш өмүр жакшылыкты көрбөй кетти,
Жакындап алдыбыздан тосуп турган.

Сен менен бир ай гана моюндаштым,
Билбедиң мен билгенди али жашсың.
Көп жаша, көңүлдүү жүр, мени унутпа!
Төрөсөң, менден калган балаңа айткын?

Ок болсун, менден калган белгиң Белек,
Чок болсун, шайыр болсун, өткүр зерек.
Баланды шумкар кылып өстүрбөсөң,
Күн көрүп, жан бакканы кимге керек?

6

Жаркырап, дүйнөдө сен жүрсөң Жумуш.
Көрөсүн, тапшырамын тоодой жумуш.
Падыша тактысынан түштү дешет,
Тезирек жерге барып жардам кылыш.

Баякы: кыргындагы табылган кат,
Ар дайым жүрөгүңдө сакталсын жат.
Кан кегин кат боюнча кектебесен,
Жоюлбайт, уу аралаш элдеги дат.

Антондун бүлөлөрүн издеп тапкын?
Жаш эле, бары бирдей өзүң баккын.
Көрбөгөм, атың уккан бир киши бар,
Эл досу, душман ушул алтын тактын.

Ал киши эриктин жолун ачкан адам,
Эл үчүн алтын акыл чачкан адам,
Ленин кайда десе ошондо бол,
Ал топтон башка жакка баспа кадам.

Аны мен тынчтык кезде айталбадым,
Сезгенде, сырттан мени кайтарганын.
Кокустан сен бирөөгө айткан болсоң,
Туткундап жоён болчу кайтарганым. *

7

Көп экен жашаганда түркүн арман,
Армандын ар кимиси жүрөк жарган.
Өлүмдү жок сыяктуу көрөр элем,
Мынакей, мага дагы бычак салган.

* Кайтарганым — деп андын жүргөндөрдү айтат.

Мен сурайм, барынардан көздүн жашын,
Билгиле, жаш менен жан табылбасын.
О Жунуш! Мен билгенди сездире көр?
Ар дайым жолдош болот карындашың.

Ысага: кудайымсың деген болсом,
Салбастан топурагын тарынат чоң!
Дүрбүмдү, мылтыгымды белек кылып,
Атымдан ошол чалга бергениң оң.

Билерсиң атам болгон Эсентай бар,
Ошого белек койдум болот канжар.
Өлгөндө, сүйгөнүнө белек кылып,
Айтышсын мен тууралу ошол чалдар.

Тапанчам сага менден кала берсин,
Кылычты кырчын Током ала берсин.
Кандайдыр, Нуржанда бир күмөн калган.
Терөсө белек кылып бага берсин.

Элиме, мен өзүмдү бердим бүтүн,
Жүрөгүм, элим үчүн сүтү, сүттүн.
Актадым милдетимди азбы, көпбү,
Тагдырын супа салган тандан күтсүн!

8

Жашыган болот өндөнүп,
Жабыгып калкым калдынар.
Өрт кечкен сайын өчөшкөн,
Өбөктүү, жорук салдынар.
Тирүү жүргөн ар кимин,
Тууган жерге кайтып бар!
Өмүрү жетпей калды—деп,
Өлгөндөрдү айтып бар.

Аман калган силердин,
Алдыңар кун, артта жар.
Силер көрчү дүйнөпү,
Мен көрүүгө болдум зар.
Айланууга ал келбейт,
Арнап казган үнкүр тар,
Эл үчүн өлгөн арманбы?
Унутпай турган калкым бар!

9

Ой Токо, көз кырынды Нуржанга бур,
Ар дайым, урматтагын, карашып тур.
Кандайдыр менден калган жетимче бар,
Балам де „сенин атаң эр Алымкул“.

Тируүгө, өлгөн кайдан буйрук кылсын,
Тируүлөр карап кетер өмүр тынчын...
Баласын атасыздай кылбагандай,
Тагдырын өзү чечсин Нуржан кырчы.

10

Көрүмө, таш үйгүлө жыйнап сайдан,
Жүргөн эл, көрүп өтсүн алда кайдан!
„Урпактар Алымкулдун көрү“ десин,
Күңгүрөп айтпасамда, жаткан жайдан“.

XI

КӨР БАШЫНДА

Он бешин эртең аттап өтмөк болуп,
Алтын—ай калкып барып баткан эле,
Кумдакта эмчек издеп чыр-чыр этип,
Жаш Белек эл ойготуп жаткан эле.

„О Нуржан, кагылайын эмизсеңчи?
Ййбесе буламык бар, жегизсеңчи.“
Мариям айланайын тура калып,
Капшытта тамызгы бар жагып берчи?“

От жакты, ордунда жок Нуржан кайда?
Кемпирге чон коркунуч болду пайда,
Ал-Нуржан көр кучактап жаткан эле,
Озондоп түн жарымында алда кайда.

Аябай курган жанып, чыкпай эси,
Албырып жалын болуп жаткан кези.
Келгин деп, жер чакырса кирер эле,
Мына бул, ошондогу айткан сөзү:

„Кубанып көрөм дечү элем,
 Курбума келип саламат“.
 Кудурет иши башка экен,
 Куйкалап салды аламат.
 Кыйналып кеткен курган жан,
 Кубулуп кайдан жаралат!
 Кууратып мени калтырба,—
 Куу жандын бары аманат.
 Кургурум бери келгин деп,
 Кучактап жарым ала жат?!
 Мөлмүлдөп аккан жашымдан,
 Мөңгүнүн суусу жаралат.
 Мөмөдөй болгон жүзүмдөн,
 Мончоктоп кызыл кан агат.
 Магдырсыз менин кебетем,
 Майышып солгон кара кат.
 Мастендей кылып калтырба—
 Манайым элең канагат.
 Мусапыр жарым сенби деп,
 Мункантпай мени ала жат.

Теңселип сени козголтпос,
 Тескейден баскан кар беле?
 Телидей болуп жаралган,
 Телчикпес менде жан беле?
 Текеберим көп болуп,
 Тегерегим тар беле?
 Тебелеп сени алгандай,
 Тиктеп көзүн салгандай,
 Тентушум сенин өзүндө,
 Теңирдин өчү бар беле?!

Куурал тартып өткөндөй,
 Курдаштан бактым бас беле?
 Кубарып калган чөп болдум,
 Куураган күнүм аз беле?
 Кудайдын энчи кылганы,
 Куюлуп агар жаш беле?
 Кууратыш эки бөлгөндөй,
 Курдашка ажал кас беле?
 Кудурети терс бүткөн,
 Кудайдын боору таш беле?

Арстандай болгон башыңдын,
 Ажалы тийген ок беле?
 Айлантып жерди көрсөтпөй,
 Азезил кылган шок беле?
 Артында калган бейбакка,
 Арнап койгон чок беле?
 Адамдын кылган ишине,
 Аваддан көөнүм ток беле?
 Армандуу дүйнө болсо да,
 Алда да жүрөк жок беле!

Бейитке келип туралбай,
 Бейтаалай болдум бышактап,
 Безилдеген куу жанды,
 Берсем белем бычактап.
 Беренимден калтырбай,
 Бекитип алсын тузактап.
 Бетиме кандуу так салдым,
 Бейитинден кылчактап.
 Береним башты көтөрүп,
 Белекти сүйчү кучактап?

Бетимден аккан кара кан,
Бетине барып нур болсун.
Берметтеп аккан тунук жаш,
Бейитине сыр болсун.
Безилдеп айткан мундарым,
Берекиндей кыр болсун.
Үйдөй болуп чогулуп,
Үшкүрүгүм ныл болсун.
Айтып адам бүтпөгөн,
Азабым терең сыр болсун!

Түкүрүгүн түймө алтын,
Түйүп алар болсомчу.
Сага келген ооруну,
Үйүп алар болсомчу.
Өсүп чыкса шум ажал,
Кыйын алар болсомчу.
Севден мурун ажалды,
Сүйүп алар болсомчу.
Өлгөн кезде өзүндү,
Күйүп алар болсомчу.

Ажал чиркин көрүнсө,
Атып алар болсомчу.
Жандын түрүн көрсөтпөй,
Катып алар болсомчу.
Кайдан болсо издетип,
Сатып алар болсомчу.
Сага жуккан уу болсо,
Татып алар болсомчу.
Сенден мурун көрүнө.
Жатып алар болсомчу.

Айланан үйгөн коргул таш,
 Айлансам кайдан чыгасың!
 Алсырап айткан тилекти,
 Арбагың менен угасың.
 Айласы келсе арбагың,
 Алса экен мендей жыласың.
 Атаке дешке алы жок,
 Артында калды ылаачын.
 Арманда кеткен кырчыным,
 Айласың кандай кыласың!

Калдайып жаткан калың эл,
 Канатым дедин гүл ойрон.
 Кармашып жүрүп чыныккан,
 Адатым дедин гүл ойрон.
 Душмандын басын сындырам,
 Канатын дедин гүл ойрон.
 Капканда тилсиз жатпастан,
 Кайрылсаң боло гүл ойрон.
 Кайгырып күткөн элинди,
 Жай кылсаң боло гүл ойрон.

Тең курбалдын ичинде,
 Теңсиздей жеке жүрчү элен.
 Булуттай чыккан күндөйүм,
 Бурула түшүп күлчү элен.
 Тынарым менин Алым деп,
 Тенирсиң сага жүрчү элем.
 Көрүнө бирге ала жаг,
 Көп ырайым кылчы элен.
 Тайлактай боздоп жүрбөстөн,
 Тагдырдаш болуп тынч өлөм.

Гүл ойрон менен бир жатсам,
 Көргөнүм ошол күндө той.
 Жүрөктү жарып баратат,
 Жүлүндөн тартып илдет--ой.
 Теңселтип мени калтырбай,
 Темирдей көргө тосуп кой.
 Теңирим анык бар болсон,
 Теңтуштун көөнүн созуп кой.
 Аябай азап берсен да,
 Алганым менен кошуп кой.

Түшүмдөн кетпей кучактап,
 Түндө да жүрдүн жанымда.
 Күлүмсүрөп кылчактап,
 Күндө да жүрдүн жанымда.
 Күнгүрөнүп ыр ырдап,
 Күүгүмдө жүрдүн жанымда.
 Кыйнабай мени алсаңчы,
 Кыйбасың түштү жалыңга.
 Күндөйүм элен жалгызым
 Күзөтүп турам жанында.

Жылуулук келбейт көрүндөн,
 Кучактап жатып жытасам.
 Армайдуу Нуржан кантмекчи,
 Арзымды тыңшап укпасаң.
 Жараткан мага жай берсен,
 Жанында дайым уктасам.
 Дозокко салсаң кайылмын,
 Толгонуп оттон чыкпасам.
 Тирүүлөй жанды кыйнабай,
 Алганым менен жуптасаң!

Тартып алсан болбойбу,
 Тагдырдын күчтүү илдети,
 Ордумдан кайта тургузбай.
 Жүрөгүмдү дилдечи.
 Качкан элди издеген,
 Кайдасың жандын желдети!
 Өзүм келдим жанымды ал:
 „Өлө турган сен“ дечи.
 Буйрук берип жараткан
 „Жаш жанды алып кел“ дечи!

Көжөлүп жатып ыйласам,
 Күнгүрөнүп үн келбейт,
 Таалайым менин гүл ойрон,
 Тарынган жандай тил бербейт.
 Элеси келип жетимдин
 Ойноктоп: ана менмин дейт:
 Көкүрөктү түрткүлөп:
 Күйөрүм, мунду жеңгин дейт.
 „Жалгызыңды калтырбай
 Жабыккан алам келгин дейт.

Асылдан калган канатым,
 Армандуу менин Бүлегим.
 Алсырап турсам, саясын
 Тийгизер, чынар теремим,
 Кансырап жалгыз олтурсам,
 Кайгысын жасар энемин.
 Гүл ойрон жалгыз балаңды,
 Жегимдей кылбайм, энемин.
 Атанын уулу дедиртип,
 Эл үчүн багып беремин.

Чынарым сени сындырып,
Чырпыгынды кармадым.
Чымырканып күтөрмүн,
Чын теңирдин салганын.
Балаңды колдой жүрсө экен?
Баатырым сенин арбагың.
Кара чач кардай болгончо,
Кайгырар сенин алганың.
Аныктап бүгүн түшүндүм,
Алдамчы ойдун жалганын.

XII

АКЫНДАРДЫН АНГЕМЕСИ

Жүз жыйырма, кош бөйрөгүн таянды,
Алымкулдун жандай көргөн Нуржаны.
Салт боюнча ката кылбай үч убак,
Көздүн жашы мөл-мөл этип кургады.

Кошок менен эрдин жайын жомоктоп,
Үйдөн аял, сырттан акын ырдады.
Бирдик менен кыркын берип баатырдын,
Куран окуп, эл чогулду кырдагы.

Салт шааниси аткарылып алынча,
Кеч да кирди конбогондор кайтышты.
Көнүл уулал кай бирөөлөр сөз кылып,
Алымкулдун мүнөз кулкун айтышты.

Күн да батты, канталатып булутту,
Иңир кирди кара жоолук салынып.
Калган элге өрмөк болуп үч акын,
Тан аткынча ырга кирди сабылып.

Сыйбагандар үй сыртына келишип,
 Тыңшап жатты, айтышат деп камынып.
 Уч карыя бир-бирине кол салбай,
 Ырлар акты аккан суудай чамынып.

Эң биринчи Мурат алып комузду,
 Мункандырып күүгө салды сыр менен.
 Кезегинде кексе тарткан Эсентай,
 Домбурасын үнгө салды ыр менен.

Эсентай: Замандасым жолдасым, *
 Эки шекти домбырам.
 Алауметке жар салган,
 Колымдагы конгырам.
 Баурлардың алдында,
 Тауга чапкан жүйрүктөй,
 Домбырам сеии болдырам.

Алдамастан талайдан,
 Жолдас болдың мен менен.
 Аска тойга көп жүрип,
 Үйренипби сен менен,
 Кейде кайгы, кейде чат.
 Өмирликке сырласып,
 Өтемизгой эл менен.

Сөйлөп калгын кызыл тил,
 Сенда бир күн өтөрсин.
 Казан кайнап от ойнап,
 Турган күндөн кетерсин.
 Тирикти сагынып,
 Көп-көк чымды жамынып,
 Көрмөс жерге жетерсин.

* Казакча тамга болбосода казакчаладык.

Эрк өзүндө бар болса,
 Кимдин келер өлгиси!
 Умит чиркин жетектеп,
 Келе берер көргиси.
 Кардай сакал агарып,
 Курбылары азайса,
 Өлүмдин бир белгиси.

Картайганда кайталап,
 Сөздин көрки кетеди.
 Бир версени мың карап,
 Көздүн курчы кетеди.
 Осы бале болмоса,
 Карылыкка эрте деп,
 Мыңкың-мыңкың этеди.

Ол адамдын салтыгой,
 Өзин өзи алдаган.
 Калай сылтау тапса да,
 Кайтып жаска бармаган.
 Биткен бойдан хал кетсе,
 Жандын соңгы жолдасы,
 Кариликкой жандаган.

Бир күн тапат кылмастан,
 Буиндардан хал кетер.
 Жаргактай боң кулагы,
 Биткен бойдон кан кетер.
 Айрылмастан бир жүргөн,
 Ардактап ак күлдирген,
 Анадан биткен жан кетер.

Бала, жерге түскөндө,
Киндигине байланып,
Көринбестен ар кашан,
Уршыктай боп айналып.
Күтүп жүргөн сум ажал,
Алтын жанды алмастан
Кетпейдигой жайланып.

Ажал дейтун бул жаман,
Авелден жанга баргангой.
Хава ананы сыйламай,
Оларды да алгангой.
Таңыр досты Мухаммат,
Онуда алып кетипти.
Солардан өлим калгангой.

Өзи берген өмирди,
Таңыр неге эңседи!
Алдамастан ар кимге,
Узын өмир берсе эди.
Ким зериксе өмирден,
Өзү барып ажалды,
Чакырып аикелсе эди.

Эсентай жырау сайраса,
Эл кумарын жазады.
Жерден чукуп алгандай,
Жырдың кенин казады.
Кейде күлип кубанып,
Кейде муңга бөленип,
Көздин жасын чачады.

Адам болып биткен сон,
 Арманы жок болмайды.
 Күн күзөтүп, түн катып,
 Мунди жүрөк толгайды.
 Биреү бершип байлыкка,
 Биреүлөрдүн үстинде
 Бүтин жейде болмайды.

Таң каламын танирдип
 Жаратканы орасан.
 Булбул кылып сайратып,
 Мунды кылды карасам.
 Алпыс жашка келгенде,
 Аке дейтүн балам жок.
 Акылымдан адасам.

Өйрек казы болмаса,
 Шалкып жаткан көл карып.
 Жайылмаса төрт тилик,
 Масатыдай төр карып.
 Тадың сууы жетпесе,
 Тостагандай тас бака,
 Думаланган чөл карып.

Улык адил болмаса,
 Убайымда эл карып.
 Аңсаганга жетмесе,
 Алыскан мен эр карып.
 Көз жумулар кезинде,
 Керип бала сүймөгөн,
 Көүдөм жалын мен карып.

Кайтыс кылган Алымкул,
 Касиетти жан эди.
 Калың кыргыз элинин,
 Касындагы чамы эди.
 Чамды таңыр алганда,
 Осуятын аткарган
 Эсентай, Ыса чал эди.

Акеден бала калганы,
 Акениң тири жүргөни.
 Артына түлк калтырса,
 Маңгилик өмир сүргөни.
 Артында биреу калмаса,
 Акем деп бала бармаса,
 Адамын айкын өлгөни.

Алымкулдын кайтуун,
 Артында элге армангой.
 Кудайга жумыс сол чыгар,
 Курыктап жанды алгангой.
 Эл шетинде жоу беттеп,
 Курман болган жигитти,
 Өлди дейтүн жалгангой.

Ала көлдү айланган,
 Көпөлөктөй алдарын.
 Көлдөй толкып чарпылып,
 Кемидигой сандарын.
 Эрк таласкан эл бийтес,
 Сау болгай өд жандарын.

Жырау чалга бир күни,
Ажал келер жакындап.
Анчыргасам жас төгип,
Аямайды макулдап,
Аппак мата жамынып,
Белгиси жок жол тартып,
Кетемингой закымдап...

Качан болса кызайлык,
Каурлас деп билиндер.
Кайтыс кылсам дүйнөдөн,
Дугадар боп журиндер.
Өткөн өмир, аткан ок,
Кайрылмайды карактар.
Жарык болсин күниндер.

Домбироонын дабышы,
Токтой калды дирилдеп.
Жамагаттын барысы,
Кол чапкандай дүрүлдөп.
Күбүр-күбүр сүйлөшө,
Жым-жырт боло баштады,
Сөз аягы бириндеп.

Көтөрө салып дабышын,
Тепкегин оңдоп кыл бугап.
Арчадан кылган комузун,
Аркы-терки ургулап.
Кезегин Ыйса алганда,
Шаңкылдап кээде муңканып,
Сүйлөдү комуз булдурап.

Ыйса: „Кайгылуу кара кийинген,
 Аяштарым, балдарым!
 Дария толкун сел жүрсө,
 Кимдер көрбөйт залдарын.
 Бир биринен айрылып,
 Кимдер айтпайт арманын.
 Өлгөндөн калган туугандар,
 Белди бекем буугула!
 Саламат болсун калганың.

Эр башына иш түшсө,
 Өтүгү менен суу кечет.
 Ат башына иш түшсө,
 Жүгөнү менен суу ичет.
 Эл башына иш түшсө,
 Эр жигит кайдан бел чечет!
 Элге келген азапты,
 Өзү тартып тайманбай,
 Эл үчүн эрлер уу ичет.

Кечеки өткөн Алымкул,
 Элине болду курмандык.
 Ар кимдин келбейт колунан,
 Ажалга каршы тургандык.
 Бир өлүмдөн башкага,
 Эр эмес моюн сунгандык.
 Чычкандай тирүү жүргөнчө,
 Арстандай болуп кармашып,
 О балдар: Артыкча көздү жумгандык.

Башка тепсе козголбой,
 Бастыктан өлгөн дагы бар.
 Байлыгына бөлөнүп,
 Жаздыктан өлгөн дагы бар.

Чыргадай сүйрөп өмүрдү
 Мастыктан өлгөн дагы бар.
 Эрдигин элге сактаткан,
 Эл үчүн өлгөн жигиттин,
 О балдар,
 Өлсө да тоодай багы бар.

Чынардан чырпык калганы,
 Чырпыктын чынар болору.
 Туйгун учкан торуна,
 Тынардын кайта конору.
 Эсен болсо туяктын,
 Эченден болор сонору.
 Беренден калган Белекти,
 Бапестеп гүлдөй баккыла!
 О балдар,
 Бактысы болор жогору.

Арстан сындуу Алымдын,
 Тиледик көптөн өмүрүн.
 Денинен жаны кеткенче,
 Көтөрдүк эрдин көңүлүн.
 Өлгөнчө өрттөй сакталды,
 Эрдиги өчпөй өңүүн.
 Калбаган соң ошол эр,
 Кайгырып анык түшүндүм.
 О балдар,
 Тирүүлүктүн төгүлүн...

Үйөрлөнүп эл толкуп,
 Хан куласа тагынан.
 Кажашып азап чеккенден,
 Хая болор эле жаңыдан.

Каржалып жүргөн далай эл,
Кубанар эле абыдан.
Эски хан тактан түштү дейт,
Качкан эл кайтып учту дейт,
О балдар,
Эл көрөр эми багынан.

Эжелден берки салт экен,
Эл үчүн эрдин өлмөгү.
Маңдайлашып, кармашкан,
Манастын кылган өрнөгү.
Балбай деген бабанар,
Эр болчу чыккан көлдөгү.
Кармалып кетип Текестен,
Кажыбаган эрендин.
О балдар,
Кайгылуу болгон өлгөнү.

Кан менен ээлейт турбайбы,
Пашаалар алтын тактысын.
Тартып алат турбайбы,
Элинин эркин бактысын.
Бекем сактайт турбайбы,
Берекенин ачкычын.
Сезет белем чынында,
Далайдын башын кемирген,
О балдар,
Алтын тактын калпысын.

Кандай элден болсо да,
Мундуунун тили бир болот,
Күчтүүлөрдүн алдында,
Күнөнү кылган тил болот.

Күнөкөр болсом кантейин.
 Айтпасам дилге зил болот.
 Азыркы кытай бийлигин;
 Адам ойлоп чечпеген,
 О балдар:
 Тунбаган ылай кир бомот.

Кандайча кылат билбеймин,
 Бээжиндеги каныбыз.
 Тунук болсо ал чиркин,
 Тумчугат белек барыбыз.
 Шаңыянып зордугун,
 Билбесин кантип аныбыз.
 Шаңыя түгүл доргонун,
 Колунда жүрөт сүйрөлүн,
 О балдар,
 Мусапыр болгон жаныбыз.

Качпасак да силердей,
 Кайраттуу эрлер бүгүлдү.
 Тил кайтарар чама жок,
 Тилектин баары күбүлдү.
 Доргосу деле тебелеп,
 Кишиден жасайт үгүндү.
 Күндө * кийген адамды,
 Күндө көрүп каладан
 О балдар:
 Күйүттүү жаным түңүлдү.

Улук Доотай өткөндө,
 Тоголонбой нетебиз.
 Ушул жерге бүткөндөй,
 Мединада мекебиз.

* Күндө—жазаланган кишинин мойнундагы тактан.

Кулдук кылып жүгүнүп,
 Жерге тиет чекебиз.
 Дорго кармап сабаса,
 Туруп качпай эшекче,
 Төрт аяктап кетебиз.

Туруп качкан адамды,
 Кармап сабап келишет.
 Тарпан калган теридей,
 Туш-туш жакка керишет.
 Балак деген калакка,
 Сан этиңди жегизет.
 Сапаты жок желдетти,
 Салабаттуу кишидей,
 О балдар,
 Дорго—бегим дегизет.

Буга канкор канбаса,
 Камчы менен чаптырат.
 Тырмагынын түбүнө,
 Камыш ийне кактырат.
 Карап турган улуктар,
 Канагатка апгыгат.
 Кансыктаган бечара,
 Эси кетип калганда,
 О балдар,
 Өңкөй желдет каткырат.

Буга мооку канбаса,
 Күндө салат башына.
 Колу жетпейт карыптын,
 Иче турган ашына.

Сүртүп кой деп жалбарат,
 Көздөн аккан жашына.
 Сирке толот кум болуп,
 Чачы менен кашына.
 Чыдабаска чара жок,
 О балдар,
 Чындап баскан ташына.

Эя тайкы эшиктен,
 Күндө менен баталбайт.
 Темир зоолу боюнда,
 Отурадбайт жаталбайт.
 Эккейүүгө эрки жок,
 Белде темир, маталбайт.
 Күбүргө түшкөн эмедей,
 Орго түшүп далай эр,
 О балдар,
 Канат шилтеп качалбайт.

Ойлоп турсам балдарым,
 Ой түбүнө жетпеймин.
 Кум санаган мастандай,
 Күрган ойдон кетпеймин.
 Кордук менен зордукту,
 Көргөн сайын жектеймин.
 Түзөтүүгө күч кайда,
 Түрү салкын өкүмдөн,
 О балдар,
 Түпсүз ойду беттеймин.

Бул сайраган сөздөрүм,
 Саламат, балдар силерге.
 Санап айткан кебимди,
 Санадан алыс жибербе.

Чыдабайт окшойт адамзат,
Темирден салган чидерге.
Силерге түшкөн козголоң,
Түшпөйт деп кантип айтамын,
О балдар,
Тумчугуп жаткан бул элге.

ХІІІ

ЖОЛДОГУ АРГА

„Падыша тактысынан түштү кулап“,
Ушундай күчөй берди узун кулак,
„Качкындар тууган жерге жетелик“ деп,
Ой тоодон келип жатты башын курап.

Бөлгүлөп баштык кылып сумбал кабын,
Моюнга арта салып куржундарын.
Бозоргон келин-кыздар бара жатат,
Сөз кылып келечекте тагдырларын.

Аттуулар бирин серин көнчүлүк жөө,
Эшекчен толуп жатат, жок эмес төө.
Ороктой бүкүрөйгөн бир топ кемпир,
„Таякчан жөтөлүшөт: өхкө-өхкө“.

Чөжөдөй кирбиндеген майда балдар,
Эншейген эчки сакал көксөө чалдар.
Жонуна бирдемесиң таңып алып,
Буларда бара жатат, жаргак чал бар.

Жүк боосун омуруого илип салып,
Жигиттер төтө жолго кирип алып.
Басышты калкамандай тууган жерге,
Мойнунда балдар жүрөт минип алып.

Жайдары жан азыгы, жандын мүлкү,
Кайгыны өгөп кетер өткүр түрпү.
Адашпай элим менен бирге жүрөт,
Кажыбай касиеттүү кайран күлкү.

Ый менен күлкүгө ким берет кеңеш!
Экөө тең бул арада сейрек эмес.
Же ыйды, же күлкүнү күчтүү буйрук,
Токтотуп канбуугандай коём дебес.

Ушунтип аралашып күлкү, кайгы,
Калың эл мекенине канат жайды.
Ар кимдин көңүлүндө арбын үмүт,
Кез-кезде таркап кетет эчен айры...

Табийгат жер чөлмөгүн тегеретти,
Түн менен күн алмашып эчен кетти.
Бир күнү чектеп өтүп кетеринде,
Эл укту коркунучтуу кереметти.

Бир качкын Караколго мурда келген,
Сүйлөдү көргөндөрүн тууган жерден.
„Падыша тактысынан түшкөнү чын,
Бирок да калар эмес качкан элден“.

Качкындан жалгыз гана Төлө мыкты,
Ал чиркин ушул кезде бөтөн чыкты.
Терентий Калпа деген Дүр дегендер,
Азаптап качкындарды кайта сыкты.

Жасаптыр карагайдан кандуу дарга,
Ууру дейт качкындарды киши санга.
Кошушпайт, шыйкоо менен өкүм кылып,
Өлтүрүп таштап коёт кемер жарга.

Бар эле уялашым эки бирдей,
Үчөөбүз келген элек муну билбей.
Инимди таш бараңдап өлтүрүштү,
Бейбаштар толуп кетти кара жиндей.

Агамды билбей калдым жокпу барбы,
Бүлөсү үч баш эле өткөн жарды.
„Өлсөк да жерге жетип өлөбүз деп,
Түн катып Балыкчыга келип калды“.

Качкындар келип жатат өлүп жатат,
Тирүүсү көрбөгөндү көрүп жатат.
Коргобой жардам бербей качкындардын,
Ачкадан өлгөндөрүн көмүп жатат.

Эски бий, болуштарга чатагы жок,
Ошолор талап жатат барынан шок.
Басмачы каракчылар өрүп жүрөт,
Унчукса качкындарга жумшалат ок.

Падыша тактысынан кеткен менен,
Таймашып дагы бузук жеткен белем.
Ким эле? Керенский падыша дейт,
Азыркы кордугуна жетпес ченем.

Билгеним, көргөнүм да ушул менин,
Бутумда араң турат корккон деним.
Бул бийлик жашай берсе жарык бербейт,
Ээлептир чаян бийлик „кыргыз жерин“.

Унчукпай эл тыншады уккус кепти,
Бүттү да качкын жигит жата кетти.
Муздак сөз „уу“ сыяктуу алдастатып,
Чымыран эттен өтүп сөөккө жетти.

Чарчаган карт бүркүттөй кайран Мурат,
Карады жаш Жунушка мойнун бурап.
„Бул элдин эш кылганы сенсин балам,
Кенеш бер каржалган эл кандай кылат?“,

Сындырып кырсылдатып куурайларды,
Кайгылуу калкка Жунуш көзүн салды.
Кемшендеп ыйга кирген бир кемпирди,
Берендин балбылдаган көзү чалды.

Мария алда неге тура калып,
Олтурду Нуржан менен жакын барып.
Тагдырдын так ушундай салмагына,
Таңыркап Жунуш айтты айран калып:

„Кайгы шат ажырашпас эриш арка,
Турмуштун жолу тайгак кээде чалкак.
Энчиге коргошундай салмак түшсө,
Эркчил эл муңаябы бүркөп калпак!

Болор иш болгонунча боло бермек,
Мезгилдүү кара туман кылсын эрмек.
Турмуштун кайда болсо салты го дейм,
Бир кезде таттуу болмок, бирде кермек.

Тууган жер азыр бизге нары экенго,
Терең көл бою бийик жар экенго.
Качкындын жолукканы жакшы жышаан,
Бул элдин көрөр күнү бар экенго.

Бул жерге жата берсек болбос пайда,
Жетишпес алган азык бир-эки—айга.
Закымдап бышыкчылык кете электе,
Жан сактап туруш керек кызайларда.

Ар кимде аяныч бар, акыл шашты,
Ар кимдер пикир берип акылдашты.
Акыры баскан жолду кайталоого,
Сөздөрүн токорутуп макулдашты.

Түн кирди күндөгүдөй багып жанын,
Качкындар өз өзүнчө көрдү камын.
Көргөнгө көлөкөдөй элес берип,
Кобурап кайнатышты мытандарын.

Тор талаа жылдыз өндүү жалтылдады,
Белгисиз. Далай жүрөк калтылдады:
Оттордон отко барып ошол түнү,
Кыдырып Жунуш жүрдү, ал тынбады.

Ал билбейт келечектин айкын жолун,
Түшүнөт көңүлүндө иштин жонун:
Түн болсо таңы да бар, күнү да бар.
Келечек кулак уккус болот сонун.

„Сап алтын сабыр түбү деген анык,
Саргарса азап менен биздин калык.
Айтканы Алымкулдун алыс эмес,
Эл жыргайт, дозок күндөр артта калып“.

Эл көөнүн ушундайча Жунуш басат,
Ойлонот энги-деңги иштен шашат,
Жүрөктө күйгөн жалын жол табалбай,
Тымысын тагдыр менен макулдашат.

Таң атты. Калың качкын селдей болуп,
 Жөнөштү артын карай жолго толуп.
 Кытайдын кыжылдаган черүүлөрү,
 Мылтыктап жолун тосту чекти коруп.

Далайга өжөрлөнүп бурбай бетти,
 Качкындар кайрылбастан басты чекти.
 Көтөрүп карт энесин бара жаткан,
 Бир жигит тентек окко учуп кетти.

Токтобой ээликкен эл өжөрлөндү,
 Черүүлөр карашкан жок өңдүү жөндү.
 Жапандын „шалпаң кулак“ мылтыгынан,
 Жайрашты элим байкуш эриксиз көндү.

Ушундай алды деңиз, аркасы жар,
 Элиме жер көрүндү ийинден тар.
 Айласыз чек арага туруп калды,
 Баскансып эл жүрөгүн түбөлүк кар.

Ар жакта бер жагы да болду чептей,
 Эл турду чөөт суудай, агып кетпей.
 Байкуш эл ушул жерден бүтөбү дейт,
 Ар кимдин көңүлүнөн кайгы кетпей.

Жел менен жеткен өңдүү узун кулак,
 Ар күнү күчөп жатты башын курап.
 Жалганын, чынын эч ким ажырагпайт,
 Таттуу ой, кээде кулан, кээде турат.

Бардыгы баякыдай кордук көргөн,
 Ар күнү качкын келет Ысык-Көлдөн.
 „Ташкенде Коропаткин деген бар дейт.
 Каргышты, качкындарга жалгыз бөлгөн“.

Бар дешет дагы-дагы толгон улук,
 Бийлейт дейт Жети сууну үйдөн туруп.
 Качкынды жактай турган кишилерди.
 Аташат: большевик—деп бөтөн тунук.

Маскөөдө согуш болуп жатат дешет,
 Кызылдар кыянатты атат дешет.
 Ээрчиткен элдин көбүн Ленин баатыр,
 Жыргалдын үрөндөрүн чачат дешет.

Ким билсин барып келген бир киши жок,
 Кыйналды үрккөн койдой кыргыз бирок.
 Түгөнүп кай бирөөнүн азыктары,
 Жортуулга чыккан менен болбоду ток...

Кез эле мунарыктуу эрте бешим,
 Күн түнү ойлой берип таппай чечим.
 Бир күнү Марияга айтты Жунуш:
 „Ким билет жакшылыктын эрте кечин?“

Кошулдук кыйын күндө Мария жан,
 Өмүрдөш өтөбүзбү, ким билет таң?
 Жан сактап биз өзүбүз кетер элек,
 Айласы көпчүлүктүн кылдыго маң...

Көп менен бардык ишти көргөн артык,
 Өлсөк да эл ичинде өлгөн артык.
 Өзүбүз далбасалап жол таппасак,
 Кандай күч бул дозоктон калат тартып?

Кетти го ач жылаңач элдин жайы,
 Бул жерден кырып кетер кыштын айы.
 Эритер кандай сырдуу казанаң бар,
 „Кантмекчи мындан ары элдин жайы?“,

Жылмайды алда неге Мария жаш,
 Азыраак көтөрүлдү иймейген каш.
 „Мен сенден эчак кеңеш күтө берип,
 Болбоду ишенбейт деп ичкеним аш.

Мен билем Расийде болгон алды,
 Баратат катуу күрөш, байга жарды.
 Белсенип бийлик үчүн зор майданда,
 Аяшпай төгүп жатат кызыл канды.

Ойлосом атам айткан кезек келди,
 Көпчүлүк эркиндикке канат керди.
 Кулатып падышаны жаңы өкүмөт,
 Тепе-тең көрөт деген бардык элди.

Түшкөнү падышанын болгондо чын,
 Кандайча качкындардан арылбайт мун?
 Жаралган жаңы өкүмөт кантип айтсын,
 „Кордукка мойнунду тоз көзүңдү жум“.

Менде бар мына мындай дурус кеңеш,
 Билгендер ал оюмду буруш дебес.
 Кааласаң жерге мурда мен барайын,
 Сабатсыз кылчагы бар кыргыз эмес.

Орусча дыйкан кыздай кийинип алам,
 Кааласам кайда болсо кенен барам.
 Өкүмөт өзгөргөнү анык болсо,
 Толуктап эл жайынан кабар салам.

Айла жок, мен ойлосом мындан башка,
 Эл чиркин агар болду төккөн жашка.
 Там да эркиндик деп өлгөн эле,
 Барайын өлсөм мейли гүлдөй жашта“.

Жасаптыр карагайдан кандуу дарга,
Ууру дейт качкындарды киши санга.
Кошушпайт, шыйкоо менен өкүм кылып,
Өлтүрүп таштап коёт кемер жарга.

Бар эле уялашым эки бирдей,
Үчөөбүз келген элек муну билбей.
Инимди таш бараңдап өлтүрүштү,
Бейбаштар толуп кетти кара жиндей.

Агамды билбей калдым жокпу барбы,
Бүлөсү үч баш эле өткөн жарды.
„Өлсөк да жерге жетип өлөбүз деп,
Түн катып Балыкчыга келип калды“.

Качкындар келип жатат өлүп жатат,
Тирүүсү көрбөгөндү көрүп жатат.
Коргобой жардам бербей качкындардын,
Ачкадан өлгөндөрүн көмүп жатат.

Эски бий, болуштарга чатагы жок.
Ошолор талап жатат барынан шок.
Басмачы каракчылар өрүп жүрөт,
Унчукса качкындарга жумшалат ок.

Падыша тактысынан кеткен менен,
Таймашып дагы бузук жеткен белем.
Ким эле? Керенский падыша дейт,
Азыркы кордугуна жетпес ченем.

Билгеним, көргөнүм да ушул менин,
Бутумда араң турат корккон деним.
Бул бийлик жашай берсе жарык бербейт.
Ээлептир чайн бийлик „кыргыз жерин“.

Унчукпай эл тыншады уккус кепти,
 Бүттү да качкын жигит жата кетти.
 Муздак сөз „уу“ сыяктуу алдастатып,
 Чымыран этген өтүп сөөккө жетти.

Чарчаган карт бүркүттөй кайран Мурат,
 Карады жаш Жунушка мойнун бурап.

„Бул элдин эш кылганы сенсиз балам,
 Кенеш бер каржалган эл кандай кылат?“.

- Сындырып кырсылдатып куурайларды,
 Кайгылуу калкка Жунуш көзүн салды.
 Кемшендеп ыйга кирген бир кемпирди,
 Берендин балбылдаган көзү чалды.

Мария алда неге тура калып,
 Олтурду Нуржан менен жакын барып.
 Тагдырдын так ушундай салмагына,
 Таңыркап Жунуш айтты айран калып:

„Кайгы шат ажырашпас эриш арка,
 Турмуштун жолу тайгак кээде чалкак.
 Эңчиге коргошундай салмак түшсө,
 Эркчил эл муңаябы бүркөп калпак!“

Болор иш болгонунча боло бермек,
 Мезгилдүү кара туман кылсын эрмек.
 Турмуштун кайда болсо салты го дейм,
 Бир кезде таттуу болмок, бирде кермек.

Тууган жер азыр бизге нары экенго,
 Терең көл бою бийик жар экенго.
 Качкындын жолукканы жакшы жышаан,
 Бул элдин көрөр күнү бар экенго.

Бул жерге жата берсек болбос пайда,
 Жетишпес алган азык бир-эки—айга.
 Закымдап бышыкчылык кете электе,
 Жан сактап туруш керек кызайларда“.

Ар кимде аяныч бар, акыл шашты,
 Ар кимдер пикир берип акылдашты.
 Акыры баскан жолду кайталоого,
 Сөздөрүн токорутуп макулдашты.

Түн кирди күндөгүдөй багып жанын,
 Качкындар өз өзүнчө көрдү камын.
 Көргөнгө көлөкөдөй элес берип,
 Кобурап кайнатышты мытандарын.

Тор талаа жылдыз өндүү жалтылдады,
 Белгисиз. Далай жүрөк калтылдады.
 Оттордон отко барып ошол түнү,
 Кыдырып Жунуш жүрдү, ал тынбады.

Ал билбейт келечектин айкын жолун,
 Түшүнөт көңүлүндө иштин жонун:
 Түн болсо таңы да бар, күнү да бар.
 Келечек кулак уккус болот сонун.

„Сап алтын сабыр түбү деген анык,
 Саргарса азап менен биздин калык.
 Айтканы Алымкулдун алыс эмес,
 Эл жыргайт, дозок күндөр артта калып“.

Эл көөнүн ушундайча Жунуш басат.
 Ойлонот энги-деңги иштен шашат.
 Жүрөктө күйгөн жалын жол табалбай,
 Тымысын тагдыр менен макулдашат.

Тан атты, Калың качкын селдей бөлүп,
 Жөнөштү артын карай жолго толуп.
 Кытайдын кыжылдаган черүүлөрү,
 Мылтыктап жолун тосту чекти коруп.

Далайга өжөрлөнүп бурбай бетти,
 Качкындар кайрылбастан басты чекти.
 Көтөрүп карт энесин бара жаткан,
 Бир жигит тентек окко учуп кетти.

Токтобой ээликкен эл өжөрлөндү,
 Черүүлөр карашкан жок өңдүү жөндү.
 Жапандын „шалпаң кулак“ мылтыгынан,
 Жайрашты элим байкуш эриксиз көндү.

Ушундай алды деңиз, аркасы жар,
 Элиме жер көрүндү ийинден тар.
 Айласыз чек арага туруп калды,
 Баскансып эл жүрөгүн түбөлүк кар.

Ар жакта бер жагы да болду чептей,
 Эл турду чөөт суудай, агып кетпей.
 Байкуш эл ушул жерден бүтөбү дейт,
 Ар кимдин көңүлүнөн кайгы кетпей.

Жел менен жеткен өңдүү узун кулак,
 Ар күнү күчөп жатты башын курап.
 Жалганын, чынын эч ким ажыратпайт,
 Таттуу ой, кээде кулан, кээде турат.

Бардыгы баякыдай кордук көргөн,
 Ар күнү качкын келет Ысык-Көлдөн.
 „Ташкенде Коропаткин деген бар дейт,
 Каргышты, качкындарга жалгыз бөлгөн“.

Бар дешет дагы-дагы толгон улук,
 Бийлейт дейт Жети сууну үйдөн туруп.
 Качкынды жактай турган кишилерди.
 Аташат: большевик—деп бөтөн тунук.

Маскөөдө согуш болуп жатат дешет,
 Кызылдар кыянатты атат дешет.
 Ээрчиткеп элдин көбүн Ленин баатыр,
 Жыргалдын үрөндөрүн чачат дешет.

Ким билсии барып келген бир киши жок,
 Кыйналды үрккөн койдой кыргыз бирок.
 Түгөнүп кай бирөөнүн азыктары,
 Жортуулга чыккан менен болбоду ток...

Кез эле мунарыктуу эрте бешим,
 Күн түвү ойлой берип таппай чечим.
 Бир күнү Марияга айтты Жунуш:
 „Ким билет жакшылыкты эрте кечин?“

Кошулдук кыйын күндө Мария жан,
 Өмүрдөш өтөбүзбү, ким билет таң?
 Жан сактап биз өзүбүз кетер элек,
 Айласы көпчүлүктүн кылдыгы ман...

Көп менен бардык ишти көргөн артык,
 Өлсөк да эл ичинде өлгөн артык.
 Өзүбүз далбасалап жол таппасак,
 Кандай күч бул дозоктон калат тартып?

Кетти го ач жыланач элдин жайы,
 Бул жерден кырып кетер кыштын айы.
 Эритер кандай сырдуу казанаң бар,
 „Кантмекчи мындан ары элдин жайы?“.

Жылмайды алда неге Мария жаш,
 Азыраак көтөрүлдү иймейген каш.
 „Мен сенден эчак кеңеш күтө берип,
 Болбоду ишенбейт деп ичкеним аш.“

Мен билем Расийде болгон алды,
 Баратат катуу күрөш, байга жарды.
 Белсенип бийлик үчүн зор майданда,
 Аяшпай төгүп жатат кызыл канды.

Ойлосом атам айткан кезек келди,
 Көпчүлүк эркиндикке канат керди.
 Кулатып падышаны жаңы өкүмөт,
 Тепе-тең көрөт деген бардык элди.

Түшкөнү падышанын болгондо чын,
 Кандайча качкындардан арылбайт мун?
 Жаралган жаңы өкүмөт кантип айтсын,
 „Кордукка мойнунду тоз көзүндү жум“.

Менде бар мына мындай дурус кеңеш,
 Билгендер ал оюмду буруш дебес.
 Кааласаң жерге мурда мен барайын,
 Сабатсыз кылчагы бар кыргыз эмес.

Орусча дыйкан кыздай кийинип алам,
 Кааласам кайда болсо кенен барам.
 Өкүмөт өзгөргөнү анык болсо,
 Толуктап эл жайынан кабар салам.

Айла жок, мен ойлосом мындан башка,
 Эл чиркин агар болду төккөн жашка.
 Чам да эркиндик деп өлгөн эле,
 Барайын өлсөм мейли гүлдөй жашта“.

Бул сөзү Мариянын түп-түз жаадай,
Жунуштун жүрөгүнө тийди таамай.
„Салмактуу“, бирок башка айла жокко,
Кантейин баргын деди жибек саамай.

Жалжылдап Марияны кыйбагансып,
Мунайып, колкосуна батырды мык.
Эриксизден түбөлүккө бөлүнгөндөй,
Көзүнө Мариянын жаш толду жык.

Ойлонуп бир аз туруп айтты Жунуш:
Менде бар акылына кошор сунуш.
Токону сага кошуп жиберейин,
Табылат экөөңө тең түркүн жумуш.

Ушундай жубайлаштар кылып коолду,
Мария билмек болду досту, жоону.
Эртеси күн шыкаалап көрүнгөнчө,
Мария Токо менен кыркты тоону.

Көпчүлүк эл оозунда элек барбы,
Сүйлөштү калпты, чынды, жокту барды:
„Алдады солдат алып кайта келин,
Төгөт деп бири сүйлөйт кызыл канды“.

„Жок деди кай бирөөлөр жалган анын,
Иш кылып куткардыга жалгыз жанын“.
„Мейли дейт дагы бирөө аярым жок,
Көтөрөм башка түшсө жолукканын“.

Бири айтат Токо байкуш өлөт ко деп,
Бири айтат эл жакшылык көрөт го деп.
Ким билсин келечегин турмуш айтар,
Күчөдү алысындап ар түрдүү кеп.

Көрүүгө зар болушуп турган жерли,
Калың эл суу сепкендей ичиркенди.
Же четте, же мекендин койнунда өмөс.
Кадактай калтылдашка туура келди.

XIV

МУРАТТЫН ЖОМОГУ

Жашоого кимда болсо шашын дегдеп,
 Күндүзү тамак издеп кургап тердеп.
 Чукулап, чөп тамырын жешкен болуп,
 Түнүндө; бирин бири бери кел деп.
 Чогулуп карт Муратты ортого алып,
 „Абаке, болгун дешет эштеп-өрмек“.
 Ачкалар, ток кишидей кайдан болсун,
 Ар кимдин жолу тайгак, ою кермек.
 Антсе да, кары Мурат жомок айтат,
 Алданып сулуу сөзгө колун сермеп.
 Ар качан азап менен, мундан баштап,
 Аягын жыргал менен бүтөт теңдеп.
 Далайдын жараланган жүрөктөрүн,
 Акырын алаксытып кетет эмдеп,
 Ошондо; ачкаларга азык болгон,
 Мураттын бир жомогу мындай делмек:

Жан азыгын жалгыз өзү көтөрүп,
 Сырын чечип бийлегенсип дүйнөнү.
 „Достук, сүйүү, ажал“ деген жомогу,
 Мурат—кары качкындарга сүйлөдү.

Сан жетпеген малы бар,
 Саран бирөө болуптур.
 Алтын, күмүш, каухары.
 Сай ташындай толуптур.
 Карган кезде баласыз,
 Куу баш атка конуптур.

Бала сурап теңирден,
 Ай ааламды кезиптир.
 Санаа тартып сабыркап,
 Сансыз малдан кечиптир.
 Түнөбөгөн мазар жок,
 Тирүүлүктөн безиптир.

Жылдардын бир жылында.
 Айлардын бир айында.
 Күндөрдүн бир күнүндө,
 Жайлардын бир жайында,
 Таргыл мышык туруптур.
 Жалгыз чыккан кайында.

Бети башын жаланып,
 Ал мышыкка тил кирди.
 Сүйлөгөнү керемет,
 Ким экенин ким билди.
 Кемпир, чалга бурулуп,
 Сонун кабар билдирди.

„Сан жетпеген малын бар.
 Санжыргалуу Карындай“.
 Бала берсем багарсын,
 Тоого, ташка жалынбай.
 Берер белең жаныңды,
 Балаң үчүп тарылбай!“.

Карын—жомоктогу ченемсиз Саран—бай

„Макулмун—дейт Карынбай“,
 Таңыркабай кубанып.
 Булум кийген байбиче
 Чочубасган кубарып.
 „Балам үчүн, кааласаң.
 Жардан өлөм куланып“.

Авда мышык кайынды,
 Солкулдатты күнгүрөп.
 Жер силкинип токтолду.
 Бузулгандай дүнгүрөп.
 Таргыл мышык сүйлөдү.
 Чарчагандай үлдүрөп:

„Сынап бердим бир бала.
 Жакшы багып алгыла.
 Убаданаң чын болсо,
 Үйүңөргө баргыла.
 Жалган болсо сөзүңөр,
 Кыйындыкта тангыла!“.

Кемпир чалдын тилеги,
 Каалагандай чечилди.
 Көксөп жүргөн байбиче
 Жүктүү күнүн кечирди.
 Жыл айланып өткөндө,
 Эркек төрөп эсирди.

Тойго көлдөй чык кылат.
 Тоо сыяктуу от берди.
 Кудайы деп көп малды,
 Көрүнгөнгө тек берди.
 Жылды жылдар кубалап
 Жылма күндөр өткөрдү..

Жигит болду жалгыз
 Келишимдүү керилген.
 Сүйлөгөндө тилинен,
 Кып-кызыл гүл себилген.
 Ардактаган атасы,
 Үй жасатты темирден.

Кайда жүрсө баккандай,
 Жигит берди жанына.
 Алтын, күмүш аябай,
 Жакын кылды ханына.
 Кир болот деп этегин,
 Каратпады малына.

Күндө келип үч убак,
 Атасы да жалынат.
 Түндө келип үч убак,
 Энеси да кагылат.
 Күн-түнүнө алты улак,
 Садагасы чабылат.

Эртен менен турганда,
 Кара торпок кескилейт.
 Дубаналар ар күнү,
 Анын киймин чечкилейт.
 Күндө туткан буюмун,
 Күндө таштайт эски дейт.

Качан болсо баланын,
 Тулпар болду мөнгөнү.
 Кайда жүрсө кырк жигит,
 Туйгундарын тирдеди.
 Той, тамаша барганы,
 Кайгырганды билбеди.

Чал, ушунтип токтой калган кезинде,
 Ананчы?—деп олтургандар сурады.
 Арык жүзүн сылап туруп карыя,
 Жомогувун аяк жагын улады.

Жылдардын бир жылында,
 Айлардын бир айында.
 Күндөрдүн бир күнүндө,
 Жайлардын бир жайында.
 Жар түбүнө жаралган,
 Көлөкөлүү кайында.
 Бозой жатып түшкөрдү,
 Көрөр көзгө илинбей,
 Үлпүлдөгөн жел келди.
 Жел көтөргөн эмедей,
 Жылып жашыл бел келди.
 Шыбырашып бүрлөрү,
 Күмүш кайың термелди.
 Көктөн жерге куюлуп,
 Токой менен сел келди.

Күңгүрөнгөн арбактар,
 Чер аралаш жүргөнсүйт.
 Эрмек кылып чогулуп,
 Кыяк тартып күлгөнсүйт.
 Асмандагы булутту,
 Ойноп бирөө жүргөнсүйт.
 Ошол кезде коркунуч,
 Дабыш чыгып үргөнсүйт.

Ойгонбостон жаш жигит,
 Түш ичиндей ойлонду.
 Ойлонду да түшүндө,
 Кадимкидей ойгонду.
 Оолак эмес бир кайын,
 Канга боёп койгонбу?
 Шыпшагандай жылаңач,
 Ким түшүнөт ойронду!

Кочкул тарткан кайындын,
 Касиетин ким билди.
 Бутак бүтүп, гүл жайнап,
 Кадимкидей тил кирди.
 Уктап жаткан уланга,
 Укмуштарды билдирди.

Гүл кызарып чайпалып,
 Токтой калды аккан суу.
 Чылк күмүштөй жаркылдап,
 Көтөрүлдү чыккан буу.
 Бул сүйлөдү жигитке:
 „Сууну тикте бетти жуу,
 Түбөлүккө жутасын,
 Түгөнбөгөн таттуу уу“.

Жигит чочуп ойгонсо,
 Түштөгүсү өңүндө.
 Көзүн ачты жап-жалгы,
 Гүлдүн сөзү көңүлдө.
 Ууну тиктеп кол сунду,
 „Кайдамын—деп өнүмдө.
 Денем балкып баратат,
 Чыкпаса экен төгүнгө“.

Тиктегенде терең суу,
 Кайнагандай көрүндү.
 Мин жаянды бир кылган,
 Байлагандай көрүндү.
 Барын кошуп бир жылан,
 Айдагандай көрүндү.
 Байкап күлүп бир пери,
 Жайнагандай көрүндү.

Жигит көзүн алалбай,
 Карап калды мелтиреп.
 Жаяндарды жылан жеп,
 Кете берди тентиреп.
 Тереңдеги сулуу кыз,
 Толкун менен серпилет.
 Серпилет да кол жаят,
 „Жигит, көңүл берчи“ деп.

Мындай укмуш сулууну,
 Көргөн эмес элинен.
 Уккан эмес мындайды,
 Жомокчунун кебинен.
 Жумуртканын агындай,
 Көз тайгылат денинен.
 Бозуп келген кыз бекен,
 Периштенин элинен.

Тунук сууда түндөй чач,
 Тал-талынан чачылат.
 Көздүн ысык нурлары,
 Суу жылытат чачырап.
 Балдак уруп жылмайса,
 Суу жарылып ачылат.
 Чыдабастан жаш улан,
 Кийми менен качырат.

Тез бурулуп сулуу кыз:
 Токто жигит токтогун,
 Мени суудан таппайсың,
 Жер бетинен жоктогун.
 Сени көрүп түшүмдөн,
 Жети жылдай жоктодум.
 Түшүп кетип толкунга,
 Мага канжар сокпогун.

Мындан ары өзүмдө,
 Сенден башка жаным жок.
 Мындан ары өзүндө,
 Менсиз сенин таңың жок.
 Мындан ары денемде,
 Сенден башка каным жок.
 Мындан ары жүрөктө,
 Сенден башка жалын жок.

Кырк күнчүлүк жолдомун,
 Кырк жыл сени күтөрмүн.
 Сен кырк жылда келбесен,
 Кыроо болуп бүтөрмүн.
 Кылчак-кылчак каранып,
 Кыйноо тартып өтөрмүн.
 Менде мээриң бар болсо,
 Миң тозокту көтөргүн!

Жүрөгүмсүн тыншап кал,
 Сууда дагы эмесмин.
 Күмүш болуп созулган,
 Бууда дагы эмесмин.
 Каркылдашып бел ашкан,
 Кууда дагы эмесмин.
 Ашык болуп жүздөшкөн,
 Алыс дагы эмесмин.

Ғалдак уруп изимден,
 Чарчабасын билегин.
 Суудан чыкпай көп жүрүп,
 Муздабасын жүрөгүн.
 Күн нуруна киришип,
 Ай нуруна түнөгүн.
 „Алдабаймын, аман кел,
 Сенде калды жүрөгүм“.

Күн бүркөлүп чагылган,
 Учуп өттү жаркырап.
 Туруп жаткан терең суу,
 Алдастады шаркырап.
 Созулган кыз шар менен,
 Алыстады жалтырап.
 Созгон бойдон колдорун.
 Жигит калды калтырап.

3

Чал акырын токтоткондо жомогуп,
 Дагы бирөө: „Анапчы?“ деп сурады.
 Көк сакалын колу менен кармалап
 Кары дагы кадимкидей курады.

Темир үйдөн ал түнү,
 Жигит дагы түш көрдү.
 Арман менен жол тозгон,
 Аппак гүлдөй кыз көрдү.
 Таң атканча зар санаа,
 Кайгы менен өзгөрдү.

Көрө коюп атасы,
Садагасын чаптырды.
Көрө коюп энеси,
Казынасын чачтырды.
Бакшы, бүбү жыйнатын,
Чыпчан бир ай бактырды.

Бакканынан пайда жок,
Тилсиз жатты үшкүрүп.
Көз илинип кеткенде,
Чочуп турат түш көрүп.
Күндөрдүн бир күнүндө,
Тил кайырды күч кирип:

„Сүйгөнүңөр чын болсо,
Темир үйдөн кетейин.
Аппак гүлдөй кыз көрүп,
Арзып калдым жетейин.
Тагдыр айлап таппасам,
Арман менен өтөйүн.

Апсыз күнүм күн эмес,
Көп жашабай өлөрмүн.
Көңүлүмө кир толун,
Көздүн жашын төгөрмүн.
Мүнкүр болуп кайгыдан,
Муң дайрага чөгөрмүн.

Тирүү калсын десенер,
Тулпарымды бергиле.
Тогуз күндө өлбөсөм,
Ушул жерден көргүлө.
Ардактаган ата-энем,
Айтканыма көнгүлө.

Албасаңар тилимди,
Бүгүн кечтен калбаймын.
Бир чай кайнам кечтисем,
Күчүм кетет, барбаймын.
Кыяматта силерге,
Кылчайбастан каргаймын.

Азыр турам төшөктөн,
Жаткырбасын кайталап.
Ким жаткырса төшөккө,
Кайгы менен чайпалат.
Ушул жерден козголбой,
Өлүгүмдү кайтарат!

Эртең менен сөөгүмдү,
Көмөсүнөр жабылын.
Аранардан кеткенде,
Кайта келбейм жаңырын.
Өкүнбөстөн барыңар,
Айткылачы камынып?"

Өнү кетип жигиттин,
Тилден калып баратты.
Карап турган адамдар
Жүрөктөрүн канатты,
Канатты да кайрылып,
Ата энесин каратты.

Алдастаган атасы:
"Каалаганын кылсын" дейт.
Эншендеген энеси:
"Турсун эми тынсын" дейт.
Чарк айланган бакшылар,
"Качпас бекем ырсын" дейт.

Жигит туруп ордунан,
 Тамылжыды кубанын.
 Ата-энеси озондоп,
 Эси кетти кубарып.
 Бир жигити тулпарды,
 Токуп келди суранын.

Аттанарда баласы,
 Эне байкуш боздоду.
 Кардай чачын жулмалап,
 Кайгыларын козгоду:
 „Кайып болдуң балам“ деп,
 Барар жолун тозбоду.

Бата берип атасы,
 Жаратканга жалынды:
 „Эсен сактап баламды
 Алгын бардык малымды“.
 Кемпир ыйлап: „мал курсун
 Алсын деди жанымды“.

Анда жигит аттана:
 „Алган батам ката экен.
 Үмүт менен аттансам,
 Үшүнтеби атакем.
 Үйдө сөөгүм жаткандай,
 Озондойсун апакем!

Аман болсо ак тулпар,
 Качырганга жетермин.
 Ажал мени кууса да,
 Жеткирбестен кетермин.
 Ашыгыма жетпесем,
 Адам өмөс, сөтөрмин.

Кырк күнчүлүк кыйын жол,
Жети күндө басармын.
Булут менен жарышып,
Жаш селкиме шашармын.
Көрүп алып жарымды,
Көнүлүмдү ачармын.

Атам энем курбулар,
Сагынганча келермин.
Түн чүмбөтүн он катар,
Жамынганча келермин.
Жаңы кирген тентек суу,
Чамынганча келермин*.

Жигит сөзүп бүтүрүп;
Атка камчы басканда.
Жал куйругу созулуп,
Тулпар учту асманга.
Ак тулпардын туягы,
Канат болду асманда.

4

Чал токтолуп караганда жан-жагын,
Ак чач кемпир: „ананчы“ деп сурады.
Кабагынын тырыштарын жазылтып,
Чебер кары таңыркатып курады.

Бара жатты жаш жигит,
Сансыз жылдыз аралап,
Уюлгуган сур булут,
Төмөн калды сагалап.
Улам өргө эргитип,
Зыркыратты сабалап.

Көбүк чыгып тулпардан,
 Жамгырдай тер тамчылап,
 Күң нурунз бөлөнүп,
 Күндүз жүрдү камчылап,
 Темишишет жылдыздар,
 Бирдемеси барчылап.

Тизгин тартып бурулбай,
 Жүрө берди жаш бала.
 Бир кезекте көрүндү,
 Арсакталган таш гана.
 Бир жеринде түнт токой,
 Арбын эмес аз гана.

Калың токой кез-кезде,
 Өксөгөндөй байкалат.
 Жогун издеп бир дыбыш,
 Көксөгөндөй байкалат.
 Жиндер ойноп жаткансып,
 Чаңдап токой чайкалат.

Кээде жым-жырт, кээде чуу,
 Албан-албан тамаша.
 Бир жыгачтып башында,
 Дүйүм куш бар караса,
 Түркүн сонун үн менен,
 Сайрап жатат жанаша.

Башкалардан үч эсе,
 Бийик турат менсинип.
 Башкаларга күн бербей,
 Көлөкөлөйт эрсинип,
 Бул дүйнөнүн барысы,
 Так ошого жерсинип.

Арасында токойдун,
 Сынганы да жок эмес.
 Дүмүр болуп түбөлүк,
 Тынганы да жок эмес.
 Балатылап жайылган,
 Чындары да жок эмес.

Шыпшагандай серейип,
 Куураганы дагы бар.
 Каштай тунук булакка,
 Суулаганы дагы бар.
 Мен менсинген даракты
 Туураганы дагы бар.

Мөмөлөрү салбырап,
 Жүгүнгөнү дагы бар.
 Эсеп жеткис жемиштер,
 Күбүлгөнү дагы бар.
 Көтөрө албай мөмөсүн,
 Бүгүлгөнү дагы бар.

Жардан жарга урулуп,
 Аккандар да көрүнөт.
 Каршы-терши солдоюп,
 Жаткандар да көрүнөт.
 Тамырлары суурулуп,
 Каткандар да көрүнөт.

Муну көрүп жолоочу,
 Тиктеп калды таңданды.
 Байкагансып зор дарак,
 Экиленип шанданды.
 Эргип боюн көтөрүп,
 Дагы өсөм деп камданды.

Кыл чокусу асманга,
 Тийгениндей туюлду.
 Жазганат деп ойлоду,
 Келе жаткан куюнду.
 Желдин алды токойго
 Жетелекте туюлду.

Куюн токсон толгонуп,
 Окторулду бүгүлүп.
 Шуудурашып токойлор,
 Башын ийди жүгүнүп.
 Мен-менсинген даракка,
 Жетип келди жүгүрүп.

Токтоно албай ал дарак,
 Шагын жыйнап куурулду.
 Бүрчөктөрү дириddeп,
 Кабыктары туурулду.
 Аркы-терки чайпалып,
 Түбү менен суурулду.

Сайрап турган куштары,
 Канаттарын кагынып,
 Үнүн баспай ырдашты.
 Көп токойго жабылып,
 Зор дарактын денесин,
 Суу сүйрөдү чамынып.

Муну көрүп жолоочу,
 Айран калып токтоду.
 Жыйнап алып канатын,
 Тулпардагы оттоду.
 Курбалдашын жаш жигит,
 Кыял менен жоктоду...

Канча турду ал жерде.
 Эч ким аны билбеди.
 Көздөн молчок жаш агып,
 Байкуш жүрөк зилдеди.
 Ким экенин ким билсин,
 „Кайдан келдин. ким!“ деди.

Жалт карады жолоочу,
 Жандап келген киши жок.
 Эрбендеген көлөкө,
 Келет, кетет изи жок.
 Сүйлөп коёт кыргызча,
 Алек болгон иши жок.

Денеси бар жылаңач,
 Колдо чарчы чүпүрөк.
 Анда-санда каткырып,
 Күнгүрөнүп түкүрөт.
 Какырынып серендеп,
 Кайта келет ух күүлөп:

„Ким болосун тирүү жан,
 Жалгыз кайда барасын?
 Издегенин эмине,
 Кайдан жүргөн баласын?
 Же бийлеген жансыңбы,
 Асман жердин арасын?“

Жигит жайын сүйлөдү,
 Ашыкпастан аяңдап.
 Нурдай тунук сулууга,
 Ашыктыгын баяндап,
 Көлөкөгө сүйлөдү,
 Бир суроосун даярдап:

„Өзүң кимсиң көлөкө,
 Эрме чөлдө жүрөсүң.
 Адамсыңбы акыйкат,
 Ким дегенге бүлөсүң?
 Карысыңбы, жашсыңбы?
 Кай себептен күлөсүң?.

Кетип келип эрбендеп,
 Ал көлөкө сүйлөдү:
 „Адам элем арбакмын,
 Менда көргөм дүйнөнү.
 Жүрөк менен жашаса,
 Болот тура сүйгөнү.

Кырк күнчүлүк кыйын жол,
 Сүйгөнүмө баргамын.
 Жаш баладай эркелеп,
 Кубанчына кангамын.
 Күндө көрүп жүрүүгө,
 Жүз аарчысын алгамын.

Баратканда жарыма,
 Күнүм бүткөн кези экен.
 Кула минген куу баш чал,
 Так ажалды өзү экен.
 Алам деди жаныңды,
 Айткан сөзү сөз экен.

Мал берем деп жалындым,
 Малдын барын албады.
 Алтын ал деп ыйладым,
 Албаймын—деп кармады.
 Жарым үчүн жабыгып,
 Сүлдөрүм да калбады.

„Жалгыз элем жаш элем,
 Жүрөк мени сүйрөдү.
 Түтүнү жок жалындайт,
 Көзгө түшпөйт күйгөнү.
 Арман менен баратам,
 Артка таштап дүйнөнү.

Уруксат бер беш күнгө,
 Бир сүйөйүн жарымды.
 Бир кучактап басайын,
 Жүрөктөгү жалынды.
 Кайта келип берейин,
 Ала турган жаныңды“.

Макул көрдү шум ажал,
 Ичте калды арманым.
 Жар узатты жаш төгүн,
 „Көп кечигип калбагын.
 Түн күзөтүп күйөрмүн,
 Тез келе көр ардагым.

Ыйлаганда жашымды,
 Сүртүп жүргөн жоолугум.
 Сагынганда жыттай жүр,
 Сүйгөнүңдүн жоолугун.
 Сымбатыңды көрбөсөм,
 Сыйкы тартат соолугум“.

Мунун угуп кучактап,
 Кайта жолго салгамын.
 Күтүп турган ажалга,
 Күйүт менен баргамын.
 Жарыма сыр айтпастан,
 Ушул жерде калгамын.

Мен көлөкө чарчабас,
 Арбагымын дененин.
 Магдырашбай жар менен,
 Моокун баспай эненин.
 Өйдө төмөн өткөндөн,
 Кабар сурай келемин.

Аягандан жарыма,
 Айтбагамын сырымды.
 Ушул жерден өткөрдүм,
 Эки тогуз кылымды.
 Өкүнүчтөн күлөмүн.
 Айтпаганга чынымды.

Жарым качан келет деп,
 Күндө күтүп жүрөмүн.
 Жер алдында жатсам да,
 Жалын бойдон жүрөгүм.
 Жалгыз бейит тетиги,
 Ошол менин түнөгүм? ".

Муну тыңшап жолоочу,
 Терең ойго кетиптир.
 Мемиретип ал кыял,
 Түш көргөзүп өтүптүр.
 Чочуп кетип ойгонсо,
 Сүйгөнүнө жетиптир.

5

Чал токтолуп сылаганда мурутун,
 „Согуңуз“ деп шишик киши сурады.
 Үнүн түзөп, какырынын алды да,
 Ашыкпастан мунайгансып курады.

Биллибеди түндөрдүн,
Кандай болуп өткөнү.
Сезилбеди күндөрдүн,
Кайра түнгө жеткени.
Магдырашкан ашыктар,
Бир биринен кетпеди.

Коркуу барбы дүйнөдө,
Ойлобой да карабай,
Эркелетет бир-бирин,
Эне менен баладай.
Жаным, жарым дегенден,
Эч кимиси жадабай.

Балбылдаган көздөрү,
Жашыгандай коюлуп.
Жүрөктөгү мундары,
Кардай эрип жоюлуп.
Сатып албас бактынын,
Татыгына тоюнуп.

Балапандай талпынып,
Жүрөктөрү ойноду.
Канчалык деп жыргалды,
Улам сулуу ойлоду.
Сараң карап өмүргө,
Мухаббатка тойбоду.

Чүмүп кеткен жыргалдан,
Эч кимиси кайталбай.
Назик, чебер үн-менен,
Тири жетип айталбай.
Мукактанды жаш сулуу,
Бир суроодон кайталбай.

„Айтчы деди—селкиге,
 Бар окшоду тилегин.
 Жүрөгүңдүн шыбырын,
 Тыңшап турат жүрөгүм.
 Эмне издейт көңүлүн,
 Эмне күтөт жүрөгүн?“.

Кыз кучактап жалбарып,
 „Билгим келет сырынды;
 Билгенинди, көргөндү,
 Өнүп, өскөн чынныды,
 Уктунбу экен балчыдан,
 Өлө турган жылынды?“

Кыяматтык кыйышпас,
 Достуң барбы курбалдаш?
 Менден башка айтташкан?
 Отуң барбы жыргалдаш.
 Жыргал муну аралаш,
 Чын ашыктан сыр калбас“.

Бала кезден ойлонгон,
 Оюн жигит сүйлөдү.
 Таң тамаша көп көргөн,
 Тоюн жигит сүйлөдү.
 Эсеп жеткис кара мал,
 Коюн жигит сүйлөдү.

Айдай жарын көрсөткөн,
 Түшүн сүйлөп өткөрдү.
 Жолдо көрүп танданган,
 Ишин сүйлөп өткөрдү.
 Теңдеши жок сүйүүнүн,
 Күчүн сүйлөп өткөрдү.

Алтын менен тойдурган,
 Айтып берди миң досун.
 Жүрөк менен келишкен,
 Сүйлөп койду бир досун:
 „Акыреттик дешкеним,
 Артты жалгыз бир доеум“.

„Дурус—деди сулуу кыз,
 Сенин жолдо көргөнүн.
 Көрсөтүптүр жараткап,
 Жашагандар өрнөгүн,
 Карапайым, досчулук
 Сүйгөнүнө чөлдөгүн!

Улук болсоң кичик бол,
 Сенден эч ким талашпайт.
 Жакшы болсоң жатык бол,
 Чындык сенден адашпайт.
 Карапайым, калыс бол,
 Сени төмөн санашпайт.

Көргөнүңдүн барысы,
 Көлөкөсү турмуштун.
 Көйрөң болсоң менсинген,
 Анык башы кылмыштын.
 Мөмөлөгөн дарактай,
 Мээримин бол кыргыздын.

Тагдыр ушул кантейин,
 Азыр менден кетерсин.
 Куш учпаган чөлдөрдөн,
 Куюн болуп өтөрсүн.
 Аман болсоң кайрадан,
 Сагындырбай жетерсин.

Ала булут барында,
 Малың менен мактанба.
 Ажал каргыш барында,
 Жаның менен мактанба.
 Түшүнбөсө сүйгөнүн,
 Жарың менен мактанба.

Өмүр үчүн, эрк үчүн,
 Мал көзүнө караба.
 Сүйгөн үчүн, дос үчүн,
 Жан көзүнө караба,
 Алтын такта турат деп,
 Хан көзүнө караба.

Ажал кылыч сунса да,
 Айтканыңдан качпагын.
 Сүйгөнүңө, досуңа,
 Жалган ооз ачпагын.
 Керек десе жаныңды,
 Кейитпестей таштагын!

Сүйгөн жарың сүйгөн дос,
 Жаның кошсун жаныңа.
 Толтосуңан агызып,
 Каның кошсун каныңа.
 Чыдашпаган чыргайдын,
 Жолой көрбө жаныңа“.

6

Кексе кары солгун тарта бергенде,
 „Ананчы“—деп келин дагы сурады.
 Алсыз көзүн колу менен сыйпалап,
 Абай менен ар жагында курады.

Жигит жолдо жап-жалгыз,
 Шамал менен жарышты.
 Катар учкан каркыра,
 Төмөн жакта калышты.
 Каалап калды бир кезде,
 Жигит жерге барышты.

Өшөр төгүп мөндүрлөп,
 Булут келип торгоду.
 Уюлгуган булутка,
 Учкан тулпар болбоду.
 Жаркылдаган чагылган,
 Адаштырбай коргоду.

Кайрып алып канатын,
 Шыйрактарын сайылтып,
 Кыркыраган шамалга,
 Кыл куйругун жайылтып,
 Кандай кочкул аскага,
 Каршы келди дайынсып.

Үнсүз турат бир киши,
 Күтүп турган эмедей.
 Аксак кула мингени,
 Арык болгон ченебей.
 Жигит айтты саламды,
 Эч нерсесин элебей.

Унчукпастан ал киши,
 Кыймылдады үлдүрөп.
 Аты бутун козгосо,
 Аска кулайт күлдүрөп.
 „Жакшы мага келгин“ —деп,
 Жер сүйлөдү күнгүрөп.

Чоочуп жигит караса,
 Кулачан да мындай ал:
 Шалдыраган куп-куу баш,
 Көздүн орду каскан кал.
 Куласында куу чоку,
 Сөөккө бүткөн сейрек жал.

Көз алдаган кула түр,
 Сөөккө каткан шириси.
 Эсинде да атта жок,
 Кармап турган шилиси.
 Шалдыраган калың сөөк,
 Биринен куу бириси.

Жаргак канат ийининде,
 Сур жыландын түрүндөй.
 Канатынын кырлары,
 Жылдыз курттун түгүндөй.
 Калар эмес көргөн жан,
 Кара жандан түнүлбөй.

Куласынын канаты,
 Күзгүсүндө далынын.
 Жабыштырып койгондой,
 Крокадилдин кабыгын.
 Учарына көз жетпейт.
 Ким түшүнөт аныгын!

Кыймылдаса денеси,
 Ажырашпай калдырайт.
 Кажалбаган тиштери,
 Канжыгадай шалдырайт.
 Байкуш жигит түшүнбөй,
 Коркуу басып жалдырайт.

Далай мезгил өткөндө,
 Жигит араң сүйлөдү:
 „Ажалсынбы мээримсиз
 Бийлейсинби дүйнөнү?
 Сен болбосоң ар кимдин,
 Өчпөс эле күйгөнү!

Тоону ташты кулатып,
 Жерди эсен койбодун.
 Эңсегенде жеткирбей,
 Эрди эсен койбодун.
 Курутам деп дүйнөнү.
 Канга боёп тойбодун.

Сага кулдук кылбаймын,
 Убакытым жок өлүшкө.
 Сүйүү менен жыргаймын.
 Кансыктаттың далайды,
 Сенден кетпей тынбаймын

Чу! жаныбар ак тулпар,
 Тоону, зоону таптагын.
 Кубалашкан куюнду,
 Көз ирметпей аттагын.
 Кула минген куп-куу баш,
 Ушул жерди сактагын!“

Жигит сөзүн бүткөндө,
 Тулпар учту зыркырап.
 Ачуу дабыш кайдандыр,
 Чыгып жатты чыркырап.
 Учкан оттор дүйнөнү,
 Каптап калды шыркырап.

Жаркыраган жылдыздар,
 Ташка чапкан айнектей.
 Бирин чирин быркырап.
 Учуп жатты жай кетпей.
 Кулагына жигиттин,
 Сөз угулду жай кептей.

Катарында кулачан,
 Ажал экен сүйлөгөн.
 „Көрчү деди дүйнөнү,
 Ачууланып үйлөгөм?
 Тозоң болду жылдыздар,
 Түбөлүккө дүйнөдөн.

Ким кутулуп кетмекчи,
 Арыбаган ажалдан.
 Кемирсем да дүйнөнү,
 Бир тишим жок кажалдан.
 Азыр алам жаныңды,
 Ишим ушул абалдан“.

Сөзүн бүтүп жан алгыч,
 Колун созуп чамынды.
 Жигит сизди өпкөсүн,
 Басып калган кагынды.
 Ач тырмагы ажалдын,
 Жаш жүрөккө кагылды.

„Ажал!“ деди эр жигит,
 „Токто, тартпа жанымды!
 Берген менен албайсың,
 Дүйнө толгон малымды.
 Бир тилегим бар эле,
 Уксаң кантет анымды.

Жаралганы дүйнөгө,
Эч нерсеге канбадым.
Азыр алсан жанымды,
Арман кылар жалжалым.
Ата-энеме аяныч,
Жүзүн көрбөй калганым.

Минден артык досум бар,
Коштошоюн барына.
Жашка тойгон карысы,
Жанын берер жаным.
Өлөрүмдү сүйлөйүн,
Ата, энеме, жарыма.

„Кайта барып тезинен,
Жарымды алып келейин.
Жүрөгүмдү жылыткан,
Жалынды алып келейин.
Өргөдөн баш ыргытсам,
Жанымды анан берейин“.

„Макул“ деди карт ажал.
Чеңгелдерин чыгарып.
„Тырмагымды каныңа,
Кандырбадым сугарып.
Баргын эми улуксат,
Жалгыз гана жумалык“.

7

Улутунуп, кары токтой калганда,
Арык жигит „Ананчы“ деп сурады.
Көз боочудай көпкө тиктеп уланды,
Чал жомогун жакшынакай курады.

Караңгыда жаркырап,
Айдай нуру төгүлгөн.
Көз уялтып жарыкта,
Күндөй болуп көрүнгөн.
Алыс жерден көргөнгө,
Жайкы таңдай сөгүлгөн.

Жылажындуу сөздөрү,
Мукамдыгын билгизген.
Магдыратып эритип,
Жанга ракат киргизген.
Сокпой калган жүрөктү,
Сагат өндүү жүргүзгөн.

Кереметтүү келинге,
Көргөн жандар таң калды
Кайын ата, энеси,
Жалгзындай жалбарды:
„Ыраазыбыз өлсөк“ деп,
Кылбас болду арманды.

Бакка кошо баткандай,
Кубанышты достору.
Жан бирге деп сен менен,
Жакшы сөздөр козгоду.
Ошол кезде өргөдөн,
Баш ыргыган окшоду.

Пайда болду жок булут.
Жердин асты дүркүрөп.
Каршы-терши жарылып,
Ылай суулар диркиреп.
Жан-жаныбар чурулдап,
Көктөн жалын бүркүлөт.

Ошол кезде кесенип,
 Ажал келди шаркылдап.
 Эки ийнинде кош канат,
 Кылыч болуп жаркылдап:
 „Келдим—деди маалында“
 Кербезденип, алкымдап.

Жардык элдер ажалдын.
 Үнүн укту, көргөн жок.
 Бет—бетинен бозушуп,
 Бир-бирине көнгөн жок.
 Миң досунан бир киши,
 Бир досуна келген жок.

Муну көрүп ажалга,
 Күлүп туруп: „Шашпагын!“
 Көп досуңа бурулуп,
 „Кетмек болду жаш жаным.
 Жардам берер дос барбы,
 Жашап алган жаш чагын!“.

Алыс туруп миң досу,
 Чурулдашты хор менен;
 „Карысак да дос үчүн,
 Жан бербейбиз кол менен.
 Кош бол, мына кеттик“ деп.
 Алысташты жол менен.

Ак сакалын жулмалап,
 Ата келип бакырды.
 „Балам үчүн алгын“ деп,
 Өзүнө өлүм чакырды.
 Көрүнбөстөн баргын—деп,
 Чиркин ажал какырды.

Көрүнбөстөн тырмагын.
 Колкосуна жиберди.
 Ак сакалы сербендеп,
 Алсыз кары чидерди.
 „Албагын деп озондоп,
 Арзын айтып жиберди.

„Карысам да бербеймин,
 Араң жүргөн жанымды.
 Балам үчүн кызганбай,
 Чачтым эле малымды.
 Мени бошот алагой,
 Баламдагы жанымды“.

Кет деп чалды бошотуп,
 Ажал күлдү каткырып.
 Энесине баланын,
 Жеткен эле каткырык.
 Өксөп ыйлап энеси,
 Келе калды аптыгып:

„Келгин ажал алагой,
 Балам үчүн жанымды.
 Карт денемден соруп ал.
 Менин мала канымды.
 Жарык көрбөй өлөйүн,
 Балам көрсүн багымды“.

Көрүнбөстөн карт ажал.
 Ач тырмагын батырды.
 Өпкө боорун эзгенде,
 Кан оозунан атылды.
 Чечекейи жарылып,
 Көздүн суусу чачылды.

„Балам, балам, сен үчүн.
 Бара жатам бейитке.
 Тандай кургап баратат,
 Суу тамызчы шейитке.
 Жок, жок суудан пайда жок,
 Ажал мени кейитпе!

Жарты күнүм калса да,
 Жибер менин жанымды.
 Балам үчүн жумшадым,
 Боюмдагы канымды.
 Кайыр сурап калсам да,
 Аябаймын малымды.

Жалгызымдын кыйноосун,
 Аз көрбөдүм, көп көрдүм.
 Толгон түндү күзөтүп,
 Алдей менен өткөрдүм.
 Канча мээрим канса да,
 Кайгысы көп өткөн күн.

Балам үчүн мынакей,
 Чечекейим жарылды.
 Канча кайрат кылсам да,
 Бергим келбейт жанымды.
 Мени бошот алагой,
 Баламдагы жанынды“.

Ошол кезде калың кой,
 Тоодон түштү чуркурап.
 Жалын желге сапырып,
 Жылкы келди, зыркырап.
 Ийри мойнун койкойтуп,
 Төөлөр келди буркурап.

Сайгак тийген эмедей,
 Уйлар келди өнгүрөп.
 Алтын, күмүш көөхары,
 Кулап жатты дүнгүрөп.
 Жибек, шайы, үй мүлкү.
 Чачылышты үлбүрөп.

Увчукпастан карт ажал,
 Карап турду жалдырап.
 Толгон малга байлыкка,
 Тил жаралды, балдырап.
 Чурулдап мал сүйлөсө,
 Алтын, күмүш шангырап.

Жабалактап кыйкырды,
 „Дүйнө болуп кеттик“, деп,
 Жанга соога болбосок,
 Жапан болуп кеттик деп.
 Кемпир менен Карынбай,
 Калтырашты жер тиктеп.

Жылкы кетти чандатып,
 Кулан болуп; бышкырып.
 Койлор кетти маарашып,
 Кулжа болуп сыздырып.
 Уйлар кетти, чер менен,
 Марал болуп ышкырып.

Төөлөр кетти бетинче,
 Талдын башын сыдырып.
 Бөрү кетти ит болуп,
 Суудан сууну кыдырып.
 Адамзаттан талашып,
 Тамак жешке кыныгып.

Шайылары таш болду,
 Так Соңкөлдүн кырында.
 Алтын, көөхар жашынды,
 Кара жердин чыңында.
 Муну көрүп Карынбай,
 Чыдабаптыр чынында.

Качкан малга ээ болбой,
 Алек-чалек болду дейт.
 Тоону, чөлдү кыдырып,
 Кайып атка конду дейт.
 Кай бирөөлөр Карынды,
 Жердин өзү сорду дейт.

8

Чал үшүнтүп улутуна калганда,
 „Аванчы“ деп куба жигит бурулду.
 Адатынча, абай менен байкаган,
 Чал тилинен мына булар угулду.

Унчукпастан кезенип,
 Ажал кайта бурулду.
 Анын куп-куу колдору,
 Жаш жигитке сунулду.
 Ач тырмактын учтары,
 Жүрөгүнө урунду.

Эси кетпей жигиттин,
 От көзүнөн чагылды.
 Бүт дүйнө быркырап,
 Болгонсуду чамынды:
 „Токто, ажал токтогун!
 Алмак болдуң жанымды.“

Так жети миң санакты,
 Санап тургун жанымда.
 Ушул мезгил өткөнчө,
 Ойлоноюн барын да.
 Элестетип бүткөндө,
 Өрттөп жибер жалынга.

Атам, энем, досторум,
 Билбегенди билгизди.
 Жана кетер жанымды,
 Жарым сагат жүргүздү.
 Айткандары калп болуп,
 Аянычтуу күлгүздү.

Ажал дагы „куп“—деди.
 Шалдыратып денесин.
 Киши болуп көрүндү,
 Тез өзгөртүп элесин.
 Жигит минип жөнөдү,
 Кыялдын жел кемесин.

Урканы да, көргөнү,
 Түшө берди эсине.
 Түгөнбөстөн чиркелип,
 Келип жатты көзүнө.
 Токтой калды бир кезде
 Көлөкөнүн сөзүнө.

Өзүн дагы ошондой,
 Арбак кылып байкады.
 Көлөкөсүн жол тосуп,
 Бармак кылып байкады.
 Коркунучтуу элестеп,
 Кайта башын чайкады.

Экилентип өткөрдү,
 Эркин ойноп күлгөнүн.
 Темир үйдөн аттанып,
 Ашка, тойго жүргөнүн:
 „Мындан ары жолукпайт
 Күндүз түгүл түндөгүм“.

Кайта-кайта ойлонду,
 Суудан сулуу көргөнүн.
 Ойлонду да: „ошондо,
 Өлөрүмдү көргөмүн.
 Бирок эч ким көргөн жок.
 Махаббаттын өлгөнүн“.

Кайда менин жандайым?
 Мага жакын келсинчи.
 Жоодураган көз менен,
 Тагдырымды көрсүнчү.
 Чоктой кызыл ээрдинен,
 Жан азыгын берсинчи.

Так ошондо бир киши,
 Таакаты жок шашкандай,
 Кучактады жигитти,
 Ажалдан да жазганбай:
 „Айтчы досум кайдай иш,
 Терең кайгы баскандай?“

Албарс кылыч таянып,
 Ажал турат жанында.
 Турмуш күйүп кетчүдөй,
 Оозундагы жалынга.
 Айтчы досум тезирек,
 Кыйрап кетти кабырга?“.

Аяда жигит бурулуп,
 Достусуна сүйлөдү:
 „Артка таштап баратам,
 Жалгыз жарык дүйнөнү.
 Бары калат артымда,
 Жарым менин үйдөгү.

Миң бир достун ичинде,
 Кыяматтык сен элең.
 Миң досума түбөлүк,
 Түгөнбөгөн кен элем.
 Баары кетти кайрылбай,
 Жардам күткөн мен элем.

Кош бол достум, көп жаша,
 Гүлдөй солуп өлөмүн.
 Кыяматта жүздөшүп,
 Урматыңды көрөмүн.
 Каалабаймын көрүүгө,
 Жалгыз сенден бөлөгүн“.

Ооба,—деди ал киши:
 „Угуп шашып келгемин.
 Алат деген макал бар,
 Дос тарынса бергенин.
 Байлык менен дос болсоң,
 Ал дос эмес эрмегин!...

Кыяматтык досундан.
 Бар үмүттү табарсың.
 Жарың менен жаркырап,
 Кумарыңа канарсың.
 Ач тырмагы ажалдын,
 Азыр мага кадалсын!“.

Чочуп жигит жок деди,
 Кыяматтык досумсун.
 Кыйышпаган эки дос,
 Кыяматта кошулсун.
 Чын досумдун алдында,
 Жансыз денем созулсун.

„Жок, жок деп досу кулак сал,
 Ажал турса кашында.
 Анык келип турганын,
 Кыяматтын башында.
 Мындан башка кыямат,
 Бүткөн эмес асылда.“

Келгин ажал, жанымды,
 Тартып алгын асманга.
 Эркин экөө жашасын,
 Улуксат бер жаштарга.
 Достук менен мухаббат,
 Аянычтар, алсаң да!.

Ажал күлүп күңгүрөп,
 „Аябаймын силерди.
 Кансыктатып бөлгүн деп,
 Теңир мени жиберди.
 Башка жумуш аз эмес,
 Өлчүү жалгыз силерби!

Атасы да алгын деп,
 Энеси да асылды.
 Макул болуп киришип,
 Канча күчүм чачылды.
 Аягында экөө тең,
 Өз жандарын качырды.

Алайынчы биринди,
 Бекер күнүм өтпөсүн.
 Эсеп толбой калды—деп,
 Тенир мени сөкпөсүн.
 Аяйсың деп аларды,
 Өз канымды төкпөсүн!

Сөзүн бүтүп бирөөнө,
 Суук колун сермеди.
 Кучакташкан эки дос,
 Ажыраша бербеди.
 Ачууланган карт ажал,
 Алка-шалка тердеди.

Канын сорсо бирөөнүн,
 Экөөнөн тең кан чыгат,
 Жанын тартса бирөөнүн,
 Экөөнөн тең жан чыгат.
 Жанды жандан бөлө албай,
 Ажал жүрөт камчылап.

Күңгүрөнүп карт ажал,
 Кылыч менен ургулайт.
 Түшүнүксүз тил менен
 Бирдемени булдурайт.
 Кучакташкан эки дос,
 Жыгылат да тургулайт.

Таноосунан ажалдын
 Кара түтүн буркурайт.
 Көзү менен оозунан,
 Ширендилер шыркырайт.
 Калдыраган канаты,
 Чарык болуп чыркырайт.

Ошол кезде, керилген,
Келин чыгып көрүндү.
Алп урушкан досторго,
Жумшак көөнү бөлүндү,
Көрө коюп ажалды,
Жамгырдай жаш төгүлдү.

Жалкы назик перидей,
Жеңил басып шоодурап,
Жаркылдаган вуру бар.
Көркөм көзү жоодурап.
Булбул өндүү мундуу сөз,
Жашын төгүп соолугат.

Соолугат да ажалга:
„Мен ал үчүн жаралдым,
Жер бүткөнү желмогуз!
Кумдан арбын жан алдың,
Карыганча өч жанга,
Тийген жокко каралдын!

Атан да жок, энең да жок,
Болбогондур жарында.
Бир тууган да, досуң жок
Түшүнбөссүң барында.
Тамашадай көрөсүң,
Таалайсыздын зарында!

Тарт колунду жулунбай!
Сүйгөнүмдү көрөйүн.
Жаш көңүлүн оорутпай,
Кучактайын, жөлөйүн.
Сен жыйнаган кайгыдан,
Сергитейин, өбөйүн!“.

Тайманбастан жаракөр.
 Жетип келип жарына.
 Коргошундай көйкөлүп,
 Канын кошту жанына.
 Бекем кысып өптү да,
 Жанын кошту жанына.

Ажал буга таңыркап,
 Алсызданып карады,
 Жүзүндөгү кахары,
 Эригендей тарады.
 Уялгансып кылычын,
 Кара ташка кадады.

Бүткөн бою чымырап,
 Тырмактары кайрылды.
 Жан коргогон жаштарга,
 Кадимкидей кайгырды.
 Кайгырды да томсоруп,
 Мындайча деп кайрылды:

„Достук менен мухаббат!
 Жашагыла түбөлүк“!
 Күндүн күчү бүткөнчө,
 Үчөө болуп жүрөлүк.
 „Мен силерге кошулдум,
 Өлбөс өмүр сүрөлүк!“.

Андан бери бул үчөө,
 Ажырашпас болушту.
 Бирге жүрүп, бир күлүп,
 Тонсо бирге тоңушту.
 Достук өмүр өткөрүп,
 Консо бирге конушту.

Чал жырмайып токтоткондо жомогун
Качкындардын бары тегиз шаттады.
Азап күндөн кутулгансып өздөрү,
Унуткансыйт ач талаада жатканды.

XV

ЖАШОО КЕРЕК

Кечикти, Мариялар белгися жок,
 Качкындар кайгы менен болбоду ток!
 Эшектен башка малдын баарын жешип,
 Ойноду, карган ажал бөтөнчө шок.

Бир күнү эшекке да келди кезек,
 Кубанып жеп алышты келин-кезек.
 Кезээрип жаткан жерден турушпады,
 Кемпир, чал „ыйман менен өлөлүк“ деп.

Үй кылып, үнүп алып кемер жарды,
 Жаткырып, алсыздарын, кемпир, чалды.
 Алдуулар тузак тартып, тоом коюп,
 Канчасы казып жүрөт тоодон алгы *.

Түшүндө, майда балдар тоочун жеп,
 Сурашат ойгонгондо бересиң деп.
 Көз жашын мөлтүрөтүп байкуш эне,
 Чарыкты кайнататта шимишет тек.

* алгы — тоого чыккан чөптүн тамыры. —
 ошондон жарма жасашат.

— Автор.

Жүзүндө кырып алар кызылы жок.
 Ар кимдин күнү күнүр кызыгы жок.
 Кечеки араң турган кемпир, чалдар,
 Эртеси өлүк болот, ызыгы жок..

Чүкүрү, ышкын түптү казып алып,
 Чычкандай кемиришет жатып алып.
 Теришип жерге чыккан эңкилчекти,
 Сакташат талкан өндүү катып алып.

Чарымдай, чегелектин тамырларын
 Чайнашат, баккан болуп курган жанын.
 Ой чиркин, Ысык-Көлдөй болор эле,
 Жыйнасак ошондогу элдин канын.

Эл эле ошол жерде эчен добуш,
 Көбүнө жердин койну болгон конуш.
 Көмүүгө эч пенденин шайы жетпей,
 Тымалайт өлгөндөрдү чымын, коңуз..

Бактысыз жем издеген куштун зору,
 Калдактап келип жатты чексиз жору.
 Сагызган эчен сонун эр башына,
 Олтурду чакылыктап ушул жолу.

Көрүнбөй атып жатты ажал огу,
 Ар кимди аябаган турмуш чогу.
 Үмүттү үздүрбөгөн чебер балбан,
 Чаалыкты Мураттын да жомоктору.

Карынын алсыраган ардак бою,
 Өмүрдүн түгөнгөндөй кубанч тою.
 Бирок да тууган элдин тагдырына,
 Күбүрөп мына мындай чуркайт ою.

Толкунсуз мелтиреген көп көк асман,
Адамдын жашы болсо жерден качкан.
Жылдыздар жерге келер убакты болсо,
Жаркырап түн киргенде көзүн ачкан.

Сур булут көктү бүркөп учуп өткөн,
Мезгилдүү кайгы болсо сөөктөн өткөн.
Жашынып кээде чыгып жаркыраган,
Алтын ай жыргал болсо түбөлүктөн.

Адамзат ошолорду бийлер болсо,
Алышып арасында жүрсөм кошо.
Так бүгүн булуттарды серпе салып,
Жүгүрүп чыгар элем бакты тозо.

Кыргызым, кыйналганың жетишет деп,
Кармалбас айдын нурун кармасам бек.
Өмүрдүк жер атасы улуу күндү,
Кыймалап кыргызыма жаратсам сеп.

Ким билсин карыянын көрөр жашын,
Ойлойт да калт-калт этет сүйөйт башын.
Белсенип билинбестен өжөр өлүм,
Тез гана көрөр бекен камылгасын.

Күн түнү сонку күндөр уруп мандаш,
Кыйшайып тийгизбестен жерге жамбаш.
Карыя кабак ачпай үнсүз болду,
Балким ал, өлгөнүнчө ойдон танбас.

Ал кезде алдастабай мундуу Жунуш,
Иштеткен усталарга укмуш жумуш.
Тулгадан отуз капкан жаа жасатып:
„Туугандар жашаш керек болбойт туруш.“

Биз элек элди баштап издеп келдик.
Ок атып кыянатка бербей элдик.
Көз көрбөй, кулак уккан эрк таңына.
Кан төгүп, жан аябай канат кердик.

Салмагын элдин эми көтөрөлүк,
Ар кимге аз жолукпайт азаптуу жүк.
Бул башты курт, кумурска мүлжүгөндө.
Иштейлик тууган элге муңбайлык түк.

Мергендер мендейсиңер барың силер,
Кырчын эр Алымкулду билесинер:
„Азаттык алыс эмес аракет кыл,
Элимден түбөлүккө түшөт чидер.

Баргыла, тууган жерге жардам керек,
Күч менен көтөрүлөт кызыл желек.
Тезирээк мекенине жеткин деген,
Тууган эл түбөлүккө болбойт жемек.

Көпчүлүк кайда болсо ошондо бол.
Колунда так ошонун жаркырак жол.
Омкорот эскиликти орус эли,
Өлсөң да ошолордон үзбөгүн жол“.

Кыйындык диттей албас келер каршы,
Барына чыдаш керек жарды жалчы.
Эрк күнү эбегейсиз күтүп турат,
Ошого ар бир адам болсун жарчы.

Биз үчүн темир казык нуру жарык,
Алымкул ушундай деп айткан анык.
Ошонун осуятын орундоого,
Салмакты көтөрөлүк моюнга алып.

Алгыла жетишинче капкан, жаадан,
 Ач өлбөйт азаматтар эмгек сааган.
 Асмандан алсынчы деп даяр тамак,
 Түшкөнүн ким көрүптүр даяр жааган.

Аяздай эттен өтүп элдин зары,
 „Ырас ко, сөз эмеспи“ дешти бары.
 Сакалдан мончок жашын тоголотуп,
 Сапсайып бата берди карылары.

Арбактай арык болгон алсыз Мурат,
 Биринчи колун жайып тилек кылат.
 Көпчүлүк дүңгүрөтүп кара жерди,
 Чуркурап көктү тиктеп колун сунат.

Кудуктай жылт-жылт этип баткан көзү,
 Дирилдейт токтото албайт өзүн өзү.
 Душманга наалат айтып, элин алкап,
 Андагы март Мураттын айткан сөзү:

„Таң сөгүлүп түн кетип,
 Бактын шамы күйсө экен.
 Азан көргөн кыйналган,
 Элди бакыт сүйсө экен.“

Калкып жүргөн карт ажал,
 Кас душманды алса экен.
 Татынакай балдардын
 Алтын жаны калса экен.

Алкымдаган ачкалык,
 Апат болуп кетсе экен.
 Дозок тарткан качкындар,
 Токчулукка жетсе экен.

Көктү сүзгөн сур булут,
Кайткыс учуп бүтсө экен.
Эл көксөгөн азаттык,
Элибизди күтсө экен.

Эншендеген суз кары,
Эргүүл тартып күлсө экен.
Жаңы заман жаштары,
Адил өмүр сүрсө экен.

Кансыктаткан падыша,
Кайрылбастан өлсө экен.
Каргашалуу калдыгы,
Так ошону көрсө экен.

Желдеттердин көзүнө,
Кум топурак толсо экен.
Курт, кумурска жыйналып,
Жуткан канын сорсо экен.

Карган кажыр жыйналып,
Айбалкасын чолсо экен.
Арсыздардын баштары,
Кыйрап күкүм болсо экен.

Кыйноо тарткан кыргыздар,
Мекенине барса экен.
Биздей чалдын денеси,
Тууган жерде калса экен.

Эл кайгысы түбөлүк,
Кайрылбастан качса экен.
Эл баштаган эрлердин,
Жолун арбак ачса экен.

Көпчүлүктүн тилеги,
Кабыл болуп калса экен.
Азат күнү жакын дейт,
Саясына алса экен.

Айланайын кыргызым,
Жарык жолго кирсе экен.
Жел канаттуу аттарды,
Жетимдерим миясе экен.

Элдин камын ойлогон,
Эр балдарым куунасын.
Кыйындыкты кыйратып,
Мүрөк суусун сууласын.

Алло хакбар, мергендер,
Ачык болсун жолунар.
Каалаганга жетишсин,
Тилеп сунган колунар“.

Эр өлгөндөй так ушунтип чуркурап,
Үмүт менен э кудайлап буркурап.
Ар кимиси мергендерге жалынып,
Аман барып, аман кел деп унчугат.

Байкуш Нуржан али болсо бышпаган,
Мунун ачып чыгара албайт сыздаган.
Жал-жал карап өткүр Жунуш агасын:
„Байке сенден бирдемени кызканам.

Мына жээнин өлгөн эле денедей,
Ачкаданбы, ооруданбы ченебей—
Алсырады, солуганы болбосо,
Балапанды ташка чапкан эмедей.

Болбойт окшойт үмүт кылган тилегим,
 Сынат окшойт бийик созгон билегим.
 Медер кылган көлөкөмдөн айрылып,
 Күйөт окшойт күйө жүргөн жүрөгүм.

Атасында колун менен көмбөдүн,
 Мувун дагы көрбөйсүңгө өлгөнүн.
 Көңүл үчүн болоор эле тогонок,
 Сен кийгизсең эн акыркы көйнөгүн.

Апам болсо тилден калды тигине,
 Анткор ажал байламакчы жибине.
 Ак кепиндеп сүйгөн жерге коё албай,
 Жик кошулат жүрөгүмдүн жигине!

Кантем байке, кандай арга табылат,
 Кайгыргандан как жүрөгүм жарылат.
 Сен мергендеп кайта келген кезинде
 Кандай кайгы жүрөгүнө кагылат!

Сактай албай садагасы жээнинди,
 Кандыра албай кубанчыңа мээримди.
 Куу канаттай шаңшып калат окшодун,
 Ой жараткан аядынбы мээринди!“.

Сөзүн бүтпөй алсыз Нуржан жыгылды,
 Өпкө боору алкымына сыгылды.
 Байкуш Жунуш көтөргөндөй байкады,
 Өлбөй туруп эчен кандуу кылымды.

Тилсиз жатты жээни менен карындаш,
 Эриксиз Жунуш эки көзгө алды жаш.
 Боз түшкөндөй мунарыктап кара жер,
 Кайгы менен кайран өрди кылды мас.

Эр жүрөгүн эңкилчекке бастырып,
Каргашалар күлгөн болду каткырып.
Айла канча, ууга Жунуш жөнөдү.
Үчөөнү үч өптү, назик жаткырып.

Элдин баары тилин кесип алгандай,
Үнсүз гава жалдырашты жарданбай.
Жунуш узап батырганча караанын,
Тиктеп калды ар кимиси ар кандай.

Мурат кары ач арбактай үлдүрөп,
Аран туруп ойгонгонсуп үргүлөп:
„Жашаш керек, жашаш керек“ деп койдү,
Кужурланып кулагы да дүнгүрөп.

XVI

ЖАШЫК ТУРМУШ

Канатын кенен жайып ачарчылык,
Келтени кошуп алды жолдош кылып.
Карасаң, чечектери кошо жүрөт,
Менсинген далайларды түртүп жыгып.

Көралбай көктөй болгон Ысык-Көлдү.
Көпчүлүк укпаганын көзү көрдү.
Алсыздар алдастабай кыңылдашып,
Акырын ажал деген күчкө көндү.

Нуржандын медер кылган белек—каны,
Жатты эле кумдагында чыкпай жаны.
Бактымдын жапырагы сен дегенсип,
Жалдырап тиктеп турду Нуржан аны.

Ой чиркин, бала кандай—бала кандай,
Кубанса бакыт күлүп карагандай.
Кайгырса кабырганы бирден сөгөт,
Түбөлүк ысык темир жалагандай.

Жаш Нуржан көргөнсүдү анык мунду,
Баласы ыйлай албай көзүн жумду:
Кансырап кайгыларды бөлүшкөнсүп,
Карт Мурат айланчыктап басып турду.

Анын да карт жүрөгү кабылдаган.
Ичинде тозок жатат жалындаган.
Кемпири кече күнү сапар тартып,
Карыны кайгы баскан арылбаган.

Нуржандын колдон келген табылгасы,
Көзүнөн шоргологон кычкыл жашы.
Ой чиркин, ошондогу кайгыларын,
Кандайча көтөрдү экен эрдин башы!

Карыя, ойлой берип таппай шоокум,
Ичинен күбүрөдү: „канбас моокум
Жараткан атайылап курган белем,
Качкынды кыйнай турган азап зоотун“.

Бир кезде жакын келип Нуржан жашка:
„О балам, нелер келбейт алтын башка.
Жаш төкпө, кереленбе өлден бөтөн“
Үшүнтүп басып чыкты будур ташка.

Олтурду бир далайга жерди тырмап,
Жарасы жүрөгүнүн күчөп ырбап.
Бир кезде комуз менен күңгүрөндү,
Үндү жел, алып качты кырды кырдап.

Комузга көк сакалдан кулап тамчы,
Озондоп өзөгүнө салды камчы.
Бирде бас, бирде бийик көккө карап,
Үшүнтүп мунун айтты Мурат жарчы:

Мээнетямден дөөлөткө,
 Өтө турган чагымда
 Жетпей жүргөн тилекке,
 Жете турган чагымда.
 Арууланып күнөөдөн,
 Кете турган чагымда.
 Уйпаланып сакалым,
 Уя болуп калат бейм,
 Ой чиркин, чырканактын шагында.

Атандын көрү шум дүйнө,
 Ушул быйыл жазында.
 Ач болсом да өмүргө,
 Алтымыш беш жашымда.
 Элим эркин жатканда,
 Мекенимдин сазында.
 Ажал келсе мейли эле,
 Авакелеп балдарым,
 Ой чиркин, күтүп турса башымда.

Ачка жаткан азыркы,
 Айланайын балдарым.
 Кепин болуп тондору,
 Кете берген чалдарым.
 Баары турса урматтап,
 Жыйнап алып калганын.
 Өлгөн болсом ошондо,
 Болот беле дүйнөдө,
 Ой чиркин, тирүүлүктөн арманым.

Чыдайт экен чиркин жан,
 Көрбөгөндү көрдүм ээ!
 Өз жанымды кыялбай,
 Айласы жок көндүм ээ!

Жалын элем жайнаган,
 Көмүр болуп сөндүм ээ!
 Каалабаган күн көрүп,
 Кажап турган түн көрүп,
 Ой чиркин, тирүү бойдон өлдүм ээ!

Көрүп туруп турмушту,
 Көлдөп жүрөк канады,
 Чүрпө сындуу жаш балдар,
 Күнүн көрбөй калабы,
 Кыйла көргөн кыргызды,
 Кырсык өлүм алабы,
 Азаттык деп жүргөн эл,
 Эңсегенге жете албай,
 Ой чиркин, тиеби ташка талабы!

Капалуу элге карасам,
 Жүрөгүн каны жаргандай.
 Менсиген жан чыркырап,
 Көккө учуп баргандай.
 Боз топурак күл кылып,
 Жер кучактап алгандай.
 Кандуу жашы шорголоп,
 Ден, жанынан түбөлүк,
 Ой чиркин, ажырашып калгандай

Асмандагы азезил,
 Айкырыгын салгандай.
 Камчы кылып жыланды,
 Чын кумары кангандай.
 Добул минип каткырып,
 Өлүм күүсүн чалгандай.
 Өксөп өткөн тентек жел,
 Өбөктөтүп шиберди
 Ой чиркин, жомок айтып калгандай.

Гүлдөп турган үмүттөр,
 Тебеленип солгондой.
 Эр тилинен сөз кетип,
 Оозуна кум толгондой
 Үймөлөктөп үстүнө,
 Карга кузгун конгондой.
 Курт кумурска быкылдап,
 Эрк көксөгөн эрлердин,
 Ой чиркин, канын жылан соргондой

Алтын баштар какжырап,
 Чопо менен толгонго.
 Жаркыраган мандайлар,
 Сынып күкүм болгонго.
 Эчендерден ысык кан,
 Мөңгү болуп тонгонго.
 Көк кажырлар салпактап,
 Эчен асыл көркөмдүн,
 Ой чиркин, ай балкасын чолгонго?

Кыялым учуп закымдап,
 Жетпеди го шамалда.
 Уу жуткандай жинденип,
 Жолсуз кайгы табамда.
 Жалындаган дозокко,
 Жанды кыйнап салам да.
 Жүрөк боорум өрттөнүп,
 Көзүм жетпей болмушка,
 Ой чиркин, көмөлөнүп барам да.

Таттуу кыял кыйрады,
 Ташка тийген айнектей.
 Эл көркүнөн айрылды,
 Сыры кеткен чайнектей.

Жыргал күткөн кайран жан,
 Шалдырады, шай жетпей.
 Катуу кабар коркунуч,
 Үйрөнгөнсүп кайгыны,
 Ой чиркин, тыңшадык ко жайкеңтей.

Эсим чыгат, бурулуп,
 Эл бетине карасам.
 Тиши түшүп шалдырап,
 Элдин көбү карасан,
 Калабы деп качкындан,
 Акылымдан адашам.
 Ойлоп-ойлоп табалбай,
 Кабыргалар качырап,
 Ой чиркин, как жарылып баратам.

Эки жакты карасам,
 Көзүм көрбөйт тунарып.
 Бүт дүйнөнү баскандай,
 Тамчуктурган мунарык.
 Жер бетине боз түшүп,
 Талаа жатат кубарып.
 Жер көркүнө келсин деп,
 Ойнодубу кудурет,
 Ой чиркин, эл канына сугарып.

Кеп ичинде шаңкылдап,
 Ээликкендей мен кайда.
 Көк шибери толкундап,
 Көлдөй болгон жер кайда.
 Көңүлдөрүн жибитип,
 Көшүп уккан өл кайда.
 Күүнүн сырын кучактап,
 Көңүлдөнүп безилдеп,
 Ой чиркин, атыр жыттуу жел кайда!

Бактым бүтүп калганбы,
 Бала кезде жашымда,
 Басып келген адам жок,
 Маана кылып кашымда.
 Жаралбаган эмедей,
 Тата турган ашым да.
 Балапансыз бүркүттөй,
 Жалгыз шаңшып олтурам,
 Ой чиркин, элсиз таштын башында.

Айтаар эле карылар:
 „Жашта берсин мээнетти.
 Карыганда чалкалап,
 Күтүп өтсүн дөөлөттү“.
 Качан дөөлөт конот деп,
 Күтөр элем мөөнөттү.
 Ачарчылык алкымдап,
 Бүркүт тепкен жорудай.
 Ой чиркин, бүгүн кайгы жөөлөттү.

„Сакалымдын агында,
 Сапар кетер чагымда“*. *
 Ала болгон эмедей,
 Адам болбой жанымда.
 Мүңкүр болуп олтурам,
 Жокчулуктун тагында,
 Калың качкын жатышат,
 Кыймылдашар алы жок,
 Ой чиркин, түтүвү жок жалында.

Кыргын тийген эмедей,
 Кырылышты четинен.

* Маанастан—автор.

Тура калса ачкалар,
 Көмөлөнөт бетинен.
 Көрүп көөр каны жок,
 Сыгып көрсөң этинен.
 Кары кетсе мейли го,
 Кагылайын балдардан
 Ой чиркин, калбайбы—деп шекинем:

Кулап түштү деди эле,
 Падышасы тагынан.
 Эл башкарат деди эле,
 Экинчиси жаңыдан.
 Жан алгыч дейт жаңысы,
 Корголодук абыдан.
 Айланайын калайык,
 Кулап кетиш баратат,
 Ой чиркин, тирүүлүктүн жарынан.

Кылым бою жашаган,
 Кыргыз деген бүтөбү.
 Кысып турган ачтыкка,
 Кум болсо да күтөбү.
 Калктын башын түбөлүк,
 Кара жору күтөбү.
 Калың элдин башына,
 Каршы келип калганбы.
 Ой чиркин, эң акыркы мүчөлү!

Бул көрөкчө дүйнөнү,
 Топон басып кетсечи.
 Тозоң кылып сапырып,
 Акыр заман жетсечи.
 Же болбосо жакшылык,
 Канат жайып келсечи.

Таалай үчүн талпынып,
 Канга баткан кыргыздын,
 Ой чиркин, эркиндигин берсечи!"

Бир кезекте өтпөчүдөй дүйнөдөн,
 Эчендерге жорук, жосун сүйлөгөн.
 Кайраты бар, касиеттүү карыны,
 Ачарчылык көк бөрүдөй сүйрөгөн.

Салааланып, жаш сакалдан куюлуп,
 Төрдөн көрү жакын болуп туюлуп.
 Карган Мурат аянычтуу үн менен,
 Алда кайда баратканда буюгуп.

Байкуш Нуржан алсыз араң жетөлүп,
 Жаш жетимге жалынгансып көтөрүп,
 Илкип кана, улам тынып келди эле,
 Деген өңдүү: „кантип кырчын өтөлүк“.

Мурат көрүп жибигендей балкылдап,
 Ымдуу көзү жашаргандай жалтылдап.
 Кыялына келе калды чоң үмүт,
 Чексиз бакыт чакыргансып жаркылдап.

Сакалдары ымдалыша бириндеп,
 Арык жүзү болор-болбос күлүндөп.
 Шадыларын кылдан тартып алганда,
 Эрке комуз, токтой калды дирилдеп.

Сүйүнгөнсүп толкундатып жүрөгүн,
 Жаш балага суна коюп билегин.
 Ым сакалын жаш балага жапшырып,
 Бекем жыттап тартып алды илебин.

XVII

ЧЫНДЫК

Булутту жел кубалап бөлүп-бөлүп,
Ысык-Көл бууракандайт түрмөктөлүп.
Ачуусун эң акыркы чыгаргандай,
Толкундар кубалашат көбүктөнүп.

Күрүлдөп оолуккансып толкун шары,
Жүткүнүп жарга тиет, кайтат нары.
Өксөгөн көлдүн түрүн көрө коюп,
Токоуну четте калды ыктыяры.

Кучактап көлдүн жээгин байкуш Токо,
Ыйлады, токтоналбай мыкчып чопо.
„Мекеним, айланайын алтын бешик,
Кылаанда жүрөбүзбү кармап соко.

Сүйлөчү, сырын барбы айтар мага,
Сыйынып колдой көр, деп келдим сага.
Балдарын сен өстүргөн жолдо калды,
Кемпир, чал, бала—чака, сүйгөн ага.

Алты күн айлананда болдум жалбыз,
Аладай медерим жок жапа жалгыз.
Кездешер Мариянын мөөнөтүнөн,
Жарым күн өтүп кетти, кандай каргыш!

Ал байкуш максатына жетти бекен?
Же мени, алдап, таштап кетти бекен.
Алсызды же болбосо каракчылар,
Өлтүрүп, сыйрып, жарга тепти бекен.

Кайран эл болгон белем жандын кору,
Тытылып ээсиз жатаг каткан тону.
Ачкадан өлгөндөргө корстон болуп,
Куркулдайт, кузгун учуп, калкыйт жору"

Үшүнтүп жапа жалгыз күнгүрөндү,
Кемерден улам чыгып карап дөндү.
Кең асман кара чүмбөт жамынганча,
Жалдырап тиктеп жатты Ысык-Көлдү.

Асмандан чайкалгансып кумдуу калбыр,
Тарсылдап добул жүрүп төктү жамгыр.
Өлүктү кажап жаткан дабыш берип,
Ойноду Токо менен тентек тагдыр.

"Айлыма жеткирбестен жакшылык кеп,
Мени да шум карышкыр тоётко жеп".
Ойлodu жардамы жок жалгыз Токо,
Тан ата тарпым калар ушундай деп.

Кырына кулагынын бирөө келип,
Шыбырап турган өңдүү кабар берип.
Шуудурап кургаган чөп, куурай сынып,
Жүргөнсүйт алда кимдер отун терип.

Кыймылсыз, айсыз түндө жалгыз карып,
 Кыбындайт демин албай тынчай калып.
 Токойдо жоргологон чычкан деле,
 Сезилет байкуш үчүн айбаттанып.

Кыйры жок бараткансып кербен жүрүп,
 Токтобой тоголонот сана күлүк.
 Жикийип күчү кетип олтурганда,
 Токону селт эттирди иттер үрүп.

„Иттер го адам этин азыктанган,
 Айрылдым анык эми асыл жандан.
 Арыкмын, алсыз колдо жарагым жок,
 Тагдырым ушул беле аттиң арман“.

Тирүүлөй мен сыяктуу эчен жанды,
 Жеген деп байкуш башка келе калды.
 Кандайдыр арга жолун ойлорунда,
 Тааныш үн „Аке“ деген кабар салды.

„Я“ деди ойлонбостон тура калды,
 Ач ажал таштагансып алган жанды.
 Муздак тер бүткөн боюн ээлей калып,
 Шашылып мен Токо деп мукактанды.

Мурунку коркууданбы, кубандыбы,
 Буттары чалыштады келбей ыгы.
 Суурулуп жүрөгүнөн чыккан өндүү,
 Качанкы кайгы менен кирген мыгы.

Араба кабыргасын кырчылдатып,
 Токтоду жар башында бара жатып.
 „Чык“ деди үргөн итке чоочун дабыш,
 Токону коргогонсун жаңы бакыт.

Тез эле жаш Мария жетип келип,
 Токону жүргүн деди колун берип.
 Негедир сөзгө келбей улутунуп,
 Токо да кыймылдады аяк керип.

Белгисиз. Токо шашып калган белем,
 Карады эки жагын элең-селең.
 Уккан жок, же сезбеди же аларды,
 Мария бир топ сөздү айткан менен.

Жеткенде арабага, чоочун орус,
 Аманбы тууганым деп берди добуш.
 Аларды, себеби жок Токо күлдү,
 Кайгы шат болгон өндүү эриш-коруш.

Үчөө тең арабага тез-тез минди,
 Кырчылдап арабада тилге кирди.
 Мария көргөн, билген окуясын,
 Сүйлөдү. Эми Токо эсин билди.

Сыйпалап жел сапырган коңур чачын,
 Токого жеңил гана буруп башын.
 Мына бул Иван деген досубуз деп,
 Сүйлөдү жаш Мария бачым-бачым.

Жаңы сөз көп сүйлөдү түшүнүксүз,
 Токонун баамы жетпей болду күчсүз,
 Ивандын чайын ичип бүткөнүнчө,
 Калкыды байкуш Токо ойго түпсүз.

Аңгыча бир топ орус кирип келип,
 Көрүштү жарык жүздүү салам берип.
 Артынан эки кыргыз кошо кирип,
 Таанышты Токо менен жайын терип.

Айтыпты алар толук өзгөрүштү,
Билдирди, большевик деп жаңы күчтү.
Бир кезде шинель кийген кара жигит,
Жунушка дубай салам кагаз түздү.

Сүйлөштү ай чыкканча далай кепти,
Токого көбү жетпей азы жетти.
Таңдагы козгогондо жибектей жел,
Келгендер кош айтышып жүрүп кетти.

Эртеси көтөрүшүп бирден дорбо,
Мария Токо менен түштү жолго.
Алдастап ара белде жаткан элге,
Жетишти жети күндө араң зорго.

Ээрчитип отуз жигит Жунуш тоого,
Кеткени үч күн болгон түркүн оога.
Келгени Мариянын качкындарга,
Өйдөндү кымбатынан түшкөн соога.

Жыйналып шишик баскан калың качкын,
Сурашты Мариядан: „кабак ачкын“
Мария окуганын газеттерден,
Сүйлөдү көргөн билген окуясын:

„Чын экеп падышанын кулаганы.
Өкмөт убактында сураганы.
Өкүмү ал чиркиндин кайгы кандуу,
Эл байкуш тартып жатат убараны.

Жумушчу, дыйкан, солдат, россиялик,
Жаңыдан жаратмакчы сонун бийлик.
Башында Ленин аттуу кеменгер бар,
Эл сүйлөйт урмат менен атын сүйүп.

Бардык эл бир энеден таралгандай,
 Дүйнөдө жалгыз болуп саналгандай.
 Зордуксуз, падышасыз бийлик курмак,
 Элдердин эрки менен жаралгандай.

Козголуп Россиядин бардык чаркы,
 Жолуна Лениндин кирген жалпы.
 Элдердин ынтымагын ширештирип,
 Душманга согуш салган орус калкы.

Ордунда Керенский падышанын,
 Аябай далай элдин төгүп канын.
 Элдердин бактысына чын жаралган,
 Лениндин аламын дейт алтын жанын.

Калын эл кантип турсун жарык күнсүз,
 Кара жер кантип болсун жашыл гүлсүз.
 Элеси азаттыктын тентип жүргөн,
 Келди дейт Россияге болбой күчсүз.

Ал элес жандап коркпой кечин канды,
 Тагдырын азаттыктын колуна алды.
 Бул кезде зор Россия капта батып,
 Баратат, түндү тепсеп, күтүп танды.

Дөө дешет азырынча Шабалинди *
 Бийлеген Пржевальди ошол жинди
 Мезгилдүү өкмөттүн урматына,
 Уялбай падышанын туусун илди..

* Шабалин — убактылуу өкмөттүн Пржевальск
 үйөзүндөгү комиссары болгон. „Наша газета“
 нын 48-санын караңыз.

Автор.

Мезгилдүү өкмөттүн ушул жолу,
Эзүүдөн бошогон жок жаттын колу.
Падыша тактысынан түшкөн менен,
Башканын басып турат чынжыр тору.

Унчукпай уруп турган бозгунчулар,
Бетинен жолуккансып өткөрдөс жар.
Көңүлсүз бирин бири карап калды.
Цегенсип: „жолдошко деп бизге зар.

Мария сүйлөй берди көргөндөрүн,
Тол бойлоп ачкалардын өлгөндөрүн.
Үмүтсүз кай бирөөлөр күбүрөштү,
„Аныктап келген тура арсыз өлүм“

Козголду көзүн сүртүп Мурат кары,
Тиктеди жал-жал карап элдин бары.
Карыя балам деди Марияга;
„Кантмекчи бул өкүмөт мындан ары?

Мария: бийлеп турган өкүмөттөн,
Жакшылык күтпөгүлө мундан бөтөн.
Кыргызды кыл чокуга айдайбыз дейт
Болбосо шордуу кумга жүргөн бекен

Жаттардын ал тилеги тиет ташка,
Чыйры жок эзгендерге андан башка.
Жаркырап эркин күнү көтөрүлдү,
Телмирген теңдиги жок кары жашка.

* „Наша газета“нын 27-санындагы качкындардын арызасын караңыз-автор.

Чоюндай басып жаткан карангылык,
 Чорунан ыргып жатат сынып-сынып,
 Боёлгон эл канына кызыл тууну,
 Күмөнсүз көтөрөбүз түндөн чыгып.

Мен көрдүм, Пржевальдан далай алды,
 Эрк үчүн иштеп жатат кыйып жанды.
 Башында Иван деген Ленинчил,
 Бириккен орус, кыргыз өңкөй жарды.

Коргону, качкындардын ошолор чын,
 Колуна тийгендерди коргошот тың.
 Кан ичер Шабалинге каршы турган,
 Ошолор тапка келген учкул баарчын.

Коркунуч өлөр мезгил өгө берди,
 Жакында биз көрөбүз тууган жерди.
 Кантелик өлгөндөргө арга барбы,
 Эркиндик нурга бөлөйт калган элди“.

Карыя Мариянын сөзүн бөлүп:
 „Мынакей олтурасың өзүң көрүп,
 Ушул эл көлгө барып эл болобу,
 Коркомун сөздөрүңдүн күчүн көрүп.

Падыша тактысынан түшсө кулап,
 Эжелден ошол эле күткөн мурат.
 Каяктан дагы бирөө чыга калды,
 Кадимки падышадай сурак сурап“.

Мария жеткире албай иштин чынын,
 Жүрөккө өкүнүчтүн кагып мыгын:
 „Байчылар кедейлерге жолто кылып,
 Бийдептир кургатпастан кандын чыгын.

Олуту ошолордун бекем эмес,
Тагдырын алар элдин чечер эмес.
Аябай канды кечип каршы чыккан,
Толкуну эмгекчи элдин бекер эмес.

Аңгыча эт көтөргөн отуз мерген,
Шоп этин чыга калды аркы белден.
Ажалдын тузагында турган калык,
Чурулдап тура калды ошол жерден.

Илмендеп майда балдар чуркап калды,
Катындар сүйүнгөндөн ыйлап алды.
Өмгөктөп бирин бири таяп жаткан,
Карачы калтылдашкан кемпир, чалды.

Телмире тура калып колун сунган,
Тетигил, жаш Мария, берки Нуржан.
Бактынын дариясы ташыгандай,
Карт Мурат жымың этти араң турган.

XVIII

АКЫРКЫ ЖОЛ

Чанкаят, булуту жок көп көк асман,
 Кыйры жок аалам менен кучакташкан.
 Түндөгү аткан октой созолонуп,
 Кез—кезде жылдыз учат жымындашкан.

Бетинде болоор болбос сепкил—кара,
 Мелтиреп жерди тиктейт алтын чара.
 Бетме бет аны менен сүйлөшкөндөй,
 Уктабай Жунош жатат жалгыз гана.

Кебелбей келечектен күткүн кешик,
 Кез—кезде балдар ыйлайт балтыр бешик.
 Угулса такылдаган сейрек жөтөл,
 Калгандар коштоп өтөт кезектешип.

Ар жакта, апай бетте аска жарда,
 Ак урат ыйык үкү анда санда.
 Мен дагы түн күзөтөм деген өндүү,
 Үн берет, учуп конуп бабырганда.

Ою жок, оолактагы жаткан чымчык,
Чырт этет ойготконсуп бирөө чымчып.
Туландын алдындагы көңдөй менен,
Чычкандар чуркап жүрөт, чөптү кырчып.

Айбыкпай тамак кылып адам заттан,
Ит, куштар жем талашат кабак жактан.
Селт этти, ошол кезде, турду Жунуш,
Эсине түшө калып салган капкан.

Сөлпөргө жаасын кошо кармап алып,
Байкаса кабак жакка көзүн салып.
Бөрүлөр ошол кезде жулкулдатып,
Өлүктү кемиришет жата калып.

Башынан токсон түркүн өткөн зордук,
Таң эмес, Жунуш үчүн мындай кордук.
Антсе да көрө салып ойго келди:
„Ой чиркин адам элек азык болдук!

Атайын, саадак менен ыгы келсе,
Жайлайын көк серекти кудай берсе.
Качкындын тагдырына төлгө болсун,
Жараткан сыйлык кылар бендем десе“.

Эмгектей жакын барып өлчөй мээлеп,
Керилип жааны тартты: „өлдүң ээ“ деп.
Тийдиби, тийбедиби белгиси жок,
Кайдадыр кеткен өндүү кылган мээнет.

Өкүнүп кайталады—жааны тартып,
Болбоду мурункудан кылдай артык.
Бөрүнүн бирөө гана ала койду—
Тумшугун тамагынан жеңил тартып.

Кыжырбы, шашкандыкпы, жолбу тапкан?
 Жунуш тез, тура калды туура жактан.
 Бөрүлөр дүрбөлөңсүз кылчакташа,
 Жөнөштү, бирин чапты балбан капкан.

Карышкыр ыргып түшүп, кармалганды —
 Арс этип тиштеп алды, ала салды.
 Жулкунуп төрт—беш ирээт секирди да,
 Комдонуп жер кучактап жата калды.

Душманын көрө салып баатыр көк жал,
 Кайраттуу, ирмебестен тиктеп жал—жал.
 Эреөлгө бел байлаган баатырлардай
 „Келсең кел—дегенсиди салам жаңжал“.

Жунушта сабыр кылбай жакын барып,
 Өтүүгө даярданды башка салып.
 Жынжырын жыйнап жаткан кексе канкор,
 Күркүрөп каршы ыргыды беттен алып.

Экөө тең, өксүп калды кетенчиктеп,
 Бир бирин арбашкандай бекем тиктеп.
 Аз гана кыймылдабай токтой калып,
 Байкады абай менен Жунуш диттеп.

Жулкунса кайрат менен бул карышкыр,
 Кетчүдөй бутун жулуп токтобой шыр.
 Бутунун сөөгү сынып тарамышы—
 Керилип араң гана токтотуп тур.

Изинен өкүнүчтүү Жунуш шашып,
 Сынады карышкырды жандай басып.
 Жалтанбас көк серектин ууру көзү,
 Балбылдайт, жалын болуп бараткансып.

Дал тийсе четин сөлпөр болбой кырсык,
 Бөрүнүн талуу жери кара тумшук.
 Кокустан жаздым шилтеп коёр болсо,
 Бул душман кете берет, өлбөй сылтып.

Ошону Жунуш сезип көрүп калды,
 Кыжыр да кытыгылап келип калды.
 Эркин эр, эбегейсиз карышкырды,
 Камынтпай как тумшукка берип калды.

Карышкыр тырп этпеди жерге барып,
 Жунуш да оозун таңды баса калып.
 Көңүлдүү, кек алгансып тура калды,
 Бөрүнүн толорсугун кырка салып.

Кажалып карышкырга эки жамбаш,
 Жатты эле бер жагында куланып баш.
 Чачтары түйдөктөлүп чөп чар болуп,
 Көргөнгө тамга салып эстеп калбас.

Чачтары окшош эле аппак карга,
 Жунуштун урматы эле, жакын жанга.
 Кечеки эртең менен каза тапкан,
 Мураттын курбалы эле көмгөн жарга.

Жан эле жүзү жарык, көөнү тетик,
 Кезинде: „Жунушум“ деп эркелетип:
 „Коёрсун колуң менен жакшы жерге,
 Энекең өлүп кетсе ажал жетип“.

Мына бул ошол эне тарпы калган,
 Жунушка кандай тиет ушул арман!
 Кечирип кемпир башы сүйлөгөнсүйт.
 „Жунушум, өзүң жокто минтип калгам“.

Ансызда азап кайгы алкымдаган,
Көзүнөн кымын учту жаркылдаган.
Жүрөктө дозок оту күйүп жатат,
Балбылдап чычаласы тартылбаган.

Чагылган жалгыз гана тийген жандай,
Кыймылсыз туруп калды демин албай.
Кара жер, астын үскө айлангансып,
Сел жүрдү көз алдынан кочкул кандай.

Далайда ойгонгондой көзүн ачты,
Ачты да дагы көрдү жаткан башты.
Канжарын ажал кармап келген өндүү,
Жунушту коркок кыял алып качты.

Сүйрөдү тоодон тоого, сайдан сайга,
Учурду көкөлөтүп алтын айга.
Бир кезде жеткире албай кайта түштү,
Козголбой буту турган кайгы жайга.

Бүт турмуш бул минутта башка сыйды,
Соолукту, албуут кыял болуп кыйды.
Чачылып чанда жаткап кемпир сөөгүн,
Сабырдуу, камбыл Жунуш кайтып жыйды.

Тез гана боз көйнөгүн чече калып,
Кемпирге кепин кылды сөөгүн салып.
Кылайып таң элеси көрүнгөндө,
Жашырды бекем кылып жарды жарып.

Көнүлсүз калтырды да тигил жарды,
Акмалап ар жагына көзүн салды.
Таягын жолдош кылып кемпирине—
Бараткан карт Муратты көзү чалды.

Билдирбей кемпир менен болгон ишти:
 „Аваке күтүп жүрөм түндөн сизди.
 Энеме куран окуп коёлукчу,
 Арбагы жүргөн чыгар байкап бизди“...

„Ошондой, балам“ деди. Андан башка—
 Сөз айтпай тизе бүгүп жалпак ташка.
 Күч менен „куурайшынды“ окуп бүтүп*
 Ыйлады жаш баладай ушул жашта.

„Көрдүмгө көрбөгөндү өлбөй туруп,
 Издедим көңүл менен көлдөй тунук—
 Турмушту. Табалбадым ажал келип,
 Кошсо экен кемпириме жолуктуруп“.

Жунушту таңыркатты ушул жорук,
 Карыны кажагандай кайгы соруп.
 Күтпөгөн ойлобогон көздүн жашы,
 Калчудай карыяга жолдош болуп.

Бул кары алдан барын байкар эле,
 Элине эчен акыл айтаар эле.
 Толгонуп, кайгы менен жаш төккөндү,
 Сооротуп үмүттөнүп кайтар эле.

Мынакей, ошол кары алда кандай,*
 Жер тиктейт жашын төгөт арбагандай.
 Жунушка ушул мезгил так сезилди,
 Жүрөгүн калтыратып кармагандай.

Бүлө да, карары жок карыянын,
 Тагдыры башка эмеспи ар уянын.
 Ой чиркин, калкыганы серт эмес ко
 Үстүндө кайгы деген дарыянын!

* „Куурайшын“ курандагы кичинекей сүрөө
 автор.

Калтаарып Жунуш турду сөзгө келбей,
 Далайга, ой сүйрөдү тыным бербей.
 Бир кезде аваке деп колтуктады;
 „Эл бүтпейт, кайгы кетет аккан селдей.

Сан кайгы сизде да бар, бизде да бар,
 Аваке — лөк элениз ишке жарар.
 Жаш менен коргошундай эрисеңиз,
 Калган эл кандай кылып арга табар.

Баспаса, шум кара жер мени таптап,
 Өлгөнчө кор кылбаймын сизди сактап.
 „Өткөнгө өкүнбөгүн дээр элениз,
 Эртеңки келе турган күндү мактап.

Аваке, арзан болбойт акыркы жол,
 Бирөөдө кайгы жеңил, бирөөдө мол.
 „Махаббат, достук, ажал“ жомогунуз,
 Үйрөткөн; „үмүт үзбө чыдамдуу бол“.

Карыя кулдук кылып канагатка,
 Үшкүрдү: „мен тартканды балам тартпа.
 Эрмектүү, элге жаккан булбул элем,
 Өлөөрдө көнмөк болдум какбаш атка.

Аны мен, сурап, издеп алганым жок,
 Киши үчүн жамандыкка барганым жок.
 Кантейин, бактысыз эл жыргаганын—
 Көз менен көрүп өлсөм арманым жок“.

Аңгыча созолонуп майда түтүн,
 Качкындар кыбырашты оокат үчүн.
 Кабакта капкаандагы карышкырды,
 Качкындар талап кетти койбой бүтүн.

Жай гана Мурат менен, качкындарды,
 Аралап Жунуш баатыр кабар салды.
 „Туугандар! акыркы жол так ушул жол,
 Мекенге жеткиргиле тирүү жанды.

Көмгүлө, өлгөндөрдү эптеп-септеп,
 Жүргүлө, калганыңар көлдү беттеп.
 Бийликти эзилгендер алат дешет,
 Кылымдап кыйналгандын канын кектеп.

Ач белде, азыр өлүш туура келбес,
 Бактыны ала кой деп эч ким бербес.
 Эмгектин эр балдары биригиптир,
 Эзгенге эми гана болуп тендеш“...

Үйөрдөй, туталанып кысылган эл,
 Каптады, көлгө карай болгонсуп сел.
 Батыштаң эркеленип бетти сылап,
 Кандайдыр, жылуу тийди жибектей жел.

Тарсынып, таштай салып кара жолду,
 Быкылдап жүргөн элде көңүл толду.
 Душмандын чебин бузуп чабуул койгон,
 Туткунда, жылдап жаткан колдой болду.

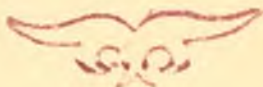
Көпчүлүк илмендешет жалаңаяк,
 Кемпир, чал темтендешет кармап таяк.
 Алдуулар алсыздарды аркалашып,
 Дагдандап көлгө карай канат жаят.

Жылмайып, сүйлөп коюп бирдемесин,
 Мураттын кээде тыңшап аңгемесин.
 Үшкүрүп, улам тынып, суу жуткузуп,
 Көтөрүп Жунуш барат оору энесин.

Үч күндө артка таштап аркы чекти,
Созулуп элдин алды жерге жетти,
Карылар кубангандан шолоктошуп,
Калтылдап жер кучактап кулай кетти.

Кара жер, качкындарга кылгансып сый,
Төшүнө төшүн тосту ымдуу чылгый.
Айткансып: „сагындым го, садагалар,
Түбөлүк мен сеники ыйыңды тый“.

Кужулдап куурай минип кубалашкан,
Тууган жер кем болобу уялаштан.
Ушул жер, эл өстүргөн, эр өстүргөн,
Ушул жер, эл жогунда мыя баскан.

XIX

УНУТУЛГУС КҮНДӨР

Кимдер кайда, келечеги дайынсыз,
Басып жатты ачарчылык кайырсыз.
Болгон ишке орток болуп тирүүсү.
Бетме беттей баарын көрдү айынсыз.

Өкүмөттүп бары жогу билинбейт,
Капсаландай, өлдиң көзү илинбейт.
Большевик дейт, меньшевик дейт, эсер дейт!
Күндө жыйып, түркүн сөздөр дирилдейт...

Сов деп менен Марияда Жунуш да,
Эчким билбейт, алар кандай жумушта.
Анда-санда көзгө түшө калганда,
Жүргөнсүшөт кан кечишкен урушта.

Ошол кыйын көп күндөрдүн биринде,
Муз жарылып айлангансып иримге.
Ала булут бир-бирине сүйөнүп,
Бараткансыйт: табийгаттын жибиңде...

Мелүүн гана так ошондой таң атты,
Өлгөндөрдү, алда кимдер санатты.
Терип алып отун тарткан эмедей,
Арабалап четке тартып баратты.

Энеси өлүп, тирүү жаткан балдарды,
Жан бере албай жарда жаткан чалдарды.
Жеткиргин, деп тамак берип пунктта,
Күчерлерге алда кимдер жалбарды.

Түшкө чейин, шаар өлүктү тазалап,
Түштөн кийин дүкөндөрүн ачалат.
Жумшап алган кыргыздардын балдары,
Чайканага ошондо суу чачалат...

Бүгүн башка унутулгус иш болду,
Дүкөн жабык эл көчөгө жык толду.
Алда кимдин көңүлүнө жаз кирип,
Алда кимдин жүрөгүнө муз тонду.

Бешим мезгил, ошол эле калада,
Орус, кыргыз башкалар бар жана да...
„Эл үйүндө“ чогулушту түркүн жан,
Пагон таккан төрөлөр бар арада.

Бир тарап эл, Рымшевич * жанында,
Николайдын формасы бар анын да.
Жакшы кийген; элпексинген тилмеч,
Алек-чалекек какталгансып жалынга.

Күмүш кындуу кылыч илген жалтылдак,
Ашым жүрөт кубанычтуу жаркылдап.
Кызыл кайкы, чепкен менен боргулдап,
Төлө сүйлөйт бирдемени баркылдап...

* *Рымевич*—ошол кездеги Пишпек уездинин
начальниги—автор.

Ким болду экен, эмес чыгар тим киши,
Эл ичинде тужуркечен бир киши.
Ал кишиден бирдемени сурашып,
Бөлөк турат, аз болгондо миң киши.

Ак мээлейин алда качан кир жапкан,
Чоочун киши басып келип зал жактан.
„Мырзаларым: депутаттар киргиле,
Каалагандар кошо кирсин эл жактан“.

Зал толтура түркүн сөздөр сүйлөндү,
Чеченде бар, бир канчасы күймөлдү.
Кыргыздарга тилмечтери которуп,
Өздөрү да, чоочун сөздөр үйрөндү.

Большевикти бирөө жактап сүйлөсө,
Ышкырышат, алда кимдер сүйбөсө...
Меньшевикти дагы бирөө сүйлөсө,
Большевиктер „жогол“ дешет сүйбөсө,

Тартипте жок, анча катуу коюлган,
Кай бирөөлөр качар эмес союлдан.
Кай бирөөлөр, баракчасын беришет,
Сууруп алып—окугун—деп коюндан.

Залдын сырты жайма базар түрүндөй,
Котолошот, бир бирине жүгүнбөй.
Залдан сыртка чыга калган адамдан,
Жабалактап сөз сурашат үнүлбөй.

Залдын сөзүн сыртта жүрүп талашат,
Ачууланат кайта келип жарашат.
Бирин бири, алдап жаткан эмедей,
Кытмыр сүйлөп кыйык менен карашат.

Сөз кезеги Железновка жеткенде,
Залдын жармы камынышты кеткенге.
„Мейли“ деди сөзүн баштап ал киши,
„Орус болбойт“ элди саткан жектерге.

Ал сүйлөдү алоо болуп жаткандай,
Сөзү жарык, таң кылайып аткандай.
Ленин менен Сталиндин сөздөрүн,
Жаркыратты күндүн бетин ачкандай.

Бир кезекте сөзүн бөлүп кыргызга,
Колун созуп талпынгандай жылдызга
Кезегинде, жар чакырган эмедей,
Жаша!—деди жаңы сонун турмушка.

Уктунар го, меньшевиктер сүйлөдү.
Алар сөздө бейиш кылды дүйнөнү.
Кылган ишин карап турсаң эс кетет,
Аны көргөн жандуу киши сүйбөдү.

Меньшевиктер жакшы көрсө кыргызды,
Эмне үчүн кулак байга кыргысты.
Дарга жасап шылтоо кылып кескиден,
Жоготушту нечен чолпон жылдызды.

Жардам кылбай качкындарды бөлдүрдү.
Канга жууду качкын келген өндүрдү.
Жакшы көрсө качкындарды эсерлер.
Эмне үчүн, тирүү бойдон көмдүрдү.

Чүйдүн, көлдүн кыргыздарын жыйнаса.
Чөлгө сүрүп түбөдүккө кыйнаса.
Меньшевиктер калыстыгы ошо бу,
Өскөн кыргыз, өз жерине сыйбаса...

Кылым бою кызыл канын агызган,
Эркин, үчүн эми кыргыз намыстан.
Эмгегинди жаңы тарих унутпайт,
Падышага каршы кылыч чабышкан.

Байлардагы, алтын, күмүш сыйбаган,
Так силердин каныңардан жыйнаган.
Бүгүн ачка өлүп жаткан чагында,
Жалгыз тыйнын силер үчүн, кыйбаган!

Азап менен тамгаланган Түркстан!
Бул силерден эң акыркы тамган кан.
Кас туралбай эмгектеген силерди.
Күтүп турат Россиядан аткан тан!

Түндү тепсең, караңгыны талкалап,
Эл милдетин жалгыз гана аркалап.
Большевиктер жаңы заман тургузду,
Бай, төрөлөр, жашай албайт чалкалап!

Кыргыз уулу! эркинерди билгиле,
Түндөн чыгып жарык жолго киргиле.
Улуу ЛЕНИН алдынарда баратат,
Кол кармашып бир кишидей жүргүлө!

Карган тарих баяндаса бежиреп,
Карыларың тыншай берет мемиреп.
Арка жакта болгон бекен жарык күн,
Ушул кыргыз байыркы журт дедирет.

Жок, аркада алтын кылым болбогон,
Элди дайым караңгылык торгогон.
Бир жеңилип, бирде жеңип тайтааш,
Үмүт менен келечегин болжогон.

Мен текшерип ушул элдин тарихын,
Таппай койдум тагдырымдын жарыгын.
Бүгүн гана орус менен биригип,
Ээлер кези азаттыктын салыгын!...

Жан чыдагыс азаптарды аркалап,
Улар болуп тоодо жанды калкалап.
Күн өткөрүп күйүт менен келдинер,
Зордукчуву жоготкула талкалап!“

Железновдун ушул сөзүн кыргызга,
Жаш Мария айтып турду кыргызча.
Меньшевиктер ышкырышты кыйкырып:
„Большевиктер болбос ишке тырмашпа!“.

Трибунда Железновдун Иваны,
Кагаздарын шапай гана жыйнады.
Жыйнады да Ревкомдун атынан:
„Меньшевиктин бийликтери кыйрады!

Эмгекчилер, дүрбөлөңсүз таралсын,
Уюмдардын тизмелери каралсын.
Меньшевиктик комитеттин мүчөсү,
Кайда турса ошол жерден камалсын!

Мундуу кыргыз, россиялик элдерим!
Түшүнгүлө! жаңы заман келгенин.
Азаттыктын дарбазасы ачылды,
Ээлегиле, большевиктин бергенин!“.

Меньшевиктер күчтүү токко тийгендей,
Тилсиз болду кепиндерин кийгендей.
Рымшевичке карган мужик түкүрдү:
„Кандайсын“ деп басып келип ийменбей.

Көр, дегенсип көкөлөтүп көңүлдү,
Ревкомдун мүчөлөрү бөлүндү.
Көптөн бери, билинбеген Жунуш да,
Ошолордун арасынан көрүндү.

Жалаң кылыч колдорунда жаркылдап,
Маңдайында жылдыздары жалтылдап,
Аскер кирип желдеттерди айдады,
Эл эшиктен күтүп турду калкылдап...

Таң атканча эминелер болгонун,
Ким түшүнүп, кимдер билет болжолун.
Эртең менен чуркап жүрдү кыргыздар,
Куудуратып самтыраган тондорун.

Көп үйлөргө кызыл туулар сайылган,
Кызыл шалпар, уураан менен жайылган.
Жомоктолгон, башка дүйнө бүткөндөй,
Элдин жүзү жарык, тийген айыңдан.

— Булар кайдан, кайда шашып баратат?
— Котолошот, алды жакка талашат?
— Түндү тепсеп, таалай берген ушул-деп
Лениндин портретин карашат.!

Таяк кармап Мурат турат термелбей,
Жүз жыл өлүп, бүгүн кайра келгендей.
Кубангандан сакалынан жаш агат,
Бардык бакты өзүн издеп келгендей.

Оору кемпир кир көйнөгүн бүчүлөп,
Үшкүрөт да, улам улам түкүрөт.
Тиктеп туруп Мариядан сөз сурайт:
„Кайдан келген мынча кызыл чүпүрөк“.

Нуржан дагы Белек уулун көтөрүп,
Жур энеке, „эл алдынан өтөлүк“^а
Жалжал карап, калың кызыл желекке,
Бара жатты күлүмсүрөп жөтөлүп.

Эл таныркайт, дүйнө нурга баткандай,
Жарды Пишпек жалын болуп жаткандай,
Шамал менен дирилдеген желектер,
Кызыл бүркүт канаттарын каккандай.

Кызыл тууну көрсөткөнсүп билеги,
Муздан чыгып, эр Жунуштун жүрөгү:
„Гүл өмүрүн күйүт менен өткөргөн,
Ушул—деди—Алымкулдун тилеги“.

**1927-ЖЫЛДАН БЕРКИ ААЛЫ ТОКОМБАЕВ (Балканын)
ЖАЗГАН КИТЕПТЕРИ.**

1. Леяин жөвүндө.
2. Аллдар айнеги.
3. Эгек гүлү.
4. Атака.
5. Иргелген ырлар.
6. Токомбаевдун ырлары.
7. Башталгыч ырлар.
8. Кандуу жылдар (ыр менен жазылган роман).
9. Туткун Марат (поэма).
10. Биздин китеп (балдар ыры).
11. Сыйкырчы чал (жомок).
12. Туткун Марат (казак тилинде).
13. Алга.
14. Таалай издеген индус (басмада).
15. Алкоо.
16. Жүрөк күүсү.
17. Тууган эл.
18. Тан алдында (ыр менен жазылган роман).
19. Токомбаевдун ырлары (орусча).
20. Манастын жердеши (орусча).
21. Таңкы жолугушуу (орусча).
22. Мышыктын тагдыры. (жомок).

Пьеса жана кара сөздөр.

23. Жараланган жүрөк (повесть).
24. Канаттуу достор (балдар аңгемеси).
25. Повесть жана аңгемелер (орусча).
26. Аят (3 актылуу пьеса).
27. Намыс (3 актылуу пьеса).
28. Токойдун кожоюндары (1 актылуу пьеса).
29. Манас (либретто Кубанычбек Маликов менен бирге жазылган).

Агитациялык очерк.

30. Биз курбандыкка каршыбыз.
31. Улуу орус эли кыргыз элинин агасы.
32. Биз таалайыбыз үчүн күрөшүп жатабыз.

МАЗМУНУ

Бети.

I	Өмүр жолу	3
II	Коштошуу	16
III	Ашуу алдында	22
IV	Куу баш	29
V	Базар	35
VI	Кош жүрөк	45
VII	Сырдашуу	51
VIII	Күтүү	59
IX	Угузуу	67
X	Элес	81
XI	Көр башында	88
XII	Акындардын ангемеси	96
XIII	Жолдогу арга	110
XIV	Мураттын жомогу	120
XV	Жашоо керек	163
XVI	Жашык турмуш	172
XVII	Чындык	181
XVIII	Акыркы жол	190
XIX	Унутулгус күндөр	199

ТҮЗӨТҮҮ

К заказу. № 513

Бети	куп- лет	жол	катасы	дурусу
19	2	6	Койсо	Койсон
21	2	4	Көнүлдү	көнүлдүү
22	3	1	Көнүлдү	көнүлдүү
29	2	1	кайда	сайда
31	6	4	(скендер)	Скендердей
37	5	4	бийдай	бийдай"
38	2	3	байбичеге	байбачата
38	5	2	намыссыз!	"намыссыз!
39	4	2	кыздар	кыздар"
47	6	4	мол	мөл
50	2	2	караса да	карады да
55	1	3	энемден	энеден
55	4	2	ырдагандыр	ырдалгандыр
61	2	1	сонбойтугуу	сөнбөйтүүгүн
68	1	5	койгый	кыйгай
71	1	6	чындабай	чыдадай
82	1	6	Ашымдын	Алымдын
84	1	1	көк	көп
89	1	2	саламат"	саламат
94	2	10	алам	апам
99	2	1	жамаи	маман
100	3	5	тадык	таудын
100	4	6	керип	көрүп
101	2	3	түлк	туяк
101	2	2	каурлас	баурлас
102	7	1	жайы	шайы
116	4	1	коолду	коолу
118	3	2	аралаш	аралап
124	4	5	ууну	сууну
125	1	3	кылган	кылга
126	1	5	теминишет	телмиришет
133	5	4	канжыгадай	кагышкандай
145	3	0		тарт колунду,
146				карт өлүм!
150	2	1	жардык	бардык
153	3	2	кеттик"	неттик"
153	5	3	бөрү кетти	бөрү болду жт.
			ит болун	тери
			бүт	бүтүн
154	5	3	деп досу	досум
158	2	1	Аянычтар	аянычтыр
158	3	6	жанына	канына
161	1	4	убакты	бакты
165	1	3	келдик	теңдик
166	1	1	жол"	көл
168	5	4	көп	көп
177	4	1	тол	жол
187	3	2	кармалганды	кармаганды
192	2	1	изинен	ичинен
192	7	1	элде	элге
197	5	2	шапай	шапшай
204	4	2		